

Διαμαντάκη Βικτωρία

Το πρόσωπο του Χριστού στον Νίκο Καζαντζάκη. Σπουδή σε δύο «εξ-αιρετικά» έργα του Νίκου Καζαντζάκη: Ο Χριστός ξανασταυρώνεται & Ο τελευταίος πειρασμός

ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΣΠΟΥΔΕΣ ΣΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ (ΟΡΘ)

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Το πρόσωπο του Χριστού στον Νίκο Καζαντζάκη. Σπουδή σε δύο «εξ-αιρετικά» έργα του Νίκου Καζαντζάκη: Ο Χριστός ξανασταυρώνεται & Ο τελευταίος πειρασμός

Φοιτήτρια: Διαμαντάκη Βικτωρία

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπων Α'

ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ

Επιβλέπουσα Β'

ΑΡΤΕΜΗ ΕΙΡΗΝΗ

Αθήνα 2022

Διαμαντάκη Βικτωρία

Το πρόσωπο του Χριστού στον Νίκο Καζαντζάκη. Σπουδή σε δύο «εξ-αιρετικά» έργα του Νίκου Καζαντζάκη: Ο Χριστός ξανασταυρώνεται & Ο τελευταίος πειρασμός

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα: Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.

Διαμαντάκη Βικτωρία

Το πρόσωπο του Χριστού στον Νίκο Καζαντζάκη. Σπουδή σε δύο «εξ-αιρετικά» έργα του Νίκου Καζαντζάκη: Ο Χριστός ξανασταυρώνεται & Ο τελευταίος πειρασμός

«Στους γονείς μου Νικόλαο και Κωνσταντούλα»

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Μετά από την πρώτη διακοπή πριν από χρόνια της εγγραφής μου στο ΕΑΠ στο ίδιο τμήμα σπουδών και μετά από μεγάλη καθυστέρηση των σπουδών μου τη δεύτερη φορά, επιτέλους αυτό το ταξίδι ολοκληρώνεται. Με ένα μεγάλο ενθουσιασμό με ταξίδεψε σε πολλούς προορισμούς άλλες φορές πρωτόγνωρους και άλλες ξαναιδωμένους από κάποια άλλη οπτική γωνία πια. Κάλυψε επίσης, ερωτηματικά της παιδικής μου ηλικίας αρχής γενομένης από το σήριαλ «ο Χριστός ξανασταυρώνεται» -με την τρομακτική μουσική- που προκαλούσε δέος κι απορίες ακόμα και για τον τίτλο, αλλά κι ανέσυρε πρώιμες παιδικές μνήμες όταν δύο ιερείς στο χωριό διαπληκτιζόνταν γιατί διεκδικούσαν την ίδια ενορία και μια Κυριακή ο δεσπότης από τον άμβωνα τους κατακεραύνωσε.

Για κάθε νέα γνώση στον κόσμο του Θεού, όπως και για την προθυμία τους να διευκολύνουν τη φοίτησή μας και πριν και κατά και μετά την περίοδο του κορωνοϊού αισθάνομαι την ανάγκη να ευχαριστήσω τους καθηγητές μου στο ΕΑΠ για τους οποίους είμαι ευγνώμων.

Κι ένα μεγάλο ευχαριστώ από καρδιάς στους επιβλέποντες καθηγητές μου, τον κ Αντωνόπουλο Αθανάσιο όχι μόνο για την καθοδήγησή του και τις πολύτιμες συμβουλές του αλλά και για την υπομονή του και την ουσιαστική του ενθάρρυνση, καθώς και την κα. Αρτέμη Ειρήνη που με την διευκολυντική συνδρομή τους ολοκληρώθηκε επιτυχώς αυτή η τελευταία διαδρομή.

Περίληψη

Η εικόνα του Ιησού Χριστού αντιμετωπίστηκε άμεσα και έμμεσα από συγγραφείς, ποιητές, φιλόσοφους διαφορετικών πολιτισμών και ιστορικών χρόνων, κάτι που εξηγείται από την ανάγκη ενός ατόμου να κατανοήσει τη θέση του στη γη, να κάνει την ηθική του επιλογή, να προσδιορίσει τον εαυτό του, να βρει σημαντικά ορόσημα στη ζωή. Η αντίληψη του κόσμου από τη σκοπιά των ηθικών αξιών που κηρύττει η θρησκεία, κυρίως το κίνητρο της θυσίας, είναι η πιο σημαντική για τον ανθρώπινο πολιτισμό και τη λογοτεχνία. Υπό αυτήν την έννοια, η εικόνα του Χριστού έχει μια αιώνια σημασία για την τέχνη: τόσο οι συγγραφείς όσο και οι ζωγράφοι, μέσω της εικόνας του Ιησού, προωθούν καλλιτεχνικές και επιστημονικές σκέψεις για τη δημόσια συνείδηση και τη ζωή, που έχουν διαμορφώσει για πολλούς αιώνες πολλές γενιές. Η εικόνα του Χριστού απασχόλησε τον Νίκο Καζαντζάκη όλη του τη ζωή, αλλά είναι μια εικόνα που σχετίζεται με την αναζήτηση ηθικών αξιών στις οποίες εμπλέκεται ο ίδιος ο συγγραφέας.

Ο Καζαντζάκης δημιουργεί έναν λογοτεχνικό ήρωα με νεομυθολογικά στοιχεία, μια εξιδανικευμένη βιβλική εικόνα του Χριστού ή συνδυάζει στην εικόνα του Χριστού τα χαρακτηριστικά ενός πραγματικού ανθρώπινου προσώπου και παράλληλα του Υιού του Θεού και κατά πόσο υπήρξε δικαιολογημένη η πολεμική των έργων του, είναι μερικά από τα βασικά ερωτήματα της μελέτης.

Λέξεις – Κλειδιά

Θεολογία, Λογοτεχνία, Απόκρυφα Ευαγγέλια, Καζαντζάκης, «Ο Χριστός ξανασταυρώνεται», «Ο τελευταίος Πειρασμός»

Abstract

The image of Jesus Christ has been envisaged both directly and indirectly by writers, poets and philosophers of different cultures and historical periods; a fact merely explained from the need of an individual to comprehend his/her place on Earth, to make his/her moral choice, to define him/herself, to find significant benchmarks in his/her life.

The perception of the world in the aspect of moral values, as is declared by Religion, mainly the stimulus of Sacrifice, is the most significant element for the human culture and literature. In this sense, the image of Christ has had an eternal significance in Art, in that writers as much as painters, via the image of Jesus, promote artistic and scientific considerations for public consciousness and human life, exactly like many generations have articulated over the centuries.

The image of Christ was Nikos Kazantzakis' main occupation throughout his life. Yet, it is an image that is related with the quest of moral values in which the writer himself gets engrossed.

Kazantzakis creates a literary hero with neo-mythological elements, an idealized biblical figure of Christ or even combines in the image of Christ the features of a real human personage with the ones of the Son of God.

To what extent the belligerent spirit to his work has been justified, is only part of the basic issues of this study.

Keywords

Theology, Literature, Secret Gospel, Kazantzakis,
«Christ recrucified», «The last temptation»

Περιεχόμενα

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	σ.1
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	σ. 2
ABSTRACT.....	σ. 3
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	σ. 5
1 . ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ.....	σ. 7
2 . Ο ΝΙΚΟΣ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ..	σ.10

ΚΕΦ. 1 ΤΟ ΠΡΟΣΩΠΟ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΣΤΑ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ

1.1 ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΚΑΙ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΕΣ.....	σ. 16
1.2 Η ΖΩΗ ΤΟΥ ΙΗΣΟΥ.....	σ.19
1.3 ΟΙ ΠΕΙΡΑΣΜΟΙ ΣΤΗΝ ΕΡΗΜΟ ΚΑΙ Η ΔΗΜΟΣΙΑ ΔΙΑΚΟΝΙΑ ΤΟΥ...σ.20	
1.4 Η ΣΧΕΣΗ ΤΟΥ ΙΗΣΟΥ ΜΕ ΤΟΥΣ ΜΑΘΗΤΕΣ ΤΟΥ.....	σ.22
1.5 Η ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΣΤΑ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ.....	σ.26
1.6 ΟΙ ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΙΟΥΔΑΙΩΝ.....	σ.28
1.7 Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΟΤΗΤΑ ΜΕ ΤΟΥΣ ΜΑΘΗΤΕΣ.....	σ.29
1.8 ΤΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΙΗΣΟΥ.....	σ.30
1.9 ΤΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ ΤΟΥ ΙΗΣΟΥ.....	σ.34

ΚΕΦ. 2 ΤΟ ΠΡΟΣΩΠΟ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΣΤΑ ΑΠΟΚΡΥΦΑ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ

2.1 ΤΑ ΑΠΟΚΡΥΦΑ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ.....	σ.37
2.2 ΠΡΩΤΟΕΥΑΓΓΕΛΙΟ ΤΟΥ ΙΑΚΩΒΟΥ.....	σ.42
2.3 ΤΟ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟ ΤΗΣ ΠΑΙΔΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ ΑΠΟ ΤΟ ΘΩΜΑ.....	σ.43
2.4 ΤΟ ΚΑΤΑ ΠΕΤΡΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟ.....	σ.45
2.5 ΕΥΑΓΓΕΛΙΟ ΤΟΥ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ.....	σ.48
2.6 ΑΠΟΚΡΥΦΟ ΙΩΑΝΝΗ.....	σ.54
2.7 ΕΥΑΓΓΕΛΙΟ ΤΟΥ ΦΙΛΙΠΠΟΥ.....	σ.55
2.8 ΕΥΑΓΓΕΛΙΟ ΤΟΥ ΙΟΥΔΑσ.58	
2.9 ΕΥΑΓΓΕΛΙΟ ΤΗΣ ΜΑΡΙΑΣ.....	σ.59

ΚΕΦ. 3 Η ΧΡΙΣΤΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

3.1 ΧΡΙΣΤΟΛΟΓΙΚΕΣ ΔΙΕΝΕΞΕΙΣ.....	σ.64
3.2 Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ.....	σ.67

ΚΕΦ. 4 ΤΟ ΠΡΟΣΩΠΟ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΣΤΟ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΝΙΚΟΥ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ.....σ.74

1. Ο ΧΡΙΣΤΟΣ ΞΑΝΑΣΤΑΥΡΩΝΕΤΑΙ.....	σ.77
2. Ο ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΣ ΠΕΙΡΑΣΜΟΣ.....	σ.83

ΚΕΦ. 5: Η ΠΟΛΕΜΙΚΗ ΣΤΑ ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΝΙΚΟΥ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ.....σ.94

ΚΕΦ. 6. Η ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΚΑΙ Ο ΝΙΚΟΣ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ...σ.98

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	σ.105
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	σ.108
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	σ.110

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Habent sua fata libelli λέει η λατινική παροιμία και βρίσκει πλέρια την έκφρασή της στο αμφιλεγόμενο έργο του εξ-αιρετικού συγγραφέα Νίκου Καζαντζάκη μέσα από τα δύο μυθιστορήματα που ξεσήκωσαν θύελλα αντιδράσεων, τόσο ως βιβλία όσο και ως ταινίες κινηματογραφικές, δηλαδή « Ο Χριστός ξανασταυρώνεται» και « Ο τελευταίος Πειρασμός». Και τα δύο έργα επικρίνονται για δύο «θανάσιμα αμαρτήματα» που αποτελούν στοιχεία της πλοκής τους και είναι: ο εξανθρωπισμός του Χριστού και η «ερωτική τους διάσταση» καθώς παραμένουν στο χώρο της μυθοπλασίας, όπου ο αναγνώστης δεν συναντά τον Θεό της Γραφής και της Εκκλησίας.

Αντικείμενο μελέτης της παρούσας ερευνητικής εργασίας αποτελούν οι επικρίσεις για τα δύο αυτά «αμαρτήματα» και η διερεύνηση της «εγκυρότητάς» τους, αν πράγματι δηλαδή ο συγγραφέας στα δύο αυτά έργα του δίνει τη δική του και διαφορετική από την κανονική θεολογική, ερμηνεία της εικόνας του Χριστού.

Σκοπός της εργασίας είναι να αναδείξει κυρίως, αν στα συγκεκριμένα λογοτεχνικά έργα υπάρχει πράγματι σύγκρουση μεταξύ της θρησκευτικής θέσης και της "λογικής" της λογοτεχνίας και άρα απομακρύνουν τον αναγνώστη από την θρησκευτική του συνείδηση ή αν ο συγγραφέας τους δεν αποκλίνει από τη χριστιανική θρησκεία

Η μεθοδολογία της έρευνας βασίζεται στην συγκριτική γραμματολογία δηλαδή στη συσχέτιση των δύο μυθιστορημάτων μεταξύ τους και στη συσχέτιση τους με το περιεχόμενο των Ευαγγελίων (κανονικών και απόκρυφων) καθώς και στην ιστορικο- κριτική μέθοδο. για τις ερμηνευτικές αναλύσεις και προσεγγίσεις.

Στην εργασία ερευνώνται οι αναφορές του συγγραφέα στο πρόσωπο του Χριστού με βάση τα ευαγγέλια (κανονικά και απόκρυφα). Ο Καζαντζάκης πίστευε ότι τα Ευαγγέλια είναι παραποιημένα και έπρεπε κάποιος να τα αποκαταστήσει γι' αυτό έγραφε ότι προσπαθούσε «να ξανασαρκώσει την ουσία του Χριστού, παραμερίζοντας τις σκουριές, τις ψευτιές και τις μικρότητες που τον φόρτωσαν και τον παραμόρφωσαν όλες οι Εκκλησίες και όλοι οι ρασοφόροι της Χριστιανοσύνης». Στην προσπάθειά του αυτή μελέτησε πολλά απόκρυφα Βιβλία της Παλαιάς και Καινής Διαθήκης, (Μιχαηλίδης Κώστας, «Οι μεταφυσικές αναζητήσεις του Νίκου Καζαντζάκη», Διαβάζω 190 (1988), σελ. 83-88) απ' όπου άντλησε πολλά στοιχεία που τα θεωρούσε αν όχι περισσότερο, τουλάχιστον εξίσου αξιόπιστα με αυτά της Βίβλου. Για τον Τελευταίο Πειρασμό η σύζυγός του Ελένη Καζαντζάκη αναφέρει

ότι ο Καζαντζάκης άντλησε το υλικό του από τα Απόκρυφα Ευαγγέλια (*Ελ. Καζαντζάκη, Νίκος Καζαντζάκης, Ο ασυμβίβαστος, 1977, σ. 591*) και αυτό είναι εμφανές κυρίως, στις αναφορές ως προς το ρόλο του Ιούδα ως διεκπεραιωτή θεϊκής αποστολής (Ευαγγέλιο του Ιούδα και *Ο Τελευταίος Πειρασμός, σελ. 423. 437*)) και της σχέσης του Ιησού με την Μαγδαληνή (Ευαγγέλιο της Μαρίας) στην προσπάθεια να νικήσει ό,τι ανθρώπινο και να "μετουσιώσει τη σάρκα σε πνεύμα"

Ως προς την πρακτική αξία της εργασίας, τα αποτελέσματα της μελέτης μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την περαιτέρω μελέτη των έργων του συγγραφέα, καθώς και σε μεμονωμένες μονογραφίες, αλλά και να αποτελέσουν ερεθίσματα διαφορετικών τοποθετήσεων ακόμα και αφορμήσεις νέων ερευνητικών ερωτημάτων κι εργασιών. Επίσης, ορισμένα συμπεράσματα μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε εκπαιδευτικές συνεδρίες με φοιτητές ανωτάτων σχολών.

Ως προς τη δομή και το περιεχόμενο της εργασίας η μελέτη αποτελείται από την εισαγωγή, έξι κεφάλαια, συμπεράσματα και κατάλογο παραπομπών που περιλαμβάνει 73 έργα και 4 ιστοσελίδες.

Η εισαγωγή υποδεικνύει τη συνάφεια του θέματος στη σχέση θεολογίας και λογοτεχνίας, καθορίζει το σκοπό, τη μεθοδολογία, την καινοτομία, την πρακτική αξία και τη δομή της έρευνας.

Το πρώτο κεφάλαιο «το πρόσωπο του Χριστού στα Ευαγγέλια» αποτελείται από εννέα ενότητες που αναφέρονται στην ζωή και την προσωπικότητα του Ιησού, όπως παρουσιάζεται από τους Ευαγγελιστές στα κανονικά Ευαγγέλια.

Το δεύτερο κεφάλαιο « το πρόσωπο του Χριστού στα απόκρυφα ευαγγέλια » αποτελείται και αυτό από εννέα ενότητες που αναφέρονται στην ζωή και την προσωπικότητα του Ιησού, όπως παρουσιάζεται σε κάποια από τα λεγόμενα απόκρυφα ευαγγέλια, αποδεκτά ή όχι από την Εκκλησία.

Το τρίτο κεφάλαιο «η χριστολογία των πατέρων της εκκλησίας» αναφέρεται στις χριστολογικές διενέξεις που οδήγησαν σε αιρέσεις και τις αποφάσεις των οικουμενικών συνόδων που αποτέλεσαν τη σύγκλιση των απόψεων των Πατέρων της εκκλησίας.

Το τέταρτο κεφάλαιο «το πρόσωπο του Χριστού στο λογοτεχνικό έργο του Νίκου Καζαντζάκη» παρουσιάζει αναλυτικά την εικόνα του Χριστού στα δύο μυθιστορήματα.

Το πέμπτο κεφάλαιο περιγράφει την πολεμική και τις διώξεις που υπέστη ο Νίκος Καζαντζάκης για το έργο του

Το έκτο κεφάλαιο αναφέρεται στην ορθόδοξη παράδοση και τη σχέση του Χριστού που παρουσιάζει ο συγγραφέας στα έργα του με αυτήν. Ακολουθούν τα συμπεράσματα της εργασίας και ο επίλογος

1. ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

«...και Θεός ην ο Λόγος»

Η λογοτεχνία (δημιουργία έργων έντεχνου γραπτού λόγου) είναι πνευματικό δημιούργημα που διαμορφώνει την ψυχή, πηγάζει από τη ζωή και την αναπαράγει. Κάθε λογοτεχνικό έργο αποτελεί μικρογραφία του κόσμου. Εκφράζει τους πόθους και τις αγωνίες κάθε εποχής κι έχει ως σκοπό να μεταγγίζει συγκίνηση μέσα από τη χρήση της γλώσσας. Ο Βάρναλης στη μελέτη του για τη «διδασκτική αξία των ποιημάτων του Βαλαωρίτου» επισημαίνει: *«Η τέχνη, υπό την ποικιλία των εμφανίσεών της, εν τέρμα έχει: τη δημιουργία του Ωραίου, το οποίον μας απολυτρώνει από την οδύνην του ζην και διακόπτει δε' ενός θαύματος την μονοτονίαν της καθημερινής πείρας. Ούτε την αλήθειαν ούτε το καθήκον προτίθεται-τουναντίον, φαίνεται υφισταμένη ποια τις αντιπάθεια μεταξύ των δύο τούτων εννοιών αφ' ενός και του ωραίου αφ' ετέρου»*. Τις περισσότερες φορές, η λογοτεχνία νοείται ως μυθοπλασία, δηλαδή σύνθεση ενός πλαστού μύθου, με φανταστικά στοιχεία, επινοημένου από τον συγγραφέα. Η λογοτεχνία αναλυτικότερα: προξενεί αισθητική

απόλαυση παρουσιάζοντας όψεις της πραγματικότητας, προβληματίζει και βαθαίνει την αυτογνωσία κάθε αναγνώστη, καθώς παρουσιάζει τον άνθρωπο σε όλες τις εκφάνσεις της ζωής του, με τις εξάρσεις του ή τις πτώσεις του, τις πλάνες ή τις ουτοπίες του, τα αδιέξοδα και τις αντιφάσεις του. Θέμα της τέχνης είναι ο ανθρώπινος κόσμος, οι πολυδιάστατες σχέσεις του ανθρώπου με την πραγματικότητα. Αλλά στην τέχνη του λόγου, ο άνθρωπος, ως λογικό ον, γίνεται το αντικείμενο και το επίκεντρο κάθε καλλιτεχνικής προσπάθειας. Η διάσταση αυτή της λογοτεχνίας έχει τονιστεί από τον Αριστοτέλη που πίστευε ότι η πλοκή των ποιητικών έργων έχει σχέση με τις σκέψεις, την προσωπικότητα και τις πράξεις των ανθρώπων (Ποιητική 1448a 5, 1451a 42, 1451b 29-32)

Ο όρος «θεολογία» είναι δημιούργημα των αρχαίων Ελλήνων. Προέρχεται από το ελληνικό *theos* = «θεότητα» + *logos* = «λέξη» ή «η μελέτη της θεότητας, καθώς και της ουσίας, της ύπαρξης και των ιδιοτήτων της». Ο όρος «θεολογία» εμφανίζεται στον Πλάτωνα με την έννοια της πολιτικής αγωγής (Πολιτεία Β 379α) για να δηλώσει τη γνώση περί θεού και θείων πραγμάτων. Οι χριστιανοί θεολόγοι παρέλαβαν τον όρο από την ελληνική αρχαιότητα για να δηλώσουν αρχικά τη χριστιανική διδασκαλία και στη συνέχεια για να δηλώσουν τη διδασκαλία της εκκλησίας περί των χριστιανικών αληθειών. Αντικείμενο της χριστιανικής θεολογίας είναι ο λόγος του θεού (Αγία Γραφή και Ιερά Παράδοση), ολόκληρη δηλαδή η θεία αποκάλυψη της οποίας αυθεντικός ερμηνευτής είναι η Εκκλησία. Η θεολογία της Εκκλησίας προσδιορίζεται από τη διδασκαλία, τη ζωή και το έργο του Ιησού Χριστού. Σκοπός της Θεολογίας είναι να αποκαλύψει την ύπαρξη του Θεού στον Κόσμο και την Ιστορία.¹

. Η διαμόρφωση της θεολογίας ως επιστήμης είναι καρπός μακράς εξέλιξης, η οποία ξεκινά από την αποστολική εποχή, όπου και διατυπώνονται αρκετοί θεολογικοί όροι. Ακολουθούν οι αποστολικοί Πατέρες, των οποίων η θεολογία έχει κυρίως παραινετικό χαρακτήρα και στη συνέχεια οι απολογητές, τα έργα των οποίων είναι υπεραπολογούμενα κατά των διωγμών, συκοφαντιών και παρερμηνειών της χριστιανικής παράδοσης.²

Στην επιστημονική συστηματοποίηση της θεολογίας συντέλεσαν η κατηχητική σχολή της Αλεξάνδρειας με την εμβάθυνση στην Αγία Γραφή και τη θεμελίωση των χριστιανικών αληθειών (Μέγας Αθανάσιος, Κύριλλος Αλεξανδρείας, Γρηγόριος Νύσσης) και η Σχολή της Αντιόχειας (Ιωάννης ο Χρυσόστομος, Θεοδώρητος ο Κύρου). Οι επιθέσεις των

¹ Π. Καλαϊτζίδης, «Θεολογικές προϋποθέσεις του διαλόγου με τη μοντέρνα λογοτεχνία», Νέα Εστία, 1765 (2004), σ. 324-7

² Β. Ί. Φειδᾶ, Ἐκκλησιαστική Ἱστορία Α΄, Ἀθήναι 3 2002 , σσ. 62- 63

αιρετικών συντέλεσαν στην κατοχύρωση και συστηματοποίηση των δογμάτων και στην ανάπτυξη γραμματείας σχετικής με την ερμηνεία των κανόνων. Το δογματικό περιεχόμενο της θεολογίας θεωρείται αιώνιο, απόλυτο, μη υποκείμενο σε οποιαδήποτε ιστορική μεταβολή. Υπάρχει επίσης, εσχατολογική διάσταση στη θεολογία, η οποία τονίζει ότι κάθε πλευρά του έργου της Σωτηρίας και της εκκλησίας έχει χαρακτήρα υπόσχεσης για το μέλλον της αιωνιότητας του Θεού.³

Θρησκεία και λογοτεχνία συχνά αποκλίνουν και εξίσου συχνά διασταυρώνονται, Σε όλη την πολιτιστική εξέλιξη το θρησκευτικό βίωμα αποτέλεσε πηγή έμπνευσης και δημιουργίας. Ο Πλάτωνας στο έργο του «Ίων» υποστηρίζει ότι ο ποιητής θα συνθέσει ένα αξιόλογο έργο «αν πριν ένθεος γένηται» και ο Όμηρος στα έπη του αυτοπαρουσιάζεται ως εμπνεόμενος από τη Μούσα, ενώ και στην αρχαία ελληνική τραγωδία η σχέση του ανθρώπου με το θείο προσδιορίζει τη θέση του στην κοινωνία και στον κόσμο. Θεολογία και λογοτεχνία, με κοινή συνισταμένη τον λόγο, συναντώνται και στο πεδίο της ιστορικότητας, όπου εντοπίζεται το πρόσωπο του Χριστού, το πάθος, ο Σταυρός και η Ανάσταση Του.⁴

Ωστόσο, δεν υπάρχει πάντα μια γόνιμη συνάντηση θεολογίας και λογοτεχνίας δεδομένου ότι υπάρχουν περιπτώσεις που η λογοτεχνία σκανδαλίζει τη θεολογία αλλά και η θεολογία προσπαθεί να επιβάλλει δογματικά κριτήρια στη λογοτεχνία,⁵ ιδιαίτερα στον κόσμο του μυθιστορήματος όπου αντικείμενό του είναι η διερεύνηση της ανθρώπινης ύπαρξης⁶

³ Γιαγκάζογλου,

Σ.,

στο

<https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/THEOL293/%CE%9C%CE%AC%CE%B8%CE%B7%CE%BC%CE%B1%2013%CE%BF%2C%20CE%95%CF%83%CF%87%CE%B1%CF%84%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%AF%CE%B1%20CE%91%2C%20CE%97%20CF%80%CF%81%CE%BF%CF%83%CE%B4%CE%BF%CE%BA%CE%AF%CE%B1%20CF%84%CE%B7%CF%82%20%CE%92%CE%B1%CF%83%CE%B9%CE%BB%CE%B5%CE%AF%CE%B1%CF%82%20CF%84%CE%BF%CF%85%20CE%98%CE%B5%CE%BF%CF%8D.pdf>

⁴ . Στ. Γιαγκάζογλου, «*Η Ορθοδοξία ως πολιτισμικό επίτευγμα και τα προβλήματα του σύγχρονου αν-θρώπου*», Ορθοδοξία και [Μετα-]νεωτερικότητα, στο τομ. Γ' (Πάτρα: ΕΑΠ 2008)

⁵ Π. Καλαϊτζίδης, «*Θεολογικές προϋποθέσεις του διαλόγου με τη μοντέρνα λογοτεχνία*», Νέα Εστία, 1765 (2004), σ. 326

⁶ Ευ.Γκανάς, «*Μυθιστόρημα και θεολογία: Δρόμοι ασύμβατοι*,» Νέα Εστία, 1765 (2004), σ.392

Για να υπάρξει μια γόνιμη κι εποικοδομητική σχέση μεταξύ θεολογίας και λογοτεχνίας πρέπει να γίνει κατανοητό και αποδεκτό ότι τα επιστημολογικά πεδία τους είναι διαφορετικά και σε καθεμιά οφείλεται να αναγνωριστεί ο σεβασμός στην αυτονομία της. Αφετηρία ενός τέτοιου διαλόγου αποτελεί η εσχατολογικά προσανατολισμένη θεολογία από τη μία που περικλείει και την ετερότητα, κι από την άλλη η λογοτεχνία να προβάλλει το αισθητικά αξιόλογο χωρίς να παραβιάζει τις θεολογικές αλήθειες.⁷

2. Ο ΝΙΚΟΣ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ

Ο Νίκος Καζαντζάκης ήταν πολυγραφότατος, ένας εξ - αιρετικός κουρσάρος του πνεύματος, που ισορρόπησε ανάμεσα στη διεθνή αναγνώριση και στην αποδοκιμασία του επίσημου ελληνικού κράτους και της εκκλησίας. Ασχολήθηκε σχεδόν με όλα τα είδη λόγου. Η κληρονομιά του στην ανθρωπότητα περιλαμβάνει μια κολοσσιαία λογοτεχνική παραγωγή: ποίηση (δραματική, επική, λυρική), δοκίμια, μυθιστορήματα (στα ελληνικά και γαλλικά), ταξιδιωτικές εντυπώσεις, αλληλογραφία, παιδικά μυθιστορήματα, μεταφράσεις (από αρχαία ελληνικά, γαλλικά, ιταλικά, αγγλικά, γερμανικά και Ισπανικά), σενάρια, ιστορία, σχολικά βιβλία, παιδικά βιβλία (διασκευή και μετάφραση), λεξικά (γλωσσικά και εγκυκλοπαιδικά), δημοσιογραφία, κριτική, άρθρα. Αρκετά χαρακτηριστικά της γραφής του, τον κάνουν έναν τόσο πολυδιαβασμένο και πολυμεταφρασμένο συγγραφέα, όπως είναι ο πλούτος και η πολυπλοκότητα του λεξιλογίου του, η εμψυχωτική δύναμη που αποδίδει στην ψυχή του Ανθρώπου, η σταθερή αναζήτησή του για ελευθερία.

⁷ Π. Καλαϊτζίδης, «Θεολογικές προϋποθέσεις του διαλόγου με τη μοντέρνα λογοτεχνία», Νέα Εστία, 1765 (2004), σ. 357-359

2.1 Μια περιπετειώδης ζωή

Ο Νίκος Καζαντζάκης γεννήθηκε στις 18 Φεβρουαρίου 1883 στο Μεγαλόκαστρο (σημερινό Ηράκλειο Κρήτης) από τον Μιχάλη Καζαντζάκη, γεωργό και έμπορο ζωοτροφών, και τη σύζυγό του Μαρία. *«Η μάνα μου ήταν μια άγια γυναίκα. Πώς μπόρεσε πενήντα χρόνια (...) να νιώθει πλάι της την αναπνοή του Λιόντα (...) ποτέ δεν είχα δει την μάνα μου να γελάει – χαμογελούσε μόνο, και τα βαθουλά μαύρα μάτια της κοίταζαν τους ανθρώπους, γεμάτα υπομονή και καλοσύνη»* (σελ. 45-46)] [αντίθετα, γράφει στην «Αναφορά στο Γκρέκο» για τον πατέρα του: *«Ο πατέρας μου σπάνια μιλούσε, δε γελούσε, δε μάλωνε – κάποτε μονάχα έτριζε τα δόντια του ή έσφιγγε τη γροθιά του, κι αν τύχαινε να κρατάει πετραμύγδαλο, έστριβε τα δάχτυλά του και το έκανε σκόνη (...) βαρίσκιωτος, αβάσταχτος»* (σελ. 36-37)].

Μετά από μια από τις διαδοχικές κρητικές εξεγέρσεις, η οικογένειά του κατέφυγε στον Πειραιά, όπου βρήκε καταφύγιο για έξι μήνες. Σε ηλικία έξι ετών, ο Καζαντζάκης αναγκάστηκε να ζήσει τη ζωή του πρόσφυγα. Ο συγγραφέας μεγάλωσε ανάμεσα σε αγρότες και παρόλο που έφυγε από την Κρήτη σε πολύ νεαρή ηλικία, στα έργα του επέστρεψε συχνά στη γη του πατέρα του. Φοίτησε στη Φραγκισκανική Σχολή του Τιμίου Σταυρού στη Νάξο (σελ. 98), όπου σπούδασε γαλλικά και ιταλικά. Μετά την αποκατάσταση της ειρήνης το 1899, ο Καζαντζάκης επέστρεψε στη γενέτειρά του και αποφοίτησε από το Λύκειο Ηρακλείου (1899–1902). Το φθινόπωρο του 1902 πήγε στην Αθήνα, όπου γράφτηκε για να σπουδάσει νομικά. Σπούδασε για τέσσερα χρόνια στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Το 1906 αποφοίτησε κι έγινε διδάκτορας της Νομικής. Το δίπλωμα του Νίκου Καζαντζάκη φέρει και την υπογραφή του Κωστή Παλαμά, ο οποίος ήταν γραμματέας στο πανεπιστήμιο, θέση μοναδική για την εποχή.

Την ίδια χρονιά κυκλοφόρησε το πρώτο του βιβλίο «Όφης και Κρίνο», με το ψευδώνυμο «Κάρμα Νιρβαμή», αφιερωμένο στη μελλοντική πρώτη σύζυγο του, Γαλάτεια. Σημαντικό στάδιο στη βιογραφία του Καζαντζάκη ήταν οι σπουδές του στο Παρίσι. Τον Οκτώβριο του 1907 ο Καζαντζάκης πήγε στο Παρίσι, όπου συνέχισε τη νομική του εκπαίδευση και μέχρι το 1909 σπούδασε και φιλοσοφία στο γνωστό «Collège de France» του Παρισιού υπό τον Henri Bergson, όπου εκπόνησε τη διδακτορική του διατριβή επί υφηγεσία με τίτλο: «Ο Φρειδερίκος Nietzsche εν τη φιλοσοφία του δικαίου και της πολιτείας». Ο συγγραφέας αφιέρωσε εκεί σημαντικό χρόνο και στη μελέτη της

ιστορίας. Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα γι' αυτόν υπήρξε η περίοδος της Γαλλικής Επανάστασης (1789 - 1799), την οποία θεωρούσε ως εποχή ηρωισμού, μεγάλων επιτευγμάτων και, φυσικά, ως πρότυπο για τη μελλοντική απελευθέρωση της Κρήτης. Στον πρόλογο του έργου του «Βίος και πολιτεία του Αλέξη Ζορμπά» γράφει: «*Στη ζωή μου οι πιο μεγάλοι μου ευεργέτες στάθηκαν τα ταξίδια και τα ονείρατα. Από τους ανθρώπους, ζωντανούς και πεθαμένους πολύ λίγοι βοήθησαν τον αγώνα μου. Όμως αν ήθελα να ξεχωρίσω ποιοι άνθρωποι αφήκαν βαθύτερα τ' αχνάρια τους στην ψυχή μου, ίσως να ξεχώριζα τρεις τέσσερις. Τον Όμηρο, τον Μπέρζονα, τον Νίτσε και τον Ζορμπά. Ο πρώτος στάθηκε το γαληνό, κατάφωτο μάτι-σαν τον δίσκο του ήλιου που φωτίζει με απολυτρωτικά λάμψη τα πάντα, ο Μπέρζονας με αλάφρωσε από άλυτες φιλοσοφικές αγωνίες που με τυραννούσαν στα πρώτα νιάτα, ο Νίτσε με πλούτισε με καινούργιες αγωνίες και μ' έμαθε να μετουσιώνω τη δυστυχία, την πίκρα, την αβεβαιότητα σε περηφάνια κι ο Ζορμπάς μ' έμαθε ν' αγαπώ τη ζωή και να μη φοβάμαι το Θάνατο».*

Όταν ξέσπασε ο Α΄ Βαλκανικός Πόλεμος το 1912–1913, ο Καζαντζάκης κατατάχθηκε στον ελληνικό στρατό και τοποθετήθηκε στο γραφείο του τότε πρωθυπουργού, Ελευθερίου Βενιζέλου.

Ο συγγραφέας συμμετείχε στο κίνημα για τη δημιουργία του Εκπαιδευτικού Ομίλου,⁸ που υποστήριζε την καθιέρωση της δημοτικής ως επίσημης γλώσσας Στο έργο του προωθεί τις παιδαγωγικές του απόψεις, όπως: «*[...] δεν μπορούσαμε πια ν' ακούμε για οξείες και περισπωμένες. Κι ίσια ίσια ένα πουλί είχε καθίσει στο πλατάνι της αυλής του σκολειού και κελαηδούσε. Τότε ένας μαθητής, χλωμός, κοκκινομάλλης, που 'χε έρθει εφέτο στο χωριό, Νικολιό τον έλεγαν, δε βάσταζε, σήκωσε το δάχτυλο:—Σώπα, δάσκαλε, φώναζε. σώπα, δάσκαλε, ν' ακούσουμε το πουλί!*» (Αναφορά στον Γκρέκο, σελ. 69).

Το 1914 έγινε φίλος με τον ποιητή Άγγελο Σικελιανό, τον οποίο πρωτοσυνάντησε στον Εκπαιδευτικό Όμιλο. Μαζί πήγαν στο Άγιο Όρος, όπου έμειναν για σαράντα περίπου μέρες. Οι δύο φίλοι μελετούν τα Ευαγγέλια και εκφράζουν τις μεταφυσικές τους ανησυχίες.⁹ Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, ο Καζαντζάκης γνώρισε το έργο του Δάντη, τον οποίο περιέγραψε ως έναν από τους δασκάλους του μαζί με τον Όμηρο και τον Henri Bergson στα ημερολόγιά του. Εκεί σε ένα μοναστήρι αναφέρει: «*(...) ο φίλος μου κάρφωσε το γαλάζιο*

⁸ Roderick Beaton, *Εισαγωγή στη νεότερη ελληνική λογοτεχνία*, Αθήνα 1996, σ. 395

⁹, Roderick Beaton, *ό.π.*, σ. 163 – 164

μάτι του απάνω στην ανθισμένη μυγδαλιά. (...) Κι ύστερα, αργά: - Ένα τραγούδι, είπε ανεβαίνει στα χείλη μου· ένα πολύ μικρό τραγούδι, ένα χαϊκού Κοίταξε πάλι τη μυγδαλιά: - Είπα στη μυγδαλιά: Αδελφή, μίλησέ μου για το Θεό. Κι η μυγδαλιά άνοιξε» («Αναφορά στο Γκρέκο», σελ. 281). Τα θρησκευτικά προβλήματα στοίχειωσαν τον Νιτσεϊκό στοχαστή. Ειδικά η μορφή του Χριστού - «αυτή η ένωση, τόσο μυστηριώδης και τόσο πραγματική, αυτή η ένωση ανθρώπου και Θεού», όπως το έθιξε ο ίδιος τον συνόδεψε σε όλη του τη ζωή ως εμμονή, όπως μαρτυρούν τα έργα του μέχρι το τέλος. Στην «Αναφορά στο Γκρέκο» (σελ. 350) αναφέρει τις ανησυχίες του για τη θρησκεία: «(...) έλεγα στην ψυχή μου και ρωτούσα με αγωνία: Πιστεύεις; Μπορείς να δοθείς όλη; Είσαι έτοιμη; Τί ζητούσα; Να πειθαρχήσω σε ένα ρυθμό αυστηρό, να καταταχτώ σε ένα στρατό που κίνησε για την ανώτατη ελπίδα. Να μπαρκάρω στη Χριστιανική Αργώ, με τους νηστικούς, κουρελιάρηδες, παρθένους και το κόκκινο πανί θα τανυστεί και θα τιναχτεί από το κατάρτι το μυστικό κλήμα της μετάληψης και θα αρμενίζουμε κουρσάροι να αρπάξουμε από τις πλάτες του Θεού το χρυσόμαλλο δέρας της αθανασίας» και αναζητά απάντηση στο χριστιανισμό «(...) θα μπορούσες παίρνοντας φόρα από τα γνωστά σύμβολα μιας θρησκείας, να ορμήσεις σε δικές σου θεϊκές απόπειρες και να δώσεις αυτό που ζητάς και δεν το ξέρεις: "συγχρονισμένη μορφή στα αιώνια πάθη του θεού και του ανθρώπου"». (Αναφορά στο Γκρέκο σελ 329). «Πάλι ανάμεσα στη σάρκα και στο πνέμα, ανταρσία κι αντίσταση, φιλίωση κι υποταγή, και τέλος, ανώτατος σκοπός της πάλης, η ένωση με το Θεό, να ο ανήφορος που πήρε ο Χριστός και μας καλεί να πάρουμε κι εμείς, ακολουθώντας τα αιματομένα του αγνάρια. Πως να κινήσουμε κι εμείς για την ανώτατη αυτή κορφή, όπου, πρωτότοκος Υιός της σωτηρίας, έφτασε ο Χριστός; Να το ανώτατο χρέος του αγωνιζόμενου ανθρώπου. Ανάγκη λοιπόν, για να μπορούμε να τον ακολουθήσουμε, βαθιά να ξέρουμε τον αγώνα του, να ζήσουμε την αγωνία του, πως νίκησε τις ανθισμένες παγίδες της γης, πως θυσίασε τις μεγάλες και τις μικρές χαρές του ανθρώπου κι ανέβηκε, από θυσία σε θυσία, από άθλο σε άθλο, στην κορυφή της άθλησης, στο Σταυρό» (Ο Χριστός Ξανασταυρώνεται, σ. 153)

Αν και όλοι τον αναγνωρίζουν πρωτίστως από τη συνεισφορά του στους τομείς της φιλοσοφίας και της λογοτεχνίας, σε ένα διάλειμμα από τη συγγραφή, διετέλεσε για λίγο σε πολιτικό αξίωμα, αφού το 1919 ο Ελευθέριος Βενιζέλος τον διόρισε Γενικό Διευθυντή του ελληνικού Υπουργείου Περιθάλψεως με αποστολή τον επαναπατρισμό των Ελλήνων από την περιοχή του Καυκάσου. Παρ' όλες τις δυσχέρειες, η Επιτροπή κατόρθωσε να

επαναπατρίσει 150.000 Έλληνες. Αυτές τις εμπειρίες του τις αξιοποίησε αργότερα στο μυθιστόρημα του «Ο Χριστός ξανασταυρώνεται».

Αποχωρώντας μετά την ήττα του κόμματος των φιλελευθέρων από το Υπουργείο, πραγματοποιεί αρκετά ταξίδια στην Ευρώπη ξεκινώντας τη δική του «Οδύσσεια» σε όλον τον κόσμο.

Η εικόνα του Χριστού, η οποία τον ενδιέφερε από την παιδική του ηλικία,¹⁰ γίνεται μια από τις σημαντικότερες στα μυθιστορήματά του της δεκαετίας του 1940 και του 1950: *«Από τα παιδικά μου χρόνια ο Χριστός με βασάνιζε—αυτή η ένωση η τόσο μυστηριώδης και τόσο πραγματική του ανθρώπου και του Θεού η τόσο ανθρώπινη και τόσο υπεράνθρωπη, μιας συμφιλίωσης του Θεού και του ανθρώπου στο υψηλότερο επίπεδο που ένα ον μπορεί να ποθήσει. Όταν μεγάλωσα, θέλησα να λυτρωθώ απ' αυτή την έμμονη ιδέα μ' ένα έργο τέχνης. Σε ηλικία 25 χρονών έγραψα μίαν τραγωδία σε στίχους, το Χριστό—το Χριστό ύστερα από τη Σταύρωση, όταν η Μαγδαληνή κι οι μαθητές τον ξανάπλασαν μέσα στην καρδιά τους και του έδωσαν το νέο του σώμα, το αθάνατο, ανασταίνοντάς τον. Αλλ' αυτή η τραγωδία δε με λύτρωσε· σε ηλικία 45 χρόνων, αναγκάστηκα ν' αντιμετωπίσω ξανά το Χριστό στην εποποιία μου Οδύσσεια, αφιερώνοντάς του μίαν ολόκληρη ραψωδία, αλλά κι αυτό δε με λύτρωσε· αργότερα επεχείρησα νέα έφοδο. Έγραψα το Ο Χριστός ξανασταυρώνεται, κι ευθύς αμέσως τον Τελευταίο Πειρασμό. Αλλά παρ' όλες αυτές τις απελπισμένες προσπάθειες, το θέμα παραμένει για μένα ανεξάντλητο, γιατί το μυστήριο της πάλης του ανθρώπου και του Θεού, της σάρκας και του πνεύματος, του θανάτου και της αθανασίας, είναι ανεξάντλητο».*

Πριν από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο εγκαταστάθηκε στην Αίγινα, Το 1944, στην αρχή του εμφυλίου στην Ελλάδα, βρέθηκε στην Αθήνα. Το Νοέμβρη του 1945 εργάστηκε ως υπουργός στην ελληνική κυβέρνηση και κατά τη διάρκεια της θητείας του η κυβέρνηση τον στέλνει στην Κρήτη, προκειμένου να συντάξει έκθεση για τις βιαιοπραγίες των Γερμανών.

Το 1945 παντρεύεται την Ελένη Σαμίου με κουμπάρους τον Άγγελο και την Άννα Σικελιανού.. Την ίδια χρονιά, ιδρύει τη «Σοσιαλιστική Εργατική Ένωση» η οποία ατόνησε

¹⁰ Από τα παιδικά μου χρόνια το πρόσωπο του Χριστού είχε πάνω μου απερίγραφη γοητεία. Τον παρακολουθούσα στα κόνισματα να γεννιέται, να γίνεται δώδεκα χρονών, να στέκεται σε μια βάρκα, να σηκώνει το χέρι του κι η θάλασσα να γαληνεύει· κι ύστερα να τον δέρνουν, να τον σταυρώνουν, να φανάζει απάνω στο σταυρό: "Πατέρα, πατέρα, γιατί με παράτησες;" Κι ύστερα, ένα καλό πρωί, να τινάζεται από το μνήμα και ν' ανεβαίνει, κρατώντας μίαν άσπρη σημαία, στον ουρανό... Τον έβλεπα, και δέρνουμουν κι ανασταίνουμουν μαζί του. Κι όταν διάβαζα το Βαγγέλιο, τα παλιά παραμύθια ζωντάνευαν, κι η ψυχή του ανθρώπου μου φαίνονταν ένα άγριο θηρίο που κοιμόταν και μούγκριζε στον ύπνο του – κι άξαφνα ανοίγονταν οι ουρανοί και κατέβαινε ο Χριστός, τη φιλούσε, κι αυτή αναστέναζε γλυκά, ξυπνούσε και γίνονταν πάλι πεντάμορφη βασιλοπούλα. Ν.Καζαντζάκης -Αναφορά στον Γκρέκο

με τη δίνη του εμφυλίου πολέμου και το 1948 μετακόμισε στην Αντίμπ, στη νότια Γαλλία, όπου γράφει στον Πρεβελάκη: «*Μεθαύριο θ' αρχίσω ένα μυθιστόρημα (Ο Χριστός Ξανασταυρώνεται) που μ' έχει κάνει κατοχή και πρέπει να λευτερωθώ). Κι ύστερα έχω άλλα στο νου, κι αν θέλει ο Θεός, εδώ στη μοναξιά, κοντά στη θάλασσα, μέσα στα καρποφόρα δέντρα, θα τελειώσω*»¹¹

Και σχολιάζει το νέο του έργο: «*Αυτές τις μέρες τελειώνω το μυθιστόρημα που άρχισα «Ο Χριστός ξανασταυρώνεται», θα γίνει 500 σελίδες, είναι σύγχρονο και γίνεται σ' ένα χωριό της Μικράς Ασίας και δεν υπάρχει «εγώ». Φυσικά δεν ξέρω αν είναι καλό, μα το γράφω με κέφι. Το μυθιστόρημα έγινε για μένα ένα *debouche* όπου μπορώ να χρησιμοποιήσω μερικές ανθρώπινες ιδιότητές μου, που δεν μπαίνουν, με τη μορφήν αυτή, στην ποίηση ή στην τραγωδία. Κέφι, χιούμορ, ανθρώπινες καθημερινές κουβέντες, γέλιο, αλατισμένα χωρατά, έννοιες δύσκολες διατυπωμένες με χωριάτικη απλότητα - όλα αυτά είναι μέσα μου και μονάχα στο μυθιστόρημα μπορούσα να τα βάλω και ν' αλαφρώσω: Ήταν κι αυτό ένα μέρος του εαυτού μου, που έπρεπε να διατυπωθεί, για να μην το πάρω μαζί μου και χαθεί στο χώμα. Καθώς ξέρετε, θα 'θελα, όταν πεθάνω, να μη βρει τίποτα σπουδαίο ο Χάρος να πάρει*»¹²

Την περίοδο 1947–1948 εργάστηκε ως φιλολογικός σύμβουλος για την UNESCO, με αποστολή την προώθηση της μετάφρασης κλασικών λογοτεχνικών έργων. Οι δραστηριότητες του Καζαντζάκη δεν περιορίζονταν μόνο στην Ελλάδα. Ήταν παρών στη Μόσχα μετά από πρόσκληση της κυβέρνησης της Σοβιετικής Ένωσης, στον εορτασμό της 10ης επετείου της Οκτωβριανής Επανάστασης, πήρε συνέντευξη από τον Φράνκο κατά τη διάρκεια του Ισπανικού Εμφυλίου, ταξίδεψε δύο φορές στην Κίνα και την Ιαπωνία, έζησε για μεγάλο χρονικό διάστημα στη Βιέννη και το Βερολίνο,

Και ακολουθεί αυτό που ο ίδιος αναφέρει σε συνέντευξη του στον Pierre Sipriot, Greek Radio (Παρίσι), 6 Μαΐου 1955, ως αποστολή κάθε συγγραφέα: «*...είναι ένας άνθρωπος που υποφέρει και ανησυχεί για την πραγματικότητα. Οδηγείται να συνεργαστεί με όλες τις δυνάμεις του φωτός που υπάρχουν ακόμα για να προχωρήσει λίγο τη βαριά πρόοδο του ανθρώπου. Ω συγγραφέας σήμερα, όσο παραμένει πιστός στην αποστολή του, είναι αγωνιστής*». ¹³

¹¹ Παντελής Πρεβελάκης. *Τετρακόσια γράμματα του Καζαντζάκη στον Πρεβελάκη*. Αθήνα 1965, σ.590

¹² Ν.Καζαντζάκη. *Επιστολές προς τη Γαλάτεια*. Έκδοση-σχόλια Έλλης Αλεξίου. Δίφρος, β' έκδοση, Αθήνα 1984 σ.592

¹³ Pierre Sipriot, Greek Radio (Παρίσι), 6 Μαΐου 1955 (συνέντευξη στο www-historical--museum-gr).

Ο Καζαντζάκης πέθανε από λευχαιμία στις 26 Οκτωβρίου 1957 στο Φράμπουργκ της Γερμανίας, το όνομα του οποίου σημαίνει «ελεύθερη πόλη». Η Ελένη Καζαντζάκη απηύθυνε έκκληση στην Εκκλησία της Ελλάδος με αίτημα να τεθεί η σορός του σε λαϊκό προσκύνημα, το οποίο ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και Πάσης Ελλάδος Θεόκλητος Β' απέρριψε με το πρόσχημα ότι φοβόταν επεισόδια. Έτσι, η σορός του συγγραφέα μεταφέρθηκε στο Ηράκλειο. Συνοδευόταν από τη σύζυγό του, τον Γεώργιο Παπανδρέου και τον Κακριδή. Ο τάφος του βρίσκεται στην γενέτειρά του Κρήτη, κοντά στην εκκλησία του Αγ. Μηνά στο Ηράκλειο με το επίγραμμα «Δεν φοβάμαι τίποτα, δεν ελπίζω σε τίποτα, είμαι ελεύθερος»¹⁴

¹⁴ Γ. Στεφανάκης, Ααναφορά στον καζαντζάκη, 1997, εκδ.Καστανιώτη

ΚΕΦ. 1: ΤΟ ΠΡΟΣΩΠΟ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΣΤΑ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ

...Βάλε το δάχτυλό σου εδώ και δεξ τα χέρια Μου. Δώσε μου το χέρι σου και βάλλτο στο πλάι μου. και μην είσαι άπιστος, αλλά πιστός (Ιωάννης 20:27)

1.1 ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΚΑΙ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΕΣ

Ο Χριστιανισμός είναι μια αποκεκαλυμμένη θρησκεία που βασίζεται στην Αγία Γραφή η οποία περιλαμβάνει τα κείμενα των Ευαγγελίων. Η ονομασία *ευαγγέλιο* προέρχεται από μια λέξη στα έπη του Ομήρου «οὐτ' ἄρ' ἐγὼν εὐαγγέλιον τόδε τείσω οὐτ' Οδυσσεύς ἔτι οἶκον ἐλεύσεται» με την έννοια της χαρμόσυνης είδησης.

Ως προς την Καινή Διαθήκη, το Ευαγγέλιο «έχει την έννοια των καλών ειδήσεων σχετικά με τη Βασιλεία του Θεού και της σωτηρίας της ανθρωπότητας μέσω της ενανθρώπισης του Χριστού, η οποία μπορεί να αποκτηθεί μέσω πίστης, με βάση τον εξιλωτικό Του θάνατο». (wikipedia λήμμα: *ευαγγέλια*). Ο Χριστός πέτυχε τη συμφιλίωση των ανθρώπων με τον Θεό και τους έφερε τη μεγαλύτερη ευλογία - τη δυνατότητα της αιώνιας ζωής.

Τα Ευαγγέλια ¹⁵ γράφτηκαν δεκαετίες μετά το τέλος της επίγειας ζωής του Ιησού Χριστού και δεν περιέχουν τη χριστιανική διδασκαλία με τη μορφή που έχουμε συνηθίσει. Περιέχουν περιγραφές της γέννησης και της ζωής του Χριστού, του θανάτου και της θαυματουργικής Ανάστασής του, καθώς και κηρύγματα, διδασκαλίες και παραβολές του Χριστού. Το εκκλησιαστικό δόγμα ανέπτυξαν στους II-V αιώνες λόγιοι χριστιανοί, που αργότερα ονομάστηκαν Πατέρες της εκκλησίας. Από τα πολλά Ευαγγέλια που γράφτηκαν τότε, τέσσερα επιλέχθηκαν και αναγνωρίστηκαν ως κανονικά, λειτουργούν συμπληρωματικά μεταξύ τους ως ένα ενιαίο σώμα «το ευαγγέλιο του Θεού σχετικά με τον Υιό Του» (*Ρωμ. 1:1-3*) και είναι: το Ευαγγέλιο του Ματθαίου, το Ευαγγέλιο του Μάρκου, το Ευαγγέλιο του Λουκά και το Ευαγγέλιο του Ιωάννη τα οποία, σύμφωνα με την παράδοση, τα έγραψαν στην ελληνική γλώσσα. Τα υπόλοιπα Ευαγγέλια αναγνωρίστηκαν ως απόκρυφα.¹⁶

Ο όρος «Ευαγγέλιο» απαντάται πολλές φορές στην Καινή Διαθήκη: 8 φορές στον Μάρκο, 4 φορές στον Ματθαίο, 2 φορές στις Πράξεις των Αποστόλων και 60 φορές στις επιστολές του Αποστόλου Παύλου. Ο όρος ανήκει στον ίδιο τον Ιησού (*Ματθ. 24:14-26:13 Μάρκος*

¹⁵ Ι. Λεων. Φιλίππιδης, *Ιστορία της Εποχής της Καινής Διαθήκης*, Εκδόσεις Ιδιωτική, Αθήναι, 1958, σελ. 32-87.

¹⁶ . Alexander Souter, *The Text and Canon of the New Testament Second ed.*, 1953, σελ. 11.

1:15:13:10· 14:9· 16:15) και είναι ένα από τα βασικά στοιχεία για την κατανόηση της σημασίας που απέδιδε η πρώιμη Εκκλησία.

Καθένας από τους συγγραφείς του Ευαγγελίου είχε διαφορετικό σκοπό, έτσι κατά την συγγραφή τους τόνισαν διαφορετικές πτυχές του προσώπου και της διακονίας του Ιησού Χριστού. Από τους 4 Ευαγγελιστές, ο Ματθαίος, πριν γίνει Απόστολος, ήταν τελώνης. Έγραψε απευθυνόμενος κυρίως στο εβραϊκό κοινό και ένας από τους στόχους του ήταν να δείξει τη γενεαλογία του Ιησού και την εκπλήρωση της προφητείας της Παλαιάς Διαθήκης, ότι ήταν δηλαδή ο πολυαναμενόμενος Μεσσίας, ο «Γιος του Δαβίδ» και επομένως άξιζε την εμπιστοσύνη τους. (Ματθαίος 9:27· 21:9). Παρουσιάζει διαδοχικά την πορεία του Ιησού, ξεκινώντας με τη βάπτισή Του, από τον Ιωάννη το Βαπτιστή, αναφέρεται στη δράση Του στην περιοχή της Γαλιλαίας στο Θείο Πάθος και την Ανάστασή Του, και ολοκληρώνει με τις εμφανίσεις του Ιησού, έπειτα από την Ανάστασή Του, στους μαθητές του ¹⁷

Ο Μάρκος, ανιψιός του Απόστολου Βαρνάβα (Κολοσσαείς 4:10) έγραψε το πιο απλά και συνοπτικά γραμμένο Ευαγγέλιο,¹⁸ για ένα Εθνικό κοινό, κάτι που φαίνεται από το γεγονός ότι δεν αναφέρει πράγματα που είναι σημαντικά για τους Εβραίους αναγνώστες (π.χ.γενεαλογίες). Ο ευαγγελιστής δεν εστιάζει σε αυτά που είπε ο Ιησούς, αλλά σε αυτά που έκανε. Κατά συνέπεια, το μεγαλύτερο μέρος της αφήγησής του δεν είναι αφιερωμένο σε ομιλίες, αλλά σε γεγονότα. Ο Μάρκος ξεκινά με τη θεολογική δήλωση ότι ο Ιησούς Χριστός είναι ο Υιός του Θεού, και όλη η επόμενη αφήγηση έχει σκοπό να αποκαλύψει αυτό το θεολογικό αξίωμα. Τονίζει, κυρίως, τον ρόλο του Χριστού ως του υποφέροντος Δούλου που ήρθε στον κόσμο όχι για να τον υπηρετήσουν, αλλά για να υπηρετήσει και να δώσει τη ζωή Του για τους ανθρώπους κι εξιστορεί ¹⁹ τα Πάθη Του και την Ανάστασή Του. Στον Μάρκο, ο Ιησούς, ως Υιός του Θεού, γνωρίζει τι συμβαίνει στις καρδιές των ανθρώπων, καθώς και τις συνθήκες της ζωής των ανθρώπων(2:5,8:8:17:9:33–35:12:15, 44). Ο Ιησούς προβλέπει και προλέγει το μέλλον.

Ο Λουκάς, «ο αγαπητός ιατρός» (Κολοσσαείς 4:14), ευαγγελιστής και συνεργάτης του Αποστόλου Παύλου, ²⁰έγραψε το πιο περιεκτικό και λεπτομερές Ευαγγέλιο αλλά και το

¹⁷ Ευθ. Ζιγαβηνός, *Το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον (Expositio in Matthaem)*, PG 129 B, 107-765.

¹⁸ Ευθ. Ζιγαβηνός, *Το κατά Μάρκον Ευαγγέλιον (Expositio in Marcum)*, MPG 129 B, 765 – 852

¹⁹Ι. Καραβιδόπουλου, *Το κατά Μάρκον ευαγγέλιο*, εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1988, σελ. 419

²⁰ Θ. Ιωαννίδης, *Τό κατά Λουκάν Ευαγγέλιον και οί Πράξεις τών Αποστόλων (Ο πρώτος και ο δεύτερος λόγος του Λουκά)*, Επ. Θεολ. Σχολ. Πανεπ. Θεσσαλονίκης Τμήματος Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας (2004), σελ. 285-303,

βιβλίο των Πράξεων των Αποστόλων.²¹ Το ευαγγέλιο του Λουκά γράφτηκε για να απευθυνθεί σε μορφωμένους Έλληνες αναγνώστες όπως ο Θεόφιλος, στον οποίο είναι αφιερωμένο (1:3-4) Για τον ίδιο λόγο, ο Λουκάς σπάνια αναφέρεται σε επιχειρήματα από προφητεία. Επιπλέον, δεν χρησιμοποιεί την εβραϊκή λέξη «ραββίνος», αλλά, μόνος από όλους τους συγγραφείς της Καινής Διαθήκης, καταφεύγει στο κλασικό ελληνικό αντίστοιχο (επιστάτης) που σημαίνει «δάσκαλος» (5:5:8:24, 45:9:33, 49 : 17:13). Σε εκείνα τα σημεία όπου η εβραϊκή λέξη «αμίν» εμφανίζεται στον Μάρκο, ο Λουκάς την αντικαθιστά με την αντίστοιχη ελληνική (με τη σημασία «αληθώς»).

Ως ιστορικός, ισχυρίζεται ότι πρόθεσή του ήταν να γράψει ολόκληρη τη ζωή του Χριστού με βάση μαρτυρίες αυτοπτών μαρτύρων (Λουκάς 1:1-4) και με πρόθεση να αποδείξει ότι η χριστιανική πίστη βασίζεται σε γεγονότα που είναι ιστορικά αξιόπιστα και επαληθεύσιμα. Αναφέρεται συχνά στον Χριστό ως τον «Υιό του ανθρώπου», εστιάζοντας περισσότερο στην ανθρώπινη φύση Του και περιλαμβάνει λεπτομέρειες που αντικατοπτρίζουν την καλοσύνη του Ιησού και το ενδιαφέρον του για τους ανθρώπους όλων των εθνών και τάξεων και τη βαθιά του συμπάθεια για τους φτωχούς, τους απόκληρους και τους καταπιεσμένους (6:20:12:33:14:33:16:25).

Το κατά Ιωάννη ευαγγέλιο, που γράφτηκε από τον αυτόπτη και αυτόκοο μαθητή του Ιησού απόστολο Ιωάννη,²² τον μόνο που ακολούθησε τον Χριστό ως τον Σταυρό, περιέχει έντονο θεολογικό περιεχόμενο σε σχέση με το πρόσωπο του Χριστού και την έννοια της πίστης. Δεν ξεκινά με τη γέννηση ή τη γήινη διακονία του Ιησού, αλλά με τη δραστηριότητα και τα χαρακτηριστικά του Υιού του Θεού πριν γίνει άνθρωπος (Ιωάννης 1:14) ενώ τονίζει τη θεότητα του Χριστού, με φράσεις όπως «ο Λόγος ήταν Θεός» (Ιωάννης 1:1), «ο Σωτήρας του Κόσμου» (Ιωάννης 4:42), ο «Υιός του Θεού», «Κύριος και... Θεός» (Ιωάννης 20:28). Ο ίδιος διευκρινίζει τον γενικό σκοπό του για τη συγγραφή: «Ο Ιησούς έκανε πολλά άλλα θαυμαστά σημεία, παρουσία των μαθητών του, τα οποία δεν καταγράφονται σε αυτό το βιβλίο. Αυτά όμως είναι γραμμένα για να πιστέψετε ότι ο Ιησούς είναι ο Χριστός, ο Υιός του Θεού, και πιστεύοντας να έχετε ζωή στο όνομά του» (Ιωάννης 20:30,31) επισημαίνοντας την αυθεντικότητα των γραφομένων «σας γράφουμε για τον ζωοποιό Λόγο, που υπήρξε εξ αρχής. Τον ακούσαμε και τον είδαμε με τα ίδια μας τα μάτια. Μάλιστα τον είδαμε από

²¹ . Νικ. Παφλαγόνος, *Εξηγήσεις εις το Ευαγγέλιον του Λουκά, Απόσπασμα (Expositiones in Evangelium Lucae Fragmenta)*, PG 105, 575 – 578 A

²² π. Ι. Σκιαδαρέσης, *Ερμηνεία Περικοπών Ιωάννειας Γραμματείας*, Εκδόσεις Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη, 2008, σελ. 64-78

κοντά, και τα χέρια μας τον ψηλάφισαν... Καταθέτουμε, λοιπόν, τη μαρτυρία μας και σας μιλάμε για την αιώνια ζωή... Αυτό που είδαμε κι ακούσαμε το αναγγέλλουμε και σ' εσάς, για να συμμετάσχετε κι εσείς μ' εμάς στην ίδια κοινωνία...» (Α΄ Ιω. 1,1.2.3).

Κάθε ευαγγελιστής τόνισε αυτό που θεωρούσε πιο χρήσιμο για τους αναγνώστες του και γι' αυτό επέλεξε εκείνες τις παραδόσεις που ανταποκρίνονταν στις προθέσεις του. Ταυτόχρονα όλοι συμφωνούν στα κύρια σημεία του Ευαγγελίου και τα ευαγγέλια αποτελούν τέσσερις ερμηνείες - πορτραίτα, καθεμία από τις οποίες δίνει έμφαση στα δικά της χαρακτηριστικά των λόγων και των πράξεων του Ιησού.

1.2 Η ΖΩΗ ΤΟΥ ΙΗΣΟΥ

... οὐκ ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην, ἀλλὰ μάχαιραν

(Ματθ. 10:34)

Σε ολόκληρη την Καινή Διαθήκη δεν υπάρχει ούτε μία περιγραφή της εξωτερικής εμφάνισης του Ιησού Χριστού, ίσως προφανώς γιατί για τους ευαγγελιστές, η εμφάνιση του Ιησού ήταν δευτερεύουσας σημασίας σε σύγκριση με τις διδασκαλίες και τις πράξεις Του. Οι γενεαλογίες του Χριστού που είχε προβλέψει ο προφήτης Ησαΐας (7:14) βρίσκονται στα ευαγγέλια του Ματθαίου (1: 1-16) και του Λουκά (3: 23-38). Στο κατά Λουκά Ευαγγέλιο, (κεφάλαιο 1, στίχοι 31 και 32), διαβάζουμε ότι ο άγγελος του Κυρίου είπε στην Παναγία: *«θα ονομαστεί Υιός του Υψίστου»* και όταν γεννήθηκε ο Ιησούς, εκπληρώθηκε η προφητεία του Ησαΐα. *«Έτσι, ο ίδιος ο Κύριος θα σας δώσει ένα σημάδι: ιδού, μια παρθένος θα συλλάβει και θα γεννήσει έναν Υιό, και θα ονομάσουν το όνομά Του: Εμμανουήλ, που σημαίνει: ο Θεός είναι μαζί μας»* (Ησ. 7:14, και Ματ. 1:22-23).

Αν και τα Ευαγγέλια του Ματθαίου και του Λουκά ανοίγουν με ιστορίες για τη γέννηση του Ιησού, τα Ευαγγέλια του Μάρκου και του Ιωάννη ανοίγουν με το κήρυγμα του Ιωάννη του Βαπτιστή. Από 12 μέχρι 30 ετών, όταν δημόσια άρχισε το κήρυγμά Του, «ην υποτασσόμενος» στον «Ιωσήφ και στη μητέρα Του» (Λουκ. 2,51). Τον ονομάζουν μάλιστα «υιό τέκτονος» (Ματθ. 13,55) και «Ιησούς ο τέκτων» (Μαρκ. 6,3), που σημαίνει ότι πριν τη δημόσια δράση του εργαζόταν μαζί με τον Ιωσήφ ως μαραγκός.

Όταν ο Ιησούς έγινε 30 ετών, ο Ιωάννης τον βάπτισε στον Ιορδάνη ποταμό και αναγνώρισε στο πρόσωπό Του τον αναμενόμενο Μεσσία. Ο Μάρκος αναφέρει τη βάπτιση πολύ συνοπτικά (1:9-11).

Ο Ματθαίος υποδεικνύει ότι ο Ιησούς έρχεται στον Ιορδάνη από τη Γαλιλαία και ολοκληρώνει τη σκηνή με έναν διάλογο μεταξύ του Ιησού και του Ιωάννη που έγινε πριν από το βάπτισμα (3:14-15,17).

Ο Λουκάς δεν μιλά χωριστά για το βάπτισμα του Ιησού, αλλά αναφέρει ότι βαφτίστηκε μαζί με τον λαό (3:21-22). Και από τις τρεις μαρτυρίες είναι ξεκάθαρο ότι το βάπτισμα στον Ιορδάνη ήταν ένα οριακό γεγονός στη βιογραφία του Ιησού, που χώριζε τη ζωή Του σε «πριν» και «μετά». Το βάπτισμα από τον Ιωάννη γίνεται για τον Ιησού «το προοίμιο για όλες τις επόμενες δραστηριότητές Του». Αν μιλάμε για τον Ιησού ως Υιό του Ανθρώπου, τότε ίσως ήρθε στον Ιωάννη επειδή χρειαζόταν κάποιο σημείο εκκίνησης για την αποστολή Του, χρειαζόταν - ανθρώπινα - την ευλογία κάποιου που είχε ήδη ηγηθεί μιας παρόμοιας αποστολής την παραμονή της δικής Του αποστολής. Ως άνθρωπος, λαμβάνει μια ευλογία από τον πρεσβύτερο, αλλά στη Βασιλεία των Ουρανών, η οποία ανοίγει ακριβώς με τον ερχομό Του, Αυτός, ο μικρότερος, αποδεικνύεται μεγαλύτερος από τον Ιωάννη (Ματθ.10ς 11:11 Λουκάς 7:28)

Αυτό είναι το νόημα της απάντησης του Ιησού στην ερώτηση του Ιωάννη: «Εγώ έχω ανάγκη να βαφτιστώ από σένα κι έρχεσαι εσύ σ' εμένα; Ο Ιησούς όμως του αποκρίθηκε: «Ας τ' αφήσουμε τώρα αυτά, γιατί πρέπει να εκπληρώσουμε κι οι δυο μας ό,τι προβλέπει το σχέδιο του Θεού». (Ματθαίος 3:14)

1.3 ΟΙ ΠΕΙΡΑΣΜΟΙ ΣΤΗΝ ΕΡΗΜΟ ΚΑΙ Η ΔΗΜΟΣΙΑ ΔΙΑΚΟΝΙΑ ΤΟΥ

... Και συντελέσας πάντα πειρασμόν ο διάβολος απέστη απ' αυτού άχρι καιρού
(Λκ.4:13)

Πριν αρχίσει τη δημόσια διακονία Του, ο Ιησούς Χριστός πήγε στην έρημο της Ιουδαίας και νήστεψε για σαράντα ημέρες, πειραζόμενος από τον Σατανά (Ματθαίος 4:1, Μάρκος 1:12, Λουκάς 4:1) ο οποίος παρουσιάζεται ως ένα ον που έχει άμεση πρόσβαση στον Ιησού και προβαίνει σε διάλογο μαζί Του. Ο Ματθαίος και ο Λουκάς έχουν μια πολύ πιο λεπτομερή περιγραφή της παραμονής του Ιησού εκεί.

Σύμφωνα με τον Λουκά, πρώτα εμφανίζεται ο «βιολογικός» πειρασμός, ο πειρασμός της πείνας και της δίψας (Ματθ. 4:2) κατά τον οποίο ο διάβολος ζήτησε από τον Ιησού να

μετατρέψει με θαύμα τις πέτρες σε ψωμιά, ένας πειρασμός ως προς το να χρησιμοποιεί κανείς δυνάμεις για το καλό του, δηλαδή το δέλεαρ της εγωιστικής ασφάλειας. Μετά Τον πήγε σε ένα ψηλό βουνό και Του έδειξε όλα τα βασίλεια του κόσμου για να διαλέξει (πειρασμός για εγκόσμια εξουσία και δύναμη) και τελευταία Τον πήγε στην Ιερουσαλήμ και Τον τοποθέτησε στην πτέρυγα του ναού (ο πειρασμός να αποκτήσεις μεγάλο αριθμό οπαδών μέσω θαυμάτων και μαγείας) δοκιμάζοντας την πνευματική Του ανεξαρτησία. (Λουκάς 4:1-13). Ο Λουκάς διευκρινίζει ότι για σαράντα ημέρες ο Ιησούς δεν έτρωγε τίποτα (Λουκάς 4:2) και αφού τελείωσε με κάθε πειρασμό, ο διάβολος έφυγε από Αυτόν (Λουκάς 4:13). Ο όρος πειρασμός, που χρησιμοποιείται και από τους δύο ευαγγελιστές, απαντάται 21 φορές στην Καινή Διαθήκη και στις περισσότερες περιπτώσεις υποδηλώνει όχι μόνο «πειρασμό», αλλά και «δοκιμασία». Πηγαίνοντας στην έρημο για σαράντα μέρες, με οδηγό το Άγιο Πνεύμα, ο Ιησούς δοκιμάζει τις δυνάμεις Του, σωματικές και πνευματικές, πριν βγει να κηρύξει. Ο ίδιος ο θάνατος του Ιησού στο σταυρό και η ανάστασή Του θα ερμηνευθούν πρωτίστως ως η τελική νίκη επί του διαβόλου. Η πρώτη Του νίκη πάνω του έχει να κάνει με τρεις διαδοχικούς πειρασμούς.

Ύστερα από τη νηστεία Του και τη συνάντησή Του με τον Σατανά, ο Ιησούς άρχισε τη δημόσια διακονία Του και δίδαξε δύο μεγάλες εντολές: «πρώτον, να αγαπάμε τον Θεό με όλη μας την καρδιά, το νουν και τη δύναμη, και δεύτερον, να αγαπάμε τους άλλους όπως τον εαυτόν μας (Ματθ. 22:36-39)». Η ζωή Του είναι ένα παράδειγμα για το πώς θα πρέπει να υπακούει ο πιστός σε αυτές τις δύο εντολές.

Και τα τέσσερα ευαγγέλια μαρτυρούν ότι η Γαλιλαία ήταν ο κύριος τόπος κηρύγματος και διακονίας του Ιησού. Ήταν ο τόπος που εκφώνησε τα κύρια κηρύγματα και τις παραβολές Του κι έκανε τον μεγαλύτερο αριθμό θαυμάτων. Ερχόταν στην Ιερουσαλήμ μόνο σε αργίες, και ζούσε και κήρυττε στις πόλεις και τα χωριά της Γαλιλαίας.

Από την αρχή, το κήρυγμα του Ιησού συνάντησε είτε ενθουσιώδη ανταπόκριση είτε απόρριψη και αδιαφορία. Τον ακολουθούσαν χιλιάδες που διψούσαν να λάβουν θεραπεία, να δουν ένα θαύμα, να ακούσουν τον λόγο Του, αλλά ταυτόχρονα δεκάδες και εκατοντάδες χιλιάδες έμειναν ανεπηρέαστοι από το κήρυγμα Του ή αδιάφοροι. Αυτό προκάλεσε την απογοήτευση και την αγανάκτησή Του, που αντικατοπτρίζεται στα λόγια Του, τα οποία απευθύνονται στις πόλεις της Γαλιλαίας ενώ παρόμοια λόγια θα ειπωθούν και σε σχέση με την Ιερουσαλήμ (Ματθ. 23:37-38, Λουκάς 13:34-35).

Επίσης, και τα τέσσερα ευαγγέλια καταμαρτυρούν ότι ο Ιησούς εξακολουθεί να περιβάλλεται από συγγενείς στη σάρκα, αλλά πολύ σύντομα αντικαθίστανται εντελώς από τη νέα Του οικογένεια, που αποτελείται από τους συγγενείς στο πνεύμα, τους μαθητές Του, με τους οποίους θα συνδέσει την υπόλοιπη σύντομη ζωή Του.

Σύμφωνα με τον Ματθαίο και τον Μάρκο, το σημείο εκκίνησης της διακονίας του Ιησού είναι η Καπερναούμ, όπου έρχεται αφού έχει φύγει από τη Ναζαρέτ (Ματθ. 3:12). Και τα τέσσερα ευαγγέλια μαρτυρούν ότι η Γαλιλαία ήταν ο κύριος τόπος κηρύγματος και διακονίας του Ιησού. Ήταν εδώ που εκφώνησε τα κύρια κηρύγματα και τις παραβολές Του κι έκανε τον μεγαλύτερο αριθμό θαυμάτων. Ξεκινώντας με ένα κάλεσμα σε μετάνοια «Μετανοήστε, γιατί η Βασιλεία των Ουρανών πλησιάζει» (Ματθ 4:17).

1.4 Η ΣΧΕΣΗ ΤΟΥ ΙΗΣΟΥ ΜΕ ΤΟΥΣ ΜΑΘΗΤΕΣ ΤΟΥ

« ... ἄφες τοὺς νεκροὺς θάψαι τοὺς ἑαυτῶν νεκρούς» (Ματθ. η´ 22).

Ποια ήταν η σχέση μεταξύ του Ιησού και των μαθητῶν Του είναι ένα από τα κεντρικά σημεία και στα τέσσερα Ευαγγέλια. Ένα σημαντικό τμήμα των διδασκαλιῶν του Ιησού, που αναπαράγονται στα Ευαγγέλια, απευθύνεται στους μαθητές. Ο Ιησούς μιλά μόνο μαζί τους, πριν απευθυνθεί στο πλήθος. Τα Ευαγγέλια παραθέτουν διαλόγους του Ιησού με έναν ή περισσότερους μαθητές και καταγράφουν μια πληθώρα προσωπικῶν εμπειριῶν και συναισθημάτων των μαθητῶν.

Οι Ευαγγελιστές δεν κρύβουν τις δυσκολίες στη σχέση του Ιησού με τους μαθητές. Ωστόσο, ὅλοι αποτελοῦν μια ενωμένη και γενικά συνεκτική ομάδα. Δεν καταλαβαίνουν πολλά από αυτά που λέει και κάνει ο Ιησούς, αλλά συνεχίζουν να μένουν μαζί Του, να Τον ακολουθοῦν, να ακούν τις διδασκαλίες και τις παραβολές Του. Κάποια δύναμη τους κρατά κοντά Του, παρά τη συνεχή ένταση που προέρχεται από το γεγονός ότι ζουν σε διαφορετικό διανοητικό και πνευματικό επίπεδο από τον Κύριό τους.

Όταν ο Ιησούς άρχισε τη διακονία Του, φαίνεται ότι επέλεξε να μην τονίσει τον μεσσιανισμό Του. Επομένως, πρώτα ο Ιησούς έπρεπε να δείξει με τη διδασκαλία και το παράδειγμά Του τι εἶδους Μεσσίας ήταν. Το γεγονός ότι ο Πέτρος κατάλαβε, ἔστω και πολύ μακριά από την ολοκλήρωση, την αποστολή του Ιησού, ήταν ο θρίαμβος της πίστης, η πίστη για την οποία ο Ιησούς τον αποκάλεσε «ευλογημένο» (Ματθ. 16:17). «Μακάριος εἶσαι,

Σίμων, γιε του Ιωνά, γιατί αυτό δε σου το αποκάλυψε άνθρωπος, αλλά ο ουράνιος Πατέρας μου».

Όταν ο Πέτρος τον ομολόγησε ως Μεσσία, ο Ιησούς είπε στους μαθητές του πολύ περισσότερα για το τι σημαίνει ο μεσσιανισμός Του - όχι κοσμικές τιμές, ούτε καν τη συνέχιση μιας ταπεινής ζωής στη Γαλιλαία, αλλά μίλησε για τα βάσανα και τον θάνατό Του (*Ματθ. 16:20-21, Μάρκ. 8:30-31*)

Η σχέση μεταξύ Ιησού και Πέτρου διατρέχει όλες τις αφηγήσεις του Ευαγγελίου, από τις πρώτες ιστορίες για την κλήση των μαθητών μέχρι την ιστορία της άρνησης και της συγχώρεσης του Πέτρου από τον αναστημένο Ιησού.

Συνολικά ο Πέτρος αναφέρεται στα Ευαγγέλια με διάφορα ονόματα (Πέτρος, Σίμων, Κηφάς) 110 φορές, εκ των οποίων οι 75 είναι μεταξύ των συνοπτικών και οι 35 του Ιωάννη. Δίνοντας στον Πέτρο ένα νέο όνομα, ο Ιησούς τον ξεχωρίζει μεταξύ των μαθητών. Άλλοι μαθητές δεν τιμήθηκαν με αυτή την τιμή, με εξαίρεση τον Ιωάννη και τον Ιάκωβο (*Ματθ. 3:17*). Το γεγονός ότι η υπόσχεση του Ιησού για την ίδρυση της Εκκλησίας συνδέεται με την ομολογία του Πέτρου και ότι ο Πέτρος ανακηρύσσεται ο βράχος πάνω στον οποίο θα χτιστεί η Εκκλησία, δίνει σε αυτόν τον απόστολο μια ιδιαίτερη σημασία, ασύγκριτη με αυτή των άλλων αποστόλων. (*Ματθ. 16: 17-19*).

Βέβαια, ο Ιησούς δίνει οδηγίες σε όλους τους αποστόλους αναφερόμενος στα καθήκοντά τους (*Μάρκ. 6:7-13*), «*αλλά πήγαινε πρώτα στα χαμένα πρόβατα του οίκου Ισραήλ (Ματθ. 10:5-6)*», προσέγγιση που θα είναι χαρακτηριστική καθ' όλη τη διάρκεια της δημόσιας διακονίας Του, να δίνει δηλαδή τη μεγαλύτερη προσοχή στους απόκληρους και στους περιθωριοποιημένους.

Ακολουθώντας τον Ιησού, οι μαθητές Του θα συνοδεύσουν τη διακήρυξη της Βασιλείας του Θεού με θαύματα και λαμβάνουν τη δύναμη από Αυτόν να κάνουν θαύματα οι ίδιοι ως δώρο «*δωρεάν έλάβετε, δωρεάν δότε*». Τα ευαγγέλια περιγράφουν πολυάριθμες περιπτώσεις θεραπειών και εκδίωξης δαιμόνων, καθώς και τρεις περιπτώσεις ανάστασης νεκρών, τις οποίες έκανε ο Ιησούς. Ωστόσο, τα Ευαγγέλια δεν μιλούν για τους μαθητές Του που κάνουν θαύματα στο Όνομά Του και ανασταίνουν τους νεκρούς.²³

Αναφέρεται σε αυτά μόνο ότι έδιωξαν δαίμονες στο όνομα του Ιησού (*Λουκάς 10:17*). Στις διδασκαλίες Του ο Ιησούς καλεί τους μαθητές να βασίζονται στο θέλημα του Θεού και να μην φοβούνται ούτε ανθρώπους, ούτε δοκιμασίες (*Ματθ. 10:28-31*), να δηλώσουν δημόσια

²³ Π. Τρεμπέλας, *Ο Ιησούς από τη Ναζαρέτ*, εκδ. «ΖΩΗ», Αθήνα 1928, σελ. 402-403.

την πίστη τους (Ματθ. 10:32-33), ενώ τους προετοιμάζει για το ενδεχόμενο η ιεραποστολική τους υπηρεσία να κλονίσει τη σχέση τους με την οικογένειά τους και τα αγαπημένα τους πρόσωπα: *«Μη νομίζετε ότι ήρθα για να φέρω ειρήνη στη γη. Δεν ήρθα για να φέρω ειρήνη, αλλά σπαθί, γιατί ήρθα να χωρίσω έναν άνθρωπο από τον πατέρα του, και μια κόρη από τη μητέρα της, και μια νύφη από την πεθερά της. Και οι εχθροί ενός ανθρώπου είναι το σπιτικό του (Ματθ. 10:34-36)».*

Ολοκληρώνοντας τη μακροσκελή οδηγία Του προς τους μαθητές Του, ο Ιησούς μιλά για την ανταμοιβή που περιμένει εκείνους που ανταποκρίνονται στο κήρυγμα των Αποστόλων: *« Εκείνος που σας δέχεται και σας φιλοξενεί ως απεσταλμένους μου, υποδέχεται εμέ· και εκείνος που υποδέχεται εμέ, υποδέχεται Έκείνον, που με έστειλε στον κόσμο. Εκείνος που υποδέχεται προφήτην, διδάσκαλον του θείου θελήματος, και τον τιμά ως προφήτην, θα πάρη μισθόν προφήτου από τον Θεόν. Και εκείνος που δέχεται δίκαιον, διότι είναι δίκαιος, θα λάβη μισθόν δικαίου. Και όποιος προσφέρει εις ένα από τους ασήμους τούτους μαθητάς μου έστω και ένα ποτήρι κρύο νερό, σας διαβεβαιώνω ότι δεν θα χάση τον μισθόν του. (Καθε ένας που με πίστιν υποβοηθεί και συντρέχει, έστω και ολίγον, τους Αποστόλους μου στο έργον των, θα λάβη την ανταμοιβήν του από τον Θεόν» (Ματθ. 10:40-42).*

Στην Επί του Όρους Ομιλία, ο όρος «ανταμοιβή» χρησιμοποιείται από τον Ιησού κυρίως σε σχέση με την ανταμοιβή που λαμβάνει ένα άτομο απευθείας από τον Επουράνιο Πατέρα (Ματθ. 5:12) και υπόσχεται αυτήν την ανταμοιβή όχι μόνο στους αποστόλους, αλλά και σε όλους εκείνους που μελλοντικά θα πιστέψουν σε Αυτόν.

Η στάση του Χριστού απέναντι στους μαθητές είναι διαφορετική από τη στάση Του απέναντι στους απλούς ανθρώπους. Διδάσκει τους ανθρώπους με παραβολές, δεν αναφέρει στους ανθρώπους όλα όσα μπορούσε να πει στους μαθητές, μάλλον κρύβει κάποια πράγματα. Εμπιστεύεται στους μαθητές τα μεγάλα και κρυμμένα μυστικά της Βασιλείας των Ουρανών:

«Και ήρθαν οι μαθητές και του είπαν: Γιατί τους μιλάς με παραβολές; Τους είπε ως απάντηση: επειδή σας δόθηκε να γνωρίσετε τα μυστικά της Βασιλείας των Ουρανών, αλλά δεν τους δόθηκε. γιατί όποιος έχει, θα του δοθεί και θα πολλαπλασιαστεί. Και όποιος δεν έχει, θα του αφαιρεθεί και αυτό που έχει. Γι' αυτό τους μιλάω με παραβολές, γιατί βλέποντας δεν βλέπουν, και ακούγοντας δεν ακούνε και δεν καταλαβαίνουν... Μα τα μάτια σας είναι ευλογημένα που βλέπουν και τα αυτιά σας που ακούν. Γιατί αλήθεια σας λέω ότι πολλοί

προφήτες και δίκαιοι ήθελαν να δουν αυτό που βλέπετε και δεν είδατε, και να ακούσουν αυτό που ακούτε και δεν άκουσαν» (Μαθ. 13:10-17).

Οι μαθητές του Χριστού ήταν η Εκκλησία που συγκέντρωσε ο Ιησούς Χριστός στον Μυστικό Δείπνο και στην οποία έδωσε το Σώμα και το Αίμα Του υπό το πρόσχημα του άρτου και του οίνου, Μετά την ανάσταση του Χριστού, οι Απόστολοι, σύμφωνα με την εντολή του Σωτήρος, κάθε πρώτη ημέρα της εβδομάδας, που την ονόμαζαν «ημέρα του Κυρίου», συγκεντρώνονταν για να τελέσουν την Ευχαριστία.

Στον Μυστικό Δείπνο, ο Χριστός έδωσε στους μαθητές την εντολή που αποτέλεσε τη βάση της ηθικής διδασκαλίας της Χριστιανικής Εκκλησίας: *«Σας δίνω μια νέα εντολή, να αγαπάτε ο ένας τον άλλον. Όπως εγώ σας αγάπησα, ας αγαπάτε κι εσείς ο ένας τον άλλον. Με αυτό όλοι θα ξέρουν ότι είστε μαθητές Μου, εάν έχετε αγάπη ο ένας για τον άλλον (Ιωάνν. 13:34-35)»*. Αυτή η εντολή αποκαλύπτεται με ιδιαίτερη δύναμη στις Επιστολές του Αποστόλου και Ευαγγελιστή Ιωάννη του Θεολόγου, ο οποίος έλαβε το όνομα «Απόστολος της Αγάπης» στην Ορθόδοξη παράδοση:

«...Αυτό είναι το ευαγγέλιο που ακούσατε από την αρχή, ότι αγαπάμε ο ένας τον άλλον... Ξέρουμε ότι περάσαμε από τον θάνατο στη ζωή επειδή αγαπάμε τους αδελφούς. Οποιος δεν αγαπά τον αδελφό του μένει στο θάνατο... Ξέρουμε την αγάπη σε αυτό, ότι έδωσε τη ζωή Του για εμάς: και πρέπει να δώσουμε τη ζωή μας για τους αδελφούς μας... Παιδιά μου! ας μην αγαπάμε με λόγο ή γλώσσα, αλλά με πράξεις και με αλήθεια... Η εντολή του είναι να πιστεύουμε στο όνομα του Υιού Του Ιησού Χριστού και να αγαπάμε ο ένας τον άλλον, όπως μας πρόσταξε... Όποιος δεν αγαπά δεν αγαπά γνωρίστε τον Θεό, γιατί ο Θεός είναι αγάπη...» (Α' Ιω. 3:11 - 23).

Ο Ιησούς Χριστός δίδαξε τους αποστόλους για να μπορέσουν να μεταδώσουν το ευαγγέλιο Του στην επόμενη γενιά. Ωστόσο, η κεντρική στιγμή του κηρύγματος των αποστόλων δεν ήταν η ηθική ή πνευματική διδασκαλία του Χριστού, αλλά το μήνυμα του θανάτου και της Ανάστασής Του. Ήταν η Ανάσταση του Χριστού που έδωσε στον Χριστιανισμό τη μοναδικότητα και την καινοτομία του. Μετά την Ανάσταση, ο Χριστός ανέθεσε στους μαθητές Του μια αποστολή κηρύγματος, διδασκαλίας: *«Πηγαίνετε, κάντε μαθητές από όλα τα έθνη, βαφτίζοντάς τα στο όνομα του Πατέρα και του Υιού και του Αγίου Πνεύματος, διδάσκοντάς τους να τηρούν όλα όσα σας πρόσταξα. (Μαθ 28:19 - 20)*

1.5 Η ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΣΤΑ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ

«...Ουδέ εγώ σε κατακρίνω· πορεύου και από του νύν μηκέτι άμάρτανε» (Ιωάν. η'11)

Οι γυναίκες αποτελούσαν μία ξεχωριστή κατηγορία την εποχή εκείνη που η θέση της γυναίκας ήταν ξεκάθαρα υποβαθμισμένη. Παρ'όλα αυτά ο Ιησούς απηύθυνε πρώτος το Λόγο στη Σαμαρείτισσα, μολονότι γνώριζε την εχθρική διάθεση μεταξύ Ιουδαίων και Σαμαρειτών, έστρεψε τη συζήτηση στην προσωπική της ζωή, για να τις υπενθυμίσει τις αμαρτίες της και της έδωσε μια ευκαιρία για μετάνοια ²⁴ό,τι ακριβώς περίμενε κι από τη μοιχαλίδα της οποίας τη ζωή υπερασπίστηκε, δείχνοντας επιείκεια στην αμαρτωλή ροπή των ανθρώπων (*Ιω. 8: 1-11*)

Στις αφηγήσεις και των τεσσάρων ευαγγελίων εμφανίζονται εικόνες γυναικών που ακολούθησαν τον Ιησού. Η λέξη «πολλές» σε σχέση με τις γυναίκες στο περιβάλλον του Ιησού χρησιμοποιείται και από τους τρεις ευαγγελιστές (*Ματθ. 27:55 Μκ. 15:41 Λουκάς 8:3*) ωστόσο, μόνο μερικές συμπεριλήφθηκαν στον στενό Του κύκλο.

Ο Ματθαίος λέει ότι στο σταυρό Του υπήρχαν πολλές γυναίκες που ακολούθησαν τον Ιησού από τη Γαλιλαία, υπηρετώντας Τον (*Ματθ. 27:55*). Σε ένα παράλληλο απόσπασμα, ο Μάρκος λέει περισσότερα για τις γυναίκες: *«Υπήρχαν επίσης γυναίκες που κοιτούσαν από μακριά: ανάμεσά τους ήταν η Μαρία η Μαγδαληνή και η Μαρία, η μητέρα του Ιακώβου και η Σαλώμη, η οποία ακόμη και τότε, ενώ ήταν στη Γαλιλαία ακολούθησαν Και Τον υπηρέτησαν, και πολλοί άλλοι που ήρθαν μαζί Του στην Ιερουσαλήμ (Μκ 15:40-41)*». Και στις δύο περιπτώσεις χρησιμοποιείται το ρήμα «υπηρετώ» (διακονέω), υποδεικνύοντας ότι η κύρια δουλειά των γυναικών ήταν η ποικίλη βοήθεια στον Ιησού και τους μαθητές Του σε θέματα καθημερινότητας. Το Ευαγγέλιο του Λουκά αναφέρει έναν άλλο σημαντικό ρόλο που έπαιξαν οι γυναίκες στον κύκλο του Ιησού. Και πάλι, χρησιμοποιείται το ρήμα "υπηρετώ": *«Μετά από αυτό, πέρασε από τις πόλεις και τα χωριά, κηρύττοντας και αναγγέλλοντας τη Βασιλεία του Θεού, και μαζί Του ήταν οι δώδεκα μαθητές, και μερικές γυναίκες τις οποίες θεράπευσε από πονηρά πνεύματα και ασθένειες: η Μαρία, που ονομάζεται Μαγδαληνή, από την οποία βγήκαν επτά δαίμονες, και η Ιωάννα, ... και η Σουζάνα..., και πολλοί άλλοι που Τον υπηρέτησαν με τα υπάρχοντά τους (Λουκ. 8:1-3)*». Σε δύο

²⁴ Π. Τρεμπέλας, *Υπόμνημα εις το κατά Ιωάννην*, σελ. 138- 140

περιπτώσεις, όταν το Ευαγγέλιο του Ιωάννη αναφέρει την αδερφή του Λαζάρου Μάρθα, το ρήμα «υπηρετώ» σε σχέση με αυτήν αναφέρεται στο σερβίρισμα στο τραπέζι, συμπεριλαμβανομένου του μαγειρέματος (*Ιω. 10:40, 12:2*).

*«Κατά τη διάρκεια του ταξιδιού τους ήρθε σε ένα συγκεκριμένο χωριό. Εδώ μια γυναίκα ονόματι Μάρθα τον δέχθηκε στο σπίτι της. είχε μια αδερφή, τη Μαρία, η οποία κάθισε στα πόδια του Ιησού και άκουγε τον λόγο Του. Η Μάρθα, όμως, ανυπομονούσε για ένα μεγάλο κέρασμα και, ανεβαίνοντας, είπε: Κύριε!Μήπως με άφησε η αδερφή μου μόνη να υπηρετήσω; πες της να με βοηθήσει. Ο Ιησούς της απάντησε και είπε: Μάρθα! Μάρθα! νοιάζεσαι και ταραζέσαι για πολλά πράγματα, αλλά μόνο ένα πράγμα χρειάζεται. Η Μαρία διάλεξε το καλό μέρος, που δεν θα της αφαιρεθεί (*Λκ. 10:38-42*)»* εννοώντας ότι η ακρόαση των λόγων Του είναι η πηγή της ζωής και της σωτηρίας.

Η Μάρθα και η Μαρία ξεχωρίζουν από άλλες γυναίκες οπαδούς του Ιησού. Ο Ευαγγελιστής Ιωάννης σημειώνει: *Ο Ιησούς αγαπούσε τη Μάρθα και την αδελφή της και τον Λάζαρο (*Ιωάννης 11:5*)*. Μαθαίνουμε πολύ λιγότερα για τις άλλες γυναίκες. Σε όλη την αφήγηση των Ευαγγελίων (αυτό ισχύει και για τα τέσσερα Ευαγγέλια), οι γυναίκες φαίνεται να έρχονται στο προσκήνιο μόνο στα τελευταία κεφάλαια των ευαγγελίων, στις αφηγήσεις του θανάτου του Ιησού στο σταυρό και των γεγονότων που ακολούθησαν, όπου ενθαρρύνονται μαζί με όλους τους μαθητές του Ιησού Χριστού να τον ομολογούν δημόσια με μεγάλο θάρρος, (*Λκ 12:1-12*). Η Μαρία η Μαγδαληνή, από την οποία ο Ιησούς έβγαλε επτά δαίμονες (*Μκ. 16:9*), είναι η μόνη που από την αρχή σχεδόν τη συναντάμε να ακολουθεί τον Ιησού. αναφέρεται και στα τέσσερα Ευαγγέλια και είναι η πρώτη που είδε τον αναστημένο Ιησού. Θεωρείται δε, από την Εκκλησία ισότιμη των αποστόλων.²⁵

Γενικά, φαίνεται ότι ο ρόλος των γυναικών στον κύκλο του Ιησού συμβάδιζε με τον ρόλο που είχαν οι γυναίκες στην ισραηλινή κοινωνία την εποχή εκείνη. Οι γυναίκες ήταν στο παρασκήνιο. Έμμεσα, μπορεί να συναχθεί ότι ο Ιησούς ανύψωσε όλες τις γυναίκες σε μια θέση στην οποία δεν μπορούν να θεωρηθούν παιχνίδια ή εργαλεία για την πραγματοποίηση των ανδρικών επιθυμιών. Έδωσε τη φιλία του σε εκείνες που δεν υπήρχε αγνότητα και με αυτή τη φιλία τις έσωσε. Με μια λέξη, με τη στάση του προς τις γυναίκες, υπονόμωσε την τότε εβραϊκή ηθική, που έθετε τους γιους του Ιακώβ πάνω από τις γυναίκες και τους ξένους²⁶

²⁵ Πατρώνος Π. Γεωργίου, *Η ιστορική πορεία του Ιησού*, Δόμος, 1997

²⁶ ΣΗΜ.: *Η καθημερινή προσευχή όλων των Εβραίων ανδρών στους πρώτους αιώνες της εποχής μας περιλάμβανε αυτά τα λόγια: Ευλογημένος είσαι, Κύριε Θεέ, Βασιλιά του κόσμου, που δεν με έκανες*

Για τον Ιησού, όλοι οι άνθρωποι είχαν την ίδια αξία στα μάτια του Θεού.²⁷ Ωστόσο, αν μιλάμε για την Εκκλησία στο σύνολό της, ήδη από το πολύ πρώιμο στάδιο της ύπαρξής της, άνδρες και γυναίκες άρχισαν να προσχωρούν σε αυτήν (*Πράξεις 5:14, 8:12, 17:4, 12:34*)²⁸. και στην πρώτη γενιά των Χριστιανών ηχούσε ο λόγος του Αποστόλου Παύλου, απευθυνόμενος σε όλη την κοινότητα των μαθητών του Ιησού: «*Όλοι εσείς που βαπτιστήκατε στον Χριστό, ενδυθήκατε τον Χριστό. Δεν υπάρχει πλέον Εβραίος, ούτε Εθνικός. Δεν υπάρχει σκλάβος ούτε ελεύθερος. δεν υπάρχει ούτε αρσενικό ούτε θηλυκό: γιατί όλοι είστε ένα στον Χριστό Ιησού (Γαλ. 3:27-28)*»

1.6 ΟΙ ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΙΟΥΔΑΙΩΝ

«*Γνώσεσθε τήν ἀλήθειαν καί ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς*» (Ιωάν. 8:32)

Η σύγκρουση μεταξύ του Ιησού και των αντιπάλων Του είναι το θέμα και των τεσσάρων Ευαγγελίων. Το πρώτο επεισόδιο αναφέρεται και στα τρία συνοπτικά ευαγγέλια «Οι γραμματεῖς και οι Φαρισαῖοι, βλέποντας ὅτι ἔτρωγε με τελώνες και αμαρτωλούς, εἶπαν στους μαθητές Του: « *Πῶς τρώει και πίνει με τελώνες και αμαρτωλούς; Όταν ο Ιησούς το ἄκουσε αυτό, τους εἶπε: Δεν χρειάζονται γιατρός οι υγιείς, αλλά οι ἄρρωστοι. Δεν ἦρθα για να καλέσω τους δίκαιους, αλλά τους αμαρτωλούς σε μετάνοια (Μκ 2:14-17)*». Οι Φαρισαῖοι θεωρούσαν τον εαυτό τους ξεχωριστό από τους απλούς ανθρώπους (*Λκ 18:11*) και για να διατηρήσουν την τελετουργική αγνότητα, απέφευγαν κάθε επαφή με ο,τιδήποτε ἀκάθαρτο. Έτσι, τηρούσαν αυστηρά τους κανόνες υγιεινής και τη διατροφή που προέβλεπε ο νόμος του Μωυσή. Ο Ιησούς, από την ἄλλη, ανατρέπει συνειδητά την ιδέα της ἀκαθαρσίας, που ἔχει καθιερωθεί στον λαό του Ισραήλ από την εποχή του Μωυσή, επιμένοντας ὅτι τα αίτια της ἀκαθαρσίας δεν πρέπει να αναζητούνται ἔξω από τον ἄνθρωπο, αλλά μέσα σε αυτόν:

Εθνικό! Ευλογημένος εἶσαι, Κύριε Θεέ, Βασιλιά του κόσμου, που δεν με ἔκανες δούλο! Ευλογημένος εἶσαι, Κύριε Θεέ, Βασιλιά του κόσμου, που δεν με δημιούργησες ως γυναίκα! Αυτές οι ευλογίες εξακολουθούν να αποτελούν μέρος της ορθόδοξης εβραϊκής λειτουργίας

²⁷ Αρτέμη, Ειρήνη: <https://www.pemptousia.gr/2015/03/gineka/>

²⁸ Ad. v. Harnack, *Die Mission und Ausbreitung des Christentums in ~den ersten drei Jahrhunderten*,(4) τόμ. 2ος (1924), σελ. 589

«Αλίμονο σε εσάς, γραμματείς και Φαρισαίοι, υποκριτές, που καθαρίζετε το εξωτερικό του ποτηριού και του πιάτου, ενώ μέσα είναι γεμάτα κλοπή και αδικία... Αλίμονο σε εσάς, γραμματείς και Φαρισαίοι, υποκριτές, που σε παρομοιάζουν με ζωγραφισμένους τάφους, που από έξω φαίνονται όμορφοι αλλά μέσα είναι γεμάτοι από οστά νεκρών και κάθε είδους ακαθαρσία (*Ματθ. 23:25-27*)», στάση που σήμαινε ουσιαστικά μια ριζική επαναστατική ρήξη με την «παράδοση» των Φαρισαίων και των γραμματέων.

Άλλα επεισόδια σχετίζονται με την σχολαστικότητα της τήρησης του εθίμου του πλυσίματος (*Μάρκος 7:1-13*) και την παραβίαση της αργίας του Σαββάτου, μία από τις δέκα εντολές του Μωυσή (*Ματθ. 12:10-13, Μάρκο; 3:1-5, Ακ. 6:6-10, 14:1-6, Ιω. 5:1-10*). Ο Ιησούς υποστήριξε ότι το Σάββατο είναι για τον άνθρωπο, όχι ο άνθρωπος για το Σάββατο (*Μάρκος 2:27*) και τους επέπληξε επειδή έδιναν υπερβολική προσοχή στη λεπτομέρεια των εντολών, παραμελώντας πιο σημαντικά πράγματα - τη δικαιοσύνη και το έλεος (*Ματθ. 23:23*).

. Η ιδέα του Ιησού για την ουσία της αμαρτίας διέφερε από αυτή που επικρατούσε στον σύγχρονο Ιουδαϊσμό. Γι' Αυτόν, η αμαρτία δεν είναι τόσο παραβίαση του Νόμου του Θεού, αλλά, πρώτα απ' όλα, άρνηση να ζήσει σύμφωνα με το θέλημα του Θεού. Ως εκ τούτου, δίδαξε ότι δεν αρκεί να τηρούνται οι απαγορεύσεις της Παλαιάς Διαθήκης: πρέπει επίσης να προσπαθήσουμε να συνειδητοποιήσουμε την πρόθεση πίσω από αυτές τις απαγορεύσεις. Οι Φαρισαίοι αντέδρασαν συναισθηματικά στα λόγια και τις πράξεις Του ενώ και η ελεύθερη στάση Του στους κανόνες του Σαββάτου τους εξόργισε (*Λουκάς 6:11*).

Η διαμάχη μεταξύ του Ιησού και των Φαρισαίων σχετικά με την ερμηνεία των εντολών του Νόμου του Μωυσή αντανακλάται στις σελίδες και των τεσσάρων Ευαγγελίων και μαρτυρεί τη ριζική ρήξη του χριστιανισμού με την εβραϊκή παράδοση.

1.7 Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΟΤΗΤΑ ΜΕ ΤΟΥΣ ΜΑΘΗΤΕΣ

...μή κτήσησθε χρυσόν μηδὲ ἄργυρον μηδὲ χαλκὸν εἰς τὰς ζώνας ὑμῶν (*Ματθ. 10:9*)

Σύμφωνα με τα ευαγγέλια, ο Ιησούς και οι μαθητές Του ήταν σχεδόν συνεχώς σε κίνηση. Πήγαιναν από πόλη σε πόλη, από χωριό σε χωριό, διανύοντας μεγάλες αποστάσεις με τα

πόδια. Το Ευαγγέλιο του Ιωάννη καταγράφει πολλά ταξίδια του Ιησού στην Ιερουσαλήμ και περιστασιακά σε άλλες πόλεις και περιοχές εκτός της Γαλιλαίας όπως την Υπεριορδανία (*Ματθ. 19:1, Μάρκος 10:1*). την περιοχή της Καισάρειας Φιλίππων (*Ματθ. 16:13, Μάρκος 8:27*) τις χώρες της Τύρου και της Σιδώνας (*Ματθ. 15:21, Μάρκος 7:24*), τη Σαμάρεια. Ο τρόπος ζωής του πλανόδιου κήρυκα επιλέχθηκε σκόπιμα από τον Ιησού « *οι αλεπούδες έχουν τρύπες και τα πουλιά του ουρανού έχουν φωλιές, αλλά ο Υιός του Ανθρώπου δεν έχει πού να βάλει το κεφάλι του (Ματθ. 8:19-20)*». Σε αυτή τη γη, ο Υιός του Θεού ήταν άστεγος από τη Γέννησή Του ήδη (*Λουκάς 2:7*).

Ο Ιησούς ήταν άγαμος, χωρίς σύζυγο και παιδιά. Αυτό φαίνεται ξεκάθαρα από τις ευαγγελικές διηγήσεις, όπου μεταξύ των συγγενών Του αναφέρεται η μητέρα, τα αδέρφια και οι αδελφές Του. Παρά το γεγονός ότι δεν ήταν δεσμευμένος από τον γάμο, δεν αρνήθηκε την πρόσκληση στο γαμήλιο γλέντι (*Ιω.2:1-2*), στις διδασκαλίες Του στράφηκε στο θέμα των οικογενειακών σχέσεων (*Ματθ. 5:31-32*), ευλόγησε τα παιδιά (*Ματθ. 19:13 -15, Μάρκος 10:13-16*), επισκέφτηκε τα σπίτια των μαθητών και των ακολούθων Του (*Ματθ. 8:14-15, Λουκ. 2:15-19*).

Σχετικά με την οικογενειακή κατάσταση των Αποστόλων, έχουμε στα Ευαγγέλια μία ένδειξη ότι ο Πέτρος είχε πεθερά, άρα είχε σύζυγο. Ταυτόχρονα, τα Ευαγγέλια περιέχουν έναν διάλογο μεταξύ του Ιησού και του Πέτρου που ρωτά: «*Ιδού, αφήσαμε τα πάντα και Σε ακολουθήσαμε. τι θα γίνει με εμάς; Ο Ιησούς απαντά: Όποιος αφήνει σπίτια, ή αδέρφια, ή αδελφές, ή πατέρα, ή μητέρα, ή γυναίκα, ή παιδιά, ή γη για χάρη του ονόματός μου, θα λάβει εκατονταπλάσια και θα κληρονομήσει αιώνια ζωή (Ματθ. 19:27-29)*» Όπως, πάντα τόνιζε ότι η πίστη σε Αυτόν και την αποστολή Του είναι πιο σημαντική από οποιαδήποτε οικογενειακή ή συγγενική σχέση (*Ματθ. 10:37, 19:27-29*), αντίληψη που αποτέλεσε και τη βάση του μοναστικού κινήματος τον 4ο αιώνα, το οποίο διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην ιστορία της Εκκλησίας.

1.8 ΤΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΙΗΣΟΥ

«ιδού ούτος κείται εις πτώσιν και ανάστασιν πολλών εν τω Ισραήλ και εις σημείον αντιλεγόμενον» (Λουκ. 2, 29-33)

Μια προσεκτική ματιά στα ανθρώπινα χαρακτηριστικά του Ιησού είναι σημαντική όχι μόνο από ιστορική, αλλά κι από θεολογική άποψη διότι ο Ιησούς είναι Θεός και όλα τα ανθρώπινα χαρακτηριστικά Του είναι αναπόσπαστα συνδεδεμένα με τη θεϊκή Του φύση. Είναι βέβαια δύσκολο να σχηματιστεί ένα ψυχολογικό πορτρέτο του Ιησού με βάση διάσπαρτες αναφορές στα Ευαγγέλια ως προς τις συναισθηματικές Του εμπειρίες ή τις αντιδράσεις Του στη συμπεριφορά των άλλων. Στα συνοπτικά ευαγγέλια, όλες οι αναφορές στις διαθέσεις ή τα συναισθήματα του Ιησού συνδέονται είτε με θαυματουργές ιστορίες είτε με την ιστορία των Παθών. Στο Ευαγγέλιο του Ιωάννη, ο Ιησούς δείχνει επίσης συναισθήματα είτε όταν κάνει θαύματα (ένα ζωντανό παράδειγμα είναι η ιστορία της ανάστασης του Λαζάρου), είτε σε σχέση με τα επερχόμενα Πάθη και τον θάνατό Του. Ωστόσο, στην ίδια την ιστορία του Ιωάννη για τα Πάθη του Χριστού, το συναισθηματικό στοιχείο περιορίζεται στο ελάχιστο.

Μεταξύ των εκφράσεων που υποδεικνύουν συναισθηματική αντίδραση του Ιησού στα γεγονότα είναι: Θαύμασε (*Ματθ. 8:10, 7:9*), είχε συμπόνια (*Ματθ. 9:36, 14:14, Μκ. 6:34, Ακ. 7:13*), ελέησε (*Ματθ. 20-34, Μάρκος 1:41*), κοίταξε αυστηρά (*Μάρκος 1:43*), κοίταξε με θυμό (*Μάρκος 3-5*), αναστέναξε (*Μάρκος 7:34*), αναστέναξε βαθιά (*Ακ. 8:12*), χάρηκε (*Ακ. 10:21*), λυπήθηκε (*Ιωάννης 11:33*), έχυσε δάκρυα (*Ιωάννης 11:35*), ήταν αγανακτισμένος (*Ιωάννης 13:21*) κι εκφράζουν ότι ήταν ένα ζωντανό Πρόσωπο με όλα τα ανθρώπινα συναισθήματα, από τη λύπη στη χαρά και από τον θυμό στον οίκτο.

Στην ιστορία του Ματθαίου και του Λουκά για τη θεραπεία του εκατόνταρχου το αίτημα του τελευταίου εξέπληξε τον Ιησού (*Ματθ 8:10, Λουκάς 7:9*). Αν και ο Ίδιος είχε τη δύναμη να διεισδύει στις σκέψεις ενός ατόμου (*Ματθ. 9:4, 12:25, 16:7-8, Μάρκος 2:8, Λουκάς 5:22, 6:8, 9:47, 11:17, Ιω. 21:38*), ωστόσο, δεν προέβλεψε όλα όσα θα μπορούσε να Του πει κάποιος.

Αλλού επίσης, εκφράζει έκπληξη που ισοδυναμεί με απογοήτευση. Μιλώντας για την επίσκεψη του Ιησού στην πατρίδα Του ο ευαγγελιστής Μάρκος επισημαίνει ότι «*θαύμασε με την απιστία τους - θαύμασε τόσο πολύ που δεν μπόρεσε να κάνει κανένα θαύμα εκεί παρά μόνο ακούμπησε τα χέρια του σε λίγους αρρώστους και τους θεράπευσε (Μάρκος 6:5)*». Εκφράζει επίσης, οίκτο και συμπόνια Ο Ματθαίος αναφέρει πώς, *βλέποντας τα πλήθη των ανθρώπων, τους λυπήθηκε, που ήταν εξαντλημένοι και διασκορπισμένοι, σαν πρόβατα χωρίς ποιμένα (Ματθ. 9:36)*. Ο Ιησούς θεραπεύει έναν λεπρό *ελεώντας τον (Μκ. 1:41)*, ή λέει στους μαθητές Του: *«Αυπάμαι τους ανθρώπους που είναι ήδη μαζί μου για τρεις μέρες και*

δεν έχουν τίποτα να φάνε. Δεν θέλω να τους αφήσω να πεινάσουν, μήπως γίνουν αδύναμοι στο δρόμο (Ματθ. 15:32, Μκ. 12:41-44, Λκ. 21:1-4)

Μια σειρά περιστατικών εμφανίζουν τον Ιησού εξοργισμένο. Ο Ιησούς εξοργίστηκε από τις συνεχείς μομφές των Εβραίων για την παραβίαση του Σαββάτου (Μκ. 3:4-5). Και στα τέσσερα ευαγγέλια βρίσκουμε την ιστορία του Ιησού που έδωξε τους εμπόρους από το ναό: *«Ἦρθαν στην Ιερουσαλήμ. Ο Ιησούς, αφού μπήκε στο ναό, άρχισε να διώχνει τους αγοραστές και τους πωλητές στο ναό. και αναποδογύρισε τα τραπέζια των μετατροπέων και τα παγκάκια αυτών που πουλούσαν περιστέρια. και δεν επέτρεψε σε κανέναν να μεταφέρει τίποτα μέσα από το ναό. Και τους δίδασκε, λέγοντας: Δεν είναι γραμμένο ότι ο οίκος μου θα ονομαστεί οίκος προσευχής για όλα τα έθνη; αλλά το έκανες λάκκο κλεφτών (Μκ. 11:15-17, Ματθ. 21:12-13, Λκ. 19:45-46)».*

Παράλληλα, η ταπεινοφροσύνη και η πραότητα είναι δύο ανθρώπινες ιδιότητες, που Τον χαρακτηρίζουν, εντείνονται τις τελευταίες ημέρες και ώρες της ζωής Του και με αυτές ξεκινούν οι Μακαρισμοί (Ματθ. 5:3-5). Σχετικά με τον εαυτό Του λέει: *« Ελάτε σε μένα, όλοι εσείς που είστε κουρασμένοι και φορτωμένοι, και θα σας αναπαύσω. Πάρτε τον ζυγό μου επάνω σας και μάθετε από εμένα, γιατί είμαι πράος και ταπεινός στην καρδιά, και θα βρείτε ανάπαυση για τις ψυχές σας. γιατί ο ζυγός μου είναι εύκολος και το φορτίο μου ελαφρύ (Ματθ. 11:28-30)».*

Τα δάκρυα του Ιησού αναφέρονται στα Ευαγγέλια του Λουκά και του Ιωάννη. Στην ιστορία της ανάστασης του Λαζάρου (Ιω. 11:32-38) έριξε δάκρυα που ακόμη και οι γύρω του εξεπλάγησαν από τη δύναμη της αγάπης Του για τον νεκρό.

Μιλώντας με τους Εβραίους έξι ημέρες πριν από το τελευταίο Πάσχα Του και προβλέποντας τον θάνατό Του, ο Ιησούς διακόπτει απροσδόκητα τη συνομιλία λέγοντας: *«Ἡ ψυχή μου είναι τώρα ταραγμένη (τετάρακται) (Ιω.12:27-28)»* χωρίς να προσπαθήσει να αποκρύψει τον φόβο του θανάτου και την εσωτερική Του σύγχυση, αν και τελικά τα προσπερνά με την προσευχή και στρεφόμενος προς τον Πατέρα Του. Είναι ταραγμένος όταν αναφέρει την προδοσία του Ιούδα: *«Λέγοντας αυτά, ο Ιησούς ταραχτήκε στο πνεύμα (έταράχθη τώ πνεύματι), και κατέθεσε, και είπε: Αλήθεια, αλήθεια, σας λέω ότι κάποιος από σας θα με προδώσει (Ιω. 13:21)».*

Και οι τρεις συνοπτικοί ευαγγελιστές περιγράφουν την προσευχή στον κήπο της Γεθσημανή (Ματθ.26:36-42, Μκ. 14:32-39, Λουκάς 22:39-42), όπου *«η ψυχή Του θρηνεί μέχρι*

θανάτου» και «ο ιδρώτας Του ήταν σαν σταγόνες αίματος που έπεφταν στο έδαφος (Λουκάς 22:44)».

Πολλές φορές στα ευαγγέλια αναφέρονται άνθρωποι για τους οποίους ο Ιησούς ένιωθε αγάπη, όχι την αγάπη με την οποία Αυτός, ως ενσαρκωμένος Θεός, αγάπησε όλους τους ανθρώπους, συμπεριλαμβανομένων των εχθρών Του αλλά την ανθρώπινη αγάπη, η οποία διακρίνει έναν άνθρωπο από τους άλλους. Αγαπούσε τη Μάρθα και την αδελφή της και τον Λάζαρο (Ιω. 11:5). Βλέποντας τα δάκρυα του Ιησού στον τάφο του Λαζάρου, οι Εβραίοι είπαν με έκπληξη: «Δείτε πώς τον αγάπησε (Ιω. 11:36)». Στο ίδιο Ευαγγέλιο αναφέρεται επανειλημμένα ο μαθητής που αγαπούσε ο Ιησούς (Ιω. 13:23, 19:26, 20:2, 21:7,20). Η λέξη «αγαπημένος» σε αυτή την περίπτωση δείχνει ότι ο Ιησούς τον ξεχώρισε με έναν ιδιαίτερο τρόπο μεταξύ των δώδεκα μαθητών. Η ανθρώπινη αγάπη και στοργή για όλους τους μαθητές Του αναδεικνύεται στο Μυστικό Δείπνο, όπου έπλυνε τα πόδια τους αποδεικνύοντας έμπρακτα ότι τους αγάπησε μέχρι το τέλος (Ιω. 13:1) Στην τελευταία δε συνομιλία με τους μαθητές τους το ομολογεί: «Σας δίνω μια νέα εντολή, να αγαπάτε ο ένας τον άλλον. Όπως εγώ σας αγάπησα, έτσι και εσείς ας αγαπάτε ο ένας τον άλλον (Ιω. 13:34). « Όπως ο Πατέρας με αγάπησε, και εγώ σας αγάπησα. μείνε στην αγάπη μου (Ιω. 15:9)» και τους αποκαλεί «φίλους»: «Αυτή είναι η εντολή μου, να αγαπάτε ο ένας τον άλλον όπως εγώ σας αγάπησα. Δεν υπάρχει μεγαλύτερη αγάπη από το αν ένας άνθρωπος αφιερώσει τη ζωή του για τους φίλους του. Είστε φίλοι Μου αν κάνετε αυτό που σας διατάζω. Δεν σας αποκαλώ πια σκλάβους, γιατί ο σκλάβος δεν ξέρει τι κάνει ο κύριός του. αλλά σας αποκαλώ φίλους γιατί σας είπα όλα όσα άκουσα από τον Πατέρα μου (Ιω. 15:12-15)». Είναι η απόλυτη αγάπη που δεν εξαρτάται από τις πράξεις ενός άλλου ατόμου και θα Τον οδηγήσει στο Σταυρό.

Κι ενώ τα δάκρυα του Ιησού αναφέρονται στα Ευαγγέλια, το γέλιο δεν αναφέρεται ποτέ (αφόρμηση της μυθοπλασίας του έργου του Ουμπέρτο Έκο «Το όνομα του Ρόδου»). Ωστόσο αρκετά επεισόδια μαρτυρούν το γεγονός ότι υπήρξαν στιγμές στη ζωή Του που χάρηκε. Στο Ευαγγέλιο του Λουκά λέγεται ότι επέστρεψαν οι εβδομήντα μαθητές από την αποστολή στην οποία τους έστειλε και η χαρά του Ιησού γίνεται απάντηση στη χαρά των μαθητών που επέστρεψαν: «Οι εβδομήντα μαθητές επέστρεψαν με χαρά και είπαν: Κύριε! και οι δαίμονες μας υπακούουν στο όνομά σου. Τους είπε: Είδα τον Σατανά να πέφτει από τον ουρανό σαν αστραπή. Ιδού, σας δίνω δύναμη να πατάτε πάνω σε φίδια και σκορπιούς και σε όλη τη δύναμη του εχθρού, και τίποτα δεν θα σας βλάψει. Ωστόσο, μη χαιρέσετε για το

ότι τα πνεύματα σας υπακούουν, αλλά να χαίρεστε που τα ονόματά σας είναι γραμμένα στον ουρανό. Εκείνη την ώρα ο Ιησούς χάρηκε στο πνεύμα (Ακ. 10:17-21).

Παρόμοια κατάσταση επικρατεί και στην τελευταία συνομιλία του Ιησού με τους μαθητές στον Μυστικό Δείπνο όπου επίσης, θα ειπωθούν πολλά για τη χαρά (Ιω. 16:19-23) ενώ και στους Μακαρισμούς το γέλιο αναφέρεται ως ανταμοιβή «*μακάριοι οί κλαίοντες νυν, ὅτι γελάσετε*» (Ακ.6:21).

Πάντως, διέθετε την ικανότητα να παρατηρεί τις κωμικές όψεις στη γύρω πραγματικότητα: «*Αλλά με ποιον να παρομοιάσω αυτή τη γενιά; Είναι σαν τα παιδιά που κάθονται στο δρόμο και, γυρνώντας στους συντρόφους τους, λένε: σας παίζαμε φλάουτο και δεν χόρεψες. σου τραγουδήσαμε λυπημένα τραγούδια και δεν έκλαψες. Γιατί ο Ιωάννης ήρθε ούτε τρώγοντας ούτε πίνοντας. και λένε: υπάρχει ένας δαίμονας μέσα του. Ο Υιός του Ανθρώπου ήρθε, τρώει και πίνει. και λένε: εδώ είναι ένας άνθρωπος που του αρέσει να τρώει και να πίνει κρασί, ένας φίλος με τους φοροεισπράκτορες και τους αμαρτωλούς. Και η σοφία δικαιώνεται από τα παιδιά της (Ματθ.11:16-19)*» ή όταν περιγράφει τους Φαρισαίους (Ματθ6:5) « *πώς παίρνουν ζοφερά πρόσωπα για να φανούν στους ανθρώπους νηστικοί (Ματθ. β: 1β) όλα δε τα έργα τους τα πράττουν, δια να επιδεικνύονται και δοξάζονται από τους ανθρώπους. Διότι δένουν και κρεμούν από τα χέρια των πλατειές λωρίδες με ρητά εκ του Νομου και κατασκευάζουν μεγαλύτερα τα κρόσσια γύρω από τα ιμάτιά των, δια να φανούν έτσι, ότι είναι ευσεβείς και δια να κάμουν εντύπωσιν στους ανθρώπους. Αγαπούν δε να καταλαμβάνουν τας πρώτας θέσεις εις τα δείπνα και τα πρώτα καθίσματα εις τας συναγωγάς και να τους χαιρετούν οι άνθρωποι με βαθείας υποκλίσεις και εκδηλώσεις σεβασμού και να προσφωνούνται από τους ανθρώπους: Διδάσκαλε, διδάσκαλε (Ματθ. 23:5-7)*

1.9 ΤΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ ΤΟΥ ΙΗΣΟΥ

Ὁ ἔχων ὦτα ἀκούειν ἀκουέτω

Ένα σημαντικό τμήμα των Ευαγγελίων αφορά στις ομιλίες του Ιησού δηλαδή τα κηρύγματα και τις παραβολές Του, τις οδηγίες προς τους μαθητές και τις διαμάχες με τους Εβραίους. Ο λόγος Του είναι ποιητικός και συχνά έχει αφοριστικό χαρακτήρα με παραλληλισμούς που εκφράζονται με αντιθέσεις «*Ὅποιος υψώνει τον εαυτό του θα ταπεινωθεί, και ὁποῖος ταπεινώνει τον εαυτό του θα υψωθεί (Ματθ. 23:12, Λουκ. 14:11)* » ή επαναλήψεις «*Μην*

κρίνετε, για να μην κριθείτε, γιατί με όποια κρίση κρίνετε, θα κριθείτε. και με το μέτρο που χρησιμοποιείτε, θα σας μετρηθεί (Ματθ. 7:1-2)». Επίσης, ο Ιησούς εξέφραζε συχνά τη διδασκαλία Του με τη μορφή παροιμιών ή λογοπαίγνια «Και σου λέω: εσύ είσαι ο Πέτρος και πάνω σε αυτήν την «πέτρα» θα χτίσω την εκκλησία μου».

Μια ανάλυση των παραβολών του Ιησού δείχνει ότι οι περισσότερες από αυτές προορίζονται είτε (α) να απεικονίσουν ένα άτομο ή μια συμπεριφορά ως προειδοποίηση ή πρότυπο. ή (β) να αποκαλύψει κάποια αρχή της θεϊκής κυριαρχίας πάνω στον κόσμο και την ανθρωπότητα. Με άλλα λόγια, οι παραβολές του είτε διδάσκουν ποια συμπεριφορά πρέπει να αποφεύγουν οι άνθρωποι και τι να μιμούνται, είτε λένε για τον χαρακτήρα του Θεού και την πρόνοιά Του σε σχέση με τους ανθρώπους. Κατά την ερμηνεία, είναι απαραίτητο να αποκαλυφθεί η αρχική πρόθεση της παραβολής. Δίνοντας προσοχή στο πλαίσιο στο οποίο βρίσκεται η παραβολή, καθώς και σε εσωτερικές υποδείξεις, συνήθως αποφεύγεται η σύγχυση: δηλαδή η μη ερμηνεία μιας θεολογικής παραβολής ως ηθικό δίδαγμα και το αντίστροφο

Στην επικοινωνία Του με τους ανθρώπους άλλοτε δεν απαντούσε καθόλου, άλλοτε απαντούσε σε μια ερώτηση με ερώτηση ενώ αρκετά συχνά η απάντηση στην ερώτηση ήταν η σιωπή Του. Συχνά σε ερωτήσεις, έδινε άλλες απαντήσεις. Πολλοί διάλογοι από το Ευαγγέλιο του Ιωάννη μπορούν να χρησιμεύσουν ως παραδείγματα, ιδιαίτερα οι συνομιλίες με τον Νικόδημο (Ιω.1:3-21) και μια Σαμαρείτιδα (Ιω. 4:7-26), προφανώς γιατί προσπαθεί να φέρει τους συνομιλητές Του σε ένα υψηλότερο πνευματικό επίπεδο αντίληψης. Άλλες φορές αντί για άμεση απάντηση, οι συνομιλητές μπορούσαν να ακούσουν μια ολόκληρη σειρά εικόνων βγαλμένες από την καθημερινή ζωή και δανεισμένες από τον φυσικό κόσμο, στις οποίες οι ίδιοι έπρεπε να συναγάγουν την επιδιωκόμενη απάντηση (Ματθ. 9:14-17, Μκ. 2:18-22, Λκ. 5:33-39). Το ομολογεί ο ίδιος: «Ταῦτα ἐν παροιμίαις λελάληκα ὑμῖν» (Ιω. 16:25). Οι παραβολές είναι η πιο εντυπωσιακή από όλες τις μορφές διδασκαλίας του Ιησού. Μια ανάλυση των παραβολών του Ιησού δείχνει ότι οι περισσότερες από αυτές προορίζονται είτε (α) να απεικονίσουν ένα άτομο ή μια συμπεριφορά ως προειδοποίηση ή πρότυπο ή (β) να αποκαλύψουν κάποια αρχή της θεϊκής κυριαρχίας πάνω στον κόσμο και την ανθρωπότητα. Με άλλα λόγια, οι παραβολές Του είτε διδάσκουν ποια συμπεριφορά πρέπει να αποφεύγουν οι άνθρωποι και τι να μιμούνται, είτε λένε για τον χαρακτήρα του Θεού και την πρόνοιά του σε σχέση με τους ανθρώπους. Όμως, το κύριο θέμα του κηρύγματος του Χριστού δεν είναι οι εκκλήσεις για έλεος, για αγάπη ή

για μετάνοια. Το κύριο αντικείμενο του κηρύγματος του Χριστού είναι ο ίδιος. «*Εγώ είμαι η οδός και η αλήθεια και η ζωή*» (Ιωάννης 14:6), «*Πιστέψτε στον Θεό και πιστέψτε σε μένα*» (Ιωάννης 14:1). «*Εγώ είμαι το φως του κόσμου*» (Ιωάννης 8:12). «*Εγώ είμαι ο άρτος της ζωής*» (Ιωάννης 6:35). «*Κανείς δεν έρχεται στον Πατέρα, παρά μόνο μέσω Εμού*» (Ιωάννης 14:6). «*Ερευνάτε τις Γραφές· μαρτυρούν για μένα*» (Ιωάννης 5:39).

Η πιο συνοπτική αξιολόγηση της ομιλίας του Ιησού έγινε από τους λειτουργούς που έστειλαν οι Φαρισαίοι και οι αρχιερείς για να Τον συλλάβουν. Αφού απέτυχαν να ολοκληρώσουν το έργο τους, επέστρεψαν στους Φαρισαίους με τα λόγια: «*Ποτέ δεν μίλησε άνθρωπος σαν αυτόν τον Άνθρωπο (Ιω. 7:46)*» δηλώνοντας έτσι ότι κατείχε τεχνικές επικοινωνίας που έκαναν την ομιλία Του ασυνήθιστη, ζωντανή, πειστική και αξέχαστη, γνήσια αντανάκλαση του εσωτερικού Του κόσμου.

Στο πρόσωπο του Ιησού έχουμε το μοναδικό παράδειγμα στην ιστορία ενός ανθρώπου που κατείχε την απόλυτη τελειότητα, την εξαίρεση στον γενικό κανόνα, ένα ηθικό θαύμα της ιστορίας. Βλέπουμε έναν Άνθρωπο που ήξερε να χαίρεται και να κλαίει, να θυμώνει και να συμπονάει, να επιπλήττει και να παρηγορεί. Δημιουργούσε στέρεες ανθρώπινες φιλίες, ήταν ασυμβίβαστος με την κακία, αλλά επιεικής προς τους αμαρτωλούς. Ενώ μισούσε την υποκρισία των Φαρισαίων, δεν αρνήθηκε να καθίσει στο ίδιο τραπέζι μαζί τους.

Οι αντιδράσεις του ήταν συχνά συναισθηματικές και σκληρές. Όπως όλοι οι άνθρωποι, ήταν πεινασμένος και κουρασμένος. Ήταν ένα πραγματικό πρόσωπο με όλες τις ανθρώπινες ιδιότητες, εκτός από την αμαρτία και ό,τι σχετίζεται με αυτήν. Το ιδανικό της καταπολέμησης της αμαρτίας δεν συνεπάγεται την απελευθέρωση από τη συναισθηματικότητα και την ανθρωπιά. Ποτέ δεν είχε λόγο να μετανιώσει για καμία από τις σκέψεις, τα λόγια ή τις πράξεις Του. Δεν χρειάστηκε ποτέ συγχώρεση, θεραπεία ή διόρθωση και θα παραμείνει για πάντα «*η οδός, η αλήθεια και η ζωή*».

ΚΕΦ. 2 ΤΟ ΠΡΟΣΩΠΟ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΣΤΑ ΑΠΟΚΡΥΦΑ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ

2.1 ΤΑ ΑΠΟΚΡΥΦΑ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ

Το πρόβλημα του προσδιορισμού του χρόνου και του τόπου προέλευσης της αρχαίας χριστιανικής λογοτεχνίας, των χαρακτηριστικών ειδών της, της προέλευσης και των πηγών-βιβλίων, τόσο αναγνωρισμένων όσο και μη αναγνωρισμένων από την εκκλησία ως ιερά, δεν έχει επιλυθεί πλήρως στη σύγχρονη επιστήμη.²⁹

Εκτός από τα τέσσερα Ευαγγέλια που περιλαμβάνονται στην Καινή Διαθήκη, πολλά άλλα Ευαγγέλια γράφτηκαν πριν (Λκ. 1:1) ή μετά τα κανονικά. Αυτά τα μη κανονικά ευαγγέλια δημιουργήθηκαν ιδιαίτερα στη μετα-αποστολική εποχή.³⁰

Ο όρος «απόκρυφα» στη θεολογική γλώσσα σημαίνει συνήθως έργα που δεν περιλαμβάνονται από την Αγία Εκκλησία στον κανόνα ή στη σύνθεση των θεόπνευστων βιβλίων της Αγίας Γραφής. Η λέξη " απόκρυφα" με την ορθή έννοια σημαίνει κρυφά, αλλά σύμφωνα με τη συνήθη χρήση των λέξεων, χρησιμεύει για να προσδιορίσει γενικά εκείνα τα έργα των οποίων η προέλευση και η αυθεντικότητα είναι άγνωστη ή υπόκειται σε αμφιβολίες³¹ αν και οι ίδιοι οι συγγραφείς τους ισχυρίστηκαν πως τα γραφόμενά τους ή προέρχονταν από απόκρυφες πηγές που γνώριζαν μόνο αυτοί ή τους έγινε κάποια αποκάλυψη από το Θεό³²

Υπάρχουν αρκετά απόκρυφα ευαγγέλια μερικά από αυτά είναι γνωστά μόνο ονομαστικά, άλλα έχουν διατηρηθεί αποσπασματικά – και χρονολογούνται στον 2ο και στους επόμενους

²⁹ History of World Literature. T. 1. M., 1983. S. 501.

³⁰ Wilhelra Schneemelcher, επιμ., New Testament Apocrypha, 2 vols. (tr. R, McL. Wilson, Philadelphia: Westminster Press, 1992, 1993)

³¹ Σ. Αγουρίδης, *Τα Απόκρυφα της Π.Δ.*, τ. Β', Αθήνα 1985, σσ.383-384' ΕΕΘΣ, τ. 12, Θεσσαλονίκη 2007, σ. 123

³² Κ. Μποζίνης, *Τα απόκρυφα της Κ.Δ., προσέγγιση μιας παράδοσης σιωπώμενης και μυστικής*, Βυζαντινά, τ. 27 (2007) σελ. 397.

αιώνες. Εν μέρει, πρόκειται για αιρετικές (περισσότερο γνωστικές) διαστρεβλώσεις ή διαστρεβλώσεις της αληθινής ιστορίας, είτε είναι αθάνα αποκυήματα της φαντασίας ή θρησκευτικές πλοκές που έχουν σχεδιαστεί για να συνδέσουν τις διαφορετικές περιόδους της ζωής του Χριστού και να ικανοποιήσουν την περιέργεια των ανθρώπων για την οικογένειά Του, τα παιδικά Του χρόνια και τις τελευταίες Του ημέρες, στοιχεία για τα οποία λέγονται λίγα ή τίποτα στα τέσσερα κανονικά ευαγγέλια³³

Με διαφορετικό χαρακτήρα και νόημα είναι τα Απόκρυφα που εκδόθηκαν από ευσεβείς, αν και αγνώστους συλλέκτες λαϊκών παραδόσεων που χρονολογούνται από την αρχή του Χριστιανισμού. Το θρησκευτικό συναίσθημα των πιστών, μη ικανοποιημένο με το πλαίσιο στο οποίο περικλείεται το ιστορικό περιεχόμενο του Χριστιανισμού στα κανονικά Ευαγγέλια, προσπάθησε να διευκρινίσει εκείνα τα γεγονότα από την επίγεια ζωή του Ιησού Χριστού που έχουν δευτερεύουσα σημασία σε αυτήν, αλλά που είναι υψηλού ενδιαφέροντος για το χριστιανικό αίσθημα, κι έτσι, από τα ιστορικά γεγονότα που περιγράφονται στα κανονικά Ευαγγέλια, στράφηκε σε πληροφορίες γνωστές από την προφορική παράδοση. Η φαντασία, όχι πάντα με γνώμονα την καθαρή κατανόηση της αλήθειας τα εξέλιξε με ζωνρά συναισθήματα και εικόνες και τα διακόσμησε με διασκεδαστικές λεπτομέρειες και με διάφορα θαύματα. Αυτές οι ιστορίες, που αρχικά κυκλοφόρησαν σε έναν ιδιωτικό, οικιακό κύκλο, διαδόθηκαν σταδιακά από στόμα σε στόμα στις μάζες του λαού, συμπληρώνοντας, διορθώνοντας και γενικά αλλάζοντας, ώσπου τελικά ο ένας ή ο άλλος συλλέκτης ευσεβών θρύλων τους έδωσε μια λογοτεχνική μορφή, αποτύπωσε περισσότερα ή λιγότερο από τον χαρακτήρα του, την προσωπικότητα, τον χρόνο και τον τόπο της ζωής του, δίνοντάς τα με το όνομα των αγίων Αποστόλων (Ιακώβου, Θωμά) ή άλλων προσώπων της ιερής ιστορίας (Νικόδημος). Η αδυναμία τους να διαχωρίσουν το ουσιαστικό και σημαντικό από το ασήμαντο και ασυμβίβαστο με το πνεύμα της Αιώνιας Αλήθειας, δείχνουν ότι η προέλευσή τους δεν είναι από το Άγιο Πνεύμα. Αλλά, από την προέλευσή τους, είναι απαραίτητο να γίνει διάκριση μεταξύ αυτών που προέκυψαν ως έκφραση ευσεβών λαϊκών δοξασιών³⁴, από εκείνες που, με τα ονόματα των Αποστόλων και άλλων μορφών του Χριστιανισμού, συντάχθηκαν από τους ιδρυτές ή τους οπαδούς ορισμένων αιρέσεων για να επιβεβαιώσουν και να διαδώσουν τις ψευδείς διδασκαλίες τους

³³ Σ. Παπαδόπουλος, *Πατρολογία*, τ. Α', σσ. 200-206.

³⁴ P. Foster, *The apocryphal Gospels, A very short introduction*, Oxford – New York, 2009, σσ. 61-63

και η Εκκλησία θεωρεί νόθα ή ψευδεπίγραφα (κείμενα μεταφρασμένα από τα Κοπτικά από τη λεγόμενη Γνωστική Βιβλιοθήκη που ανακαλύφθηκε το 1945 στο Nag Hammadi της Αιγύπτου).

Η περίοδος από τον 1ο έως τον 3ο αιώνα ήταν η εποχή της εμφάνισης και ανάπτυξης της χριστιανικής γραμματείας, της διαμόρφωσης της χριστιανικής θεολογίας. Αυτή η περίοδος σημαδεύτηκε επίσης, από την εμφάνιση των πρώτων αιρέσεων που συνάντησε η Χριστιανική Εκκλησία.

Ορισμένα απόκρυφα ευαγγέλια, ιδιαίτερα τα αιρετικής προέλευσης, καταδικάστηκαν από την Εκκλησία και αποσύρθηκαν από τη χρήση. Ταυτόχρονα, εκείνα τα απόκρυφα των οποίων το περιεχόμενο δεν έρχεται σε αντίθεση με την εκκλησιαστική διδασκαλία, αν και δεν περιλαμβάνονταν στον κανόνα της Καινής Διαθήκης, διατηρήθηκαν στην εκκλησιαστική παράδοση με έμμεση μορφή διότι μπήκαν σε λειτουργικά κείμενα, καθώς και στην αγιογραφική τέχνη.³⁵

Ο Επίσκοπος Ειρηναίος από τη Λυών, χριστιανός συγγραφέας του 2ου αιώνα, στον αγώνα κατά των Γνωστικών αιρέσεων αντιπαραβάλλει την «ψευδώνυμο γνώση» με τη χριστιανική θεολογική διδασκαλία που βασίζεται στα βιβλία της Καινής Διαθήκης και της Ιεράς Παράδοσης. Η πίστη στην Εκκλησιαστική Παράδοση προβάλλεται από τον Ειρηναίο ως κύριο κριτήριο για την αλήθεια της διδασκαλίας³⁶

Ο Γνωστικισμός ήταν ένα σύνολο θρησκευτικών κινημάτων που αναπτύχθηκαν παράλληλα με τον Χριστιανισμό, αλλά βαθιά ανόμοια με αυτόν ως προς το δόγμα. Τα περισσότερα Γνωστικά συστήματα χαρακτηρίζονταν από την ιδέα δύο ίσων δυνάμεων που οδηγούν την ιστορία του σύμπαντος - τη δύναμη του καλού και τη δύναμη του κακού. Το πρόσωπο του Χριστού δεν ήταν κεντρικό σε κανένα Γνωστικό σύστημα. Μόνο κάποια στοιχεία της πνευματικής και ηθικής διδασκαλίας Του πλέκονταν στις κατασκευές των Γνωστικών. Επομένως, οι Γνωστικοί δεν αρκέστηκαν σε εκείνα τα Ευαγγέλια που χρησιμοποιήθηκαν στην Εκκλησία, αλλά δημιούργησαν τα δικά τους εναλλακτικά.³⁷

³⁵ Ι. Καραβιδόπουλος, *Απόκρυφα Χριστιανικά Κείμενα, Απόκρυφα Ευαγγέλια, Εισαγωγικά περί των Απόκρυφων*, τ. Α', Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1999

³⁶ Ευσεβίου, *Εκκλησιαστική Ιστορία* Γ' 11, 8.

³⁷ Β. Φειδάς, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, τ. Α', σ.169

Ένα από αυτά ήταν το «Ευαγγέλιο του Ιούδα», που αναφέρει ο Ειρηναίος της Λυών και το οποίο έχει διασωθεί σε κοπτική μετάφραση. Σε αυτό το έργο, ο Ιούδας εμφανίζεται ως ένας ιδιαίτερα στενός μαθητής του Ιησού, στον οποίο ο Ιησούς αποκαλύπτει τα «μυστικά της Βασιλείας» και διαπράττει προδοσία με άμεση εντολή του Ιησού.

Πρέπει να σημειωθεί ότι δεν υπάρχουν απόκρυφα ευαγγέλια που να έχουν άμεση πρόσβαση σε μαρτυρίες αυτοπτών μαρτύρων. Τα περισσότερα από τα καταγεγραμμένα γεγονότα και ρήσεις σε αυτές τις πηγές δεν έχουν παραλληλισμό με τα κανονικά κείμενα. Αντίθετα, δεν υπάρχουν στοιχεία για λογοτεχνική εξάρτηση των κανονικών ευαγγελίων από τα απόκρυφα. Εφόσον τα τελευταία γράφτηκαν πολύ αργότερα, έπρεπε να γεφυρωθεί το χρονικό χάσμα. Για το λόγο αυτό, οι συγγραφείς των απόκρυφων χρησιμοποιούσαν δεδομένα που σχετίζονται άμεσα με γεγονότα, δηλ. τα κανονικά ευαγγέλια. Έτσι, πολλά από αυτά τα ψευδοεπιγραφικά γραπτά φέρουν ονόματα αποστόλων και άλλων μορφών της Καινής Διαθήκης, δείχνοντας ότι ακόμη και οι συγγραφείς στους μεταγενέστερους αιώνες αναγνώρισαν την ανάγκη για μια μαρτυρία που ανάγεται στην πρώτη γενιά των Χριστιανών και δεδομένου ότι οι συγγραφείς των κανονικών ευαγγελίων είναι αυτόπτες μάρτυρες (Ματθαίος και Ιωάννης) είτε σύντροφοι των αυτοπτών μαρτύρων (Μάρκος και Λουκάς). Οι γνωστικές αιρέσεις, στις οποίες ανήκουν τα απόκρυφα ευαγγέλια ήταν από την αρχή αιρετικά σχήματα με το σκεπτικό ότι απέρριψαν την Παλαιά Διαθήκη, η οποία ήταν μέρος του κύριου σώματος των Αγίων Γραφών των Χριστιανών. Αν και πολλά από τα απόκρυφα ευαγγέλια γράφτηκαν κατά τους πρώτους αιώνες του Χριστιανισμού, δεν υπήρξε ποτέ σοβαρή διαμάχη σχετικά με την απουσία τους από τον κανόνα της Καινής Διαθήκης, τα Ευαγγέλια της Καινής Διαθήκης γράφτηκαν μέσα σε 70 χρόνια μετά τα γεγονότα που περιγράφηκαν, ενώ τα Απόκρυφα χρονολογούνται από τον δεύτερο αιώνα και αργότερα. Τέλος, τα κανονικά Ευαγγέλια και τα Απόκρυφα Ευαγγέλια διαφέρουν πολύ ως προς το περιεχόμενο. Στα Απόκρυφα υπάρχουν παραδείγματα επιπόλαιων ιστοριών για τον Ιησού. Ακόμη και εκείνα τα απόκρυφα που είναι πιο συνεπή με τα κανονικά Ευαγγέλια περιέχουν έννοιες που είναι πολύ διαφορετικές από την Καινή Διαθήκη.³⁸ Από ιστορική άποψη, αυτά τα απόκρυφα έχουν κάποια απολογητική³⁹ αξία. Η έντονη αντίθεσή τους με τα αυθεντικά ευαγγέλια είναι μια πολύ ισχυρή αρνητική απόδειξη υπέρ της ιστορικής αλήθειας των ευαγγελιστών.

³⁸ Bauer W. *Orthodoxy and Heresy in Earliest Christianity*. Philadelphia: Fortress, 1971

³⁹ Ι. Καραβιδόπουλος, *Απόκρυφα χριστιανικά κείμενα τ. Α΄*, ό.π., σ.12

Εν κατακλείδι, το στοιχείο που επέβαλε τα κανονικά Ευαγγέλια στη συνείδηση της Εκκλησίας, ήταν η αποστολική τους προέλευση και η συμφωνία τους προς την αλήθεια που είχε η Εκκλησία ως παράδοση από τους «απ' αρχής αυτόπτας και υπηρέτας» του Λόγου (Ακ. 1,2) Οι πρώτες δε, μαρτυρίες αναφέρουν ότι τα «βιβλία» των αποστόλων, αυτά που αποτέλεσαν την Κ.Δ., παραδόθηκαν στους χριστιανούς από τους ίδιους τους αποστόλους. Η αξία των βιβλίων αυτών οφειλόταν στο ότι ήταν έργα των αποστόλων και η σημασία τους αυξήθηκε όταν οι απόστολοι έφυγαν από τη ζωή⁴⁰ Μεταξύ των απόκρυφων που επηρέασαν την ανάπτυξη της χριστιανικής λατρείας είναι, ειδικότερα, το «Πρωτοευαγγέλιο του Ιακώβου», που μιλάει για τη γέννηση, την παιδική ηλικία και τη νεότητα της Υπεραγίας Θεοτόκου και το «Ευαγγέλιο του Νικοδήμου», που μιλάει για τις τελευταίες ώρες της επίγειας ζωής του Ιησού, του θανάτου και της ανάστασης Του: και τα δύο είναι απαλλαγμένα από Γνωστικές και άλλες ξένες προς τον Χριστιανισμό ιδέες, εμπεριέχουν βιβλικό υλικό και ταυτόχρονα συμπληρώνουν εκείνα τα κενά που υπάρχουν στην Καινή Διαθήκη. Ανάμεσα στην εκτενή απόκρυφη βιβλιογραφία της Καινής Διαθήκης, υπάρχουν περισσότερα από δώδεκα έργα ταξινομημένα ως ευαγγέλια. Κάποια από αυτά ονομάζονται έτσι στα ίδια τα κείμενα, άλλα ονομάζονται από χριστιανούς συγγραφείς και ιεράρχες της εκκλησίας που τα αναφέρουν. Σε αυτό το κεφάλαιο θα παρουσιάσουμε μια ομάδα απόκρυφων, που με τον ένα ή τον άλλο τρόπο συνεχίζουν την παράδοση του Ευαγγελίου με την οποία τους ενώνει η ταυτότητα του ιδρυτή του Χριστιανισμού: μιλούν για τη ζωή και το έργο Του, καθώς και για την οικογένεια και το άμεσο περιβάλλον Του.⁴¹

⁴⁰ Σ. Δεσπότης, *Ο Κώδικας των Ευαγγελίων, Ερμηνεία και Ερμηνευτική των Συνοπτικών Ευαγγελίων*, (Αθως), Αθήνα 2007, σσ. 30-31.

⁴¹ (Ο κατάλογος απόκρυφα και ψευδεπίγραφα της Καινής Διαθήκης που συνέταξε ο J. Charlesworth περιλαμβάνει 104 έργα, 20 από τα οποία ονομάζονται Ευαγγέλια στο *Charlesworth JH The New Testament apocrypha and pseudepigrapha: a guide to publications, with excursions on apocalypses*. London, 1987).

2.2 ΠΡΩΤΟΕΥΑΓΓΕΛΙΟ ΤΟΥ ΙΑΚΩΒΟΥ

Το πρώτο στην αρχαιότητα των απόκρυφων γραφών αναγνωρίζεται ως το λεγόμενο πρώτο ευαγγέλιο του Ιακώβου και αποδίδεται στον Ιάκωβο τον αδελφόθεο.⁴² Η διάδοσή του στη χριστιανική κοινωνία επιβεβαιώνεται σε περισσότερα από 30 χειρόγραφα που το περιέχουν. Η απουσία στην παράδοση της Καινής Διαθήκης οποιασδήποτε αξιόπιστης πληροφορίας για τη μητέρα του Ιησού έδωσε τη δυνατότητα στους αντιπάλους των Χριστιανών, κυρίως των Ορθοδόξων Εβραίων, να παρουσιάσουν τη δική τους εκδοχή της ζωής της.

Λέει πολλά για τα παιδικά χρόνια της Μητέρας του Θεού, για τους γονείς Της, που παρουσιάζονται εδώ για πρώτη φορά με το όνομα Ιωακείμ και Άννα, για τη σφαγή των βρεφών στη Βηθλεέμ, για τους αδελφούς του Κυρίου, ως παιδιά του Ιωσήφ από τον πρώτο του γάμο.

Το επεισόδιο του Ευαγγελισμού και της άφιξης της Μαρίας στην Ελισάβετ είναι μια λεπτομερής και δραματοποιημένη επανάληψη του Ευαγγελίου του Λουκά με μια κυριολεκτική επανάληψη μεμονωμένων φράσεων. Το ίδιο συμβαίνει και στην αφήγηση των γεγονότων της Υπαπαντής του Χριστού. Το ευαγγέλιο αυτό ολοκληρώνεται με τα λόγια του Ιακώβ, ο οποίος δηλώνει συγγραφέας της ιστορίας (κεφ. 25) και ότι επέστρεψε στην Ιερουσαλήμ μετά το θάνατο του Ηρώδη και μέχρι τότε κρυβόταν στην έρημο. Δεν είναι ξεκάθαρο γιατί έπρεπε να κρυφτεί τελικά δεδομένου ότι ο Ηρώδης έψαχνε για μωρά για να καταστρέψει τον μελλοντικό βασιλιά των Εβραίων και όχι ενήλικες. Ίσως εδώ μιλάμε για τον Ηρώδη Αντύπα ή μήπως ο θρύλος για την παραμονή του στην έρημο συνδέεται με το όνομα Ιακώβ και ο συγγραφέας του Πρωτοευαγγελίου εισήγαγε αυτή τη λεπτομέρεια για μεγαλύτερη αξιοπιστία των γραφομένων του;

Στο Πρωτοευαγγέλιο του Ιακώβου, το αφηγηματικό στοιχείο υπερισχύει του θεολογικού, αλλά και εκεί, κάτω από καθημερινές λεπτομέρειες και παραμυθένια θαύματα μπορεί να ανιχνευθεί μια δογματική τάση που σχετίζεται με την ιδέα της θεϊκής φύσης του Χριστού, του οποίου οι θαυματουργές ιδιότητες εμφανίζονται ως εγγενείς. «Αυτοί οι θρύλοι», έγραψε ο A. Men, «είναι γεμάτοι με ιστορικούς αναχρονισμούς και λάθη που προδίδουν αμέσως το

⁴² Tischendorf. *Ευαγγέλια Απόκρυφα Proleg.* σελ. xii και xiv

ψευδές, περιγράφουν παράλογα και μερικές φορές σκληρά θαύματα που υποτίθεται ότι έκανε το Παιδί- Ιησούς»⁴³

Το Πρωτοευαγγέλιο του Ιακώβου δημιουργήθηκε σε ένα περιβάλλον στο οποίο τα ευαγγέλια της Καινής Διαθήκης ήταν γνωστά και σεβαστά, αλλά δεν είχαν γίνει ακόμη αποδεκτά ως «κανονικά». Η Εκκλησία δεν μπορούσε να το αναγνωρίσει ως κανονικό: δημιουργήθηκε πολύ αργά, οι υπέροχες λεπτομέρειες του, αν και ερμηνεύτηκαν εκ νέου από τους θεολόγους, έρχονται σε αντίθεση με την αφήγηση των ευαγγελίων της Καινής Διαθήκης και ακόμη και στην Ανατολή αναφέρεται μερικές φορές σε λίστες με «απορριφθέντα βιβλία».⁴⁴ Αντικατοπτρίζει όμως τις αλλαγές που συνέβησαν στις πεποιθήσεις των χριστιανών κατά τους πρώτους αιώνες της ύπαρξης της διδασκαλίας τους.

2.3 ΤΟ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟ ΤΗΣ ΠΑΙΔΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ ΑΠΟ ΤΟ ΘΩΜΑ

Μαζί με το Πρωτοευαγγέλιο του Ιακώβου, η περιγραφή των πρώτων χρόνων της ζωής του Ιησού, που δημιουργήθηκε τον 2ο αιώνα π.Χ., ήταν πολύ δημοφιλής. Δημιουργήθηκαν αρκετά απόκρυφα για την παιδική ηλικία του Ιησού, αλλά όλα επιστρέφουν στο λεγόμενο Ευαγγέλιο της παιδικής ηλικίας Του. Το «Ευαγγέλιο της Παιδικής Ηλικίας» είναι γραμμένο από την οπτική γωνία κάποιου «Θωμά του Ισραηλίτη», αναφερόμενος σε «αδελφούς μεταξύ των Εθνών». Θεωρείται παραδοσιακά ως το ευαγγέλιο του Απόστολου Θωμάς του Δίδυμου (*Ματ* 10:3· *Μκ* 3: 18· *Ιω* .11:16), του οποίου το πλήρες όνομα δίνεται στο Γνωστικό Ευαγγέλιο του Θωμά.

Το Ευαγγέλιο της παιδικής ηλικίας αναφέρει θαύματα που έκανε ο Ιησούς μεταξύ πέντε και δώδεκα ετών. Ωστόσο, αυτή δεν είναι απλώς μια διασκεδαστική ψυχαγωγική ιστορία, έχει σαφώς θεολογική εστίαση. Σκοπός του συγγραφέα είναι να δείξει τις υπερφυσικές ικανότητες του Ιησού από τη γέννησή Του. Ήδη στην παιδική ηλικία συμβαίνουν γεγονότα που είναι οίωνοί του μελλοντικού κηρύγματος και των πράξεών Του. Αλλά αυτές οι ιστορίες αποκαλύπτουν επίσης τη δική τους θεολογία: Ο Ιησούς «απελευθερώνεται» όλο και περισσότερο από την ανθρώπινη φύση και μετατρέπεται σε έναν ισχυρό, απόκοσμο και

⁴³ Men A. *Son of Man*.. Note. 2 to Ch. 2.

⁴⁴ C. Tischendorf, *Ευαγγέλια Απόκρυφα*, Αθήναι 1959,

ακατανόητο Θεό για απλούς θνητούς. Οι σύγχρονοι χριστιανοί συγγραφείς μιλούν για το Ευαγγέλιο του Θωμά ως έργο εμποτισμένο με το πνεύμα του δοκητισμού.

Σε αυτό το έργο, η επιρροή των Γνωστικών γραφών γίνεται καθαρά αισθητή. Οι Γνωστικοί ενδιαφέρθηκαν για την παιδική ηλικία του Ιησού ακριβώς επειδή ουσιαστικά δεν αναγνώριζαν την ανθρώπινη φύση του. Ο συγγραφέας του Ευαγγελίου της Παιδικής Ηλικίας εισάγει καθημερινές λεπτομέρειες. Η σύνθεση του Ευαγγελίου της παιδικής ηλικίας είναι αρκετά απλή: κάθε επεισόδιο περιέχει μια ιστορία για ένα θαύμα που έκανε ο μικρός Ιησούς. μερικές φορές υποδεικνύεται σε ποια ηλικία το διέπραξε. Γενικά, τα πρώτα επεισόδια είναι αφιερωμένα στην περιγραφή των θαυμάτων που σχετίζονται με την τιμωρία των αντιπάλων του Ιησού: το αγόρι που τον έσπρωξε πέθανε, οι άνθρωποι που παραπονέθηκαν στον Ιωσήφ τυφλώθηκαν, ο δάσκαλος που τόλμησε να σηκώσει το χέρι του εναντίον του έπεσε νεκρός. Αλλά τα θαύματα που έκανε ο Ιησούς στον εγκόσμιο κόσμο ενός μικρού χωριού έφεραν επίσης ένα διαφορετικό σημασιολογικό φορτίο: ενήργησαν σε έντονη αντίθεση με αυτόν τον κόσμο, ως υπενθύμιση ότι έξω από τον ορατό κόσμο υπάρχει ένας άλλος, στον οποίο κανείς δεν μπορεί να διεισδύσει. Ο συγγραφέας βλέπει πίσω από κάθε πράξη του Ιησού τιμωρία ή σωτηρία κι εμπνέει αμέσως στον αναγνώστη του ότι ο Ιησούς είναι μια παντοδύναμη και τρομερή, ακόμη και σκληρή θεότητα.

Η εικόνα του Ιησού στο Ευαγγέλιο της παιδικής ηλικίας είναι διαφορετική από την εικόνα Του στην Καινή Διαθήκη. Στα κανονικά κείμενα, τα λίγα στοιχεία που αναφέρονται στην παιδική ηλικία και την εφηβεία του Ιησού, δηλώνουν ότι «μεγάλωσε και έγινε δυνατός στο πνεύμα, γεμάτος σοφία». «Ο Ιησούς συνέχισε να μεγαλώνει σε σοφία...» (Λουκάς 2:40:52). Για τον συγγραφέα της ιστορίας του Θωμά ο Ιησούς δεν «γεμίζει» σοφία, την κατέχει.

Η Ορθόδοξη Εκκλησία δεν μπορούσε να αναγνωρίσει το ευαγγέλιο της παιδικής ηλικίας ως ιερό: δημιουργήθηκε αρκετά αργά, η εικόνα του Ιησού διέφερε σημαντικά από ό,τι ειπώθηκε γι' αυτόν στα κανονικά κείμενα και, τέλος, γνώρισε αισθητή επίδραση των διδασκαλιών, με τις οποίες η εκκλησία πολέμησε.

2.4 ΤΟ ΚΑΤΑ ΠΕΤΡΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟ

Ανάμεσα στην απόκρυφη γραμματεία εξέχουσα θέση κατέχουν τα έργα που συνδέονται με το όνομα του Αποστόλου Πέτρου, από την ιδιαίτερη σημασία που αποδίδουν στον Πέτρο οι πρώτες χριστιανικές κοινότητες. Ήταν σεβαστός ως ο πρώτος από τους αποστόλους. Οι στίχοι 18-19 του 16ου κεφαλαίου του Ευαγγελίου του Ματθαίου, που εισήχθησαν στο κείμενο τον 2ο αιώνα, κλήθηκαν να καθιερώσουν επίσημα το καθεστώς του πρώτου αποστόλου, «... εσύ είσαι ο Πέτρος», λέει ο Ιησούς, «και σε αυτόν τον βράχο θα χτίσω την Εκκλησία δική μου, και οι πύλες της κόλασης δεν θα υπερσχύσουν εναντίον της. Και θα σας δώσω τα κλειδιά της βασιλείας των ουρανών: και ό,τι δέσετε στη γη, θα είναι δεμένο στον ουρανό, και ό,τι λύσετε στη γη, θα λυθεί στον ουρανό». Το 21ο κεφάλαιο του Ευαγγελίου του Ιωάννη, που προστέθηκε αργότερα, είναι επίσης αφιερωμένο στην ύψωση του Πέτρου, όπου ο Ιησούς δίνει οδηγίες στον Πέτρο να «ποιμάνει τα πρόβατά Μου», δηλαδή να οδηγεί τους Χριστιανούς. Ο Πέτρος θεωρείται ο ιδρυτής της ρωμαϊκής κοινότητας, η οποία αργότερα έγινε το κέντρο της Καθολικής Εκκλησίας και οι πάπες της Ρώμης έχουν την εξουσία που κληρονόμησαν από τον πρώτο απόστολο.

Η αντανάκλαση της προφορικής παράδοσης φαίνεται επίσης, στις αναφορές ότι ο Ιησούς, μετά την ανάσταση, εμφανίστηκε για πρώτη φορά στον Πέτρο. «... αληθινά αναστήθηκε ο Κύριος και φάνηκε στον Σίμωνα» (Λουκάς 24:34). «Και εμφανίστηκε ο Κηφάς, τότε στους δώδεκα» (Α' Κορ. 15 : 50).

Ο Ωριγένης αναφέρθηκε στο «Ευαγγέλιο του Πέτρου» ως αξιόπιστο έργο (Σχόλιο Ματθαίου, 1.17). Αλλά ο Ευσέβιος Καισαρείας μίλησε για αυτό το «Ευαγγέλιο» ως ένα πλαστό, αιρετικό έργο.⁴⁵ Η αίρεση των Γνωστικών που αρνιόταν την ανθρώπινη φύση του Χριστού και δίδασκε ότι η παραμονή του στη γη ήταν φαινομενική, ήταν ευρέως διαδεδομένη στη Συρία τον 2ο αιώνα.

Το σωζόμενο απόσπασμα περιγράφει τη δίκη του Ιησού, την εκτέλεσή Του, την ανάστασή Του και τη συμπεριφορά των μαθητών, των Εβραίων, του Πιλάτου και του λαού Κατά την περιγραφή φαίνεται η δίκη να γίνεται κατά πάσα πιθανότητα στο πραιτώριο (ή στο παλάτι του Ηρώδη) και όχι ενώπιον του λαού. Ο Ηρώδης Αντύπας παίζει τον κύριο ρόλο στην καταδίκη του Ιησού. Κατά την περιγραφή του βασανισμού στον οποίο υποβλήθηκε ο

⁴⁵ Ευσέβιος Καισαρείας. *Ιστορία της Εκκλησίας*, III 3.2, 25.6

Ιησούς μετά την καταδίκη, υπάρχουν στοιχεία που αποκλίνουν από τις ιστορίες της Καινής Διαθήκης, αν και συνολικά ο συγγραφέας των απόκρυφων ακολουθεί την δική τους σειρά αφήγησης. Στο Ευαγγέλιο του Πέτρου ο Ιησούς κάθεται στη θέση του δικαστή κι ενώ στα ευαγγέλια της Καινής Διαθήκης ο Ιησούς χλευάζεται από τους στρατιώτες, στο ευαγγέλιο του Πέτρου το αόριστο «αυτοί» πιθανότατα, σημαίνει τους εχθρούς του Ιησού δηλ. και τους Εβραίους και τους Ρωμαίους στρατιώτες. Ο συγγραφέας δεν φαίνεται να διαχωρίζει τους Εβραίους και τους Ρωμαίους: οι αρχηγοί της ρωμαϊκής φρουράς έδωσαν στον Ιησού ξύδι και χολή να πιει· «αυτοί» που ανησυχούσαν για το αν είχε έρθει το Σάββατο, «αυτοί» που έτρεξαν στον Πιλάτο, είναι Εβραίοι.

Το Ευαγγέλιο του Πέτρου αναδεικνύει την αντίθεση μεταξύ του λαού και της ελίτ των Εβραίων - οι γραμματείς και οι Φαρισαίοι παρουσιάζονται ως οι κύριοι αντίπαλοι του Ιησού και αποκαλούνται με τον όρο "Εβραίοι", αλλά είναι σαφές ότι οι "Εβραίοι" δεν είναι ολόκληρος ο λαός αλλά ένα ενδεικτικό όνομα για τους εχθρούς του Ιησού (: 12.50).

Ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του Ευαγγελίου του Πέτρου είναι η περιγραφή της ζωής και της ανάστασης του Ιησού. Ο Ιησούς στο σταυρό δεν υποφέρει. Η μόνη φράση που είπε ήταν «Δύναμη μου, δύναμη μου, με άφησες!». Μετά από αυτήν την επιφωνηματική φράση πέθανε. Στα ευαγγέλια της Καινής Διαθήκης, τα τελευταία λόγια του Ιησού μεταφέρονται με διαφορετικούς τρόπους: στο Ευαγγέλιο του Λουκά, λέει: «Πάτερ! Στα χέρια σου παραδίδω το πνεύμα μου» (23:46), στο Ευαγγέλιο του Ιωάννη, μετά από συνομιλία με τον μαθητή στον οποίο εμπιστεύτηκε τη μητέρα του, ο Ιησούς λέει: «Διψώ» (ο ευαγγελιστής προσθέτει: «*Ας είναι, η Γραφή εκπληρώθηκε*») - και στη συνέχεια προφέρει την τελευταία λέξη: «*Έχει τελειώσει*» (19. 28–30). Τα Ευαγγέλια του Μάρκου και του Ματθαίου παραθέτουν στα αραμαϊκά έναν ψαλμό της Παλαιάς Διαθήκης, τον οποίο είπε ο Ιησούς πριν από το θάνατό του: «*Θεέ μου, Θεέ μου, γιατί με άφησες;*» (*Ματ. 27.46 · Μκ. 15.34*) που, κατά πάσα πιθανότητα, ανάγεται στην αρχαία αραμαϊκή παράδοση της εκτέλεσης του Ιησού. Το απόσπασμα του Ευαγγελίου του Πέτρου δίνει μια περίεργη παράφραση, που αντικατοπτρίζεται στον Μάρκο και τον Ματθαίο. Ο συγγραφέας του Ευαγγελίου του Πέτρου αντικατέστησε τον Θεό με τη «δύναμη», η οποία, όπως και οι εντελώς διαφορετικές εκδοχές των τελευταίων λόγων του Ιησού στον Λουκά και τον Ιωάννη, ήταν το αποτέλεσμα της ιεροποίησης της εικόνας του.

Το σώμα τονίζεται στο Ευαγγέλιο του Πέτρου από το γεγονός ότι όταν το κατέβασαν από τον σταυρό και το έβαλαν στο έδαφος, η γη έτρεμε. Είναι επίσης χαρακτηριστικό ότι ο

συγγραφέας συνεχίζει να αναφέρει τη λέξη «Κύριος» για τον αποθανόντα Ιησού («Και τότε έβγαλαν τα καρφιά από τα χέρια του Κυρίου και Τον έβαλαν στη γη.» - β. 21).

Όμως, η περιγραφή της ανάστασης του Ιησού φαίνεται απολύτως φανταστική. Ο Πέτρος περιγράφει όλες τις λεπτομέρειες της ανάστασης, και αυτό συμβαίνει μπροστά στα μάτια πολλών μαρτύρων. Η περιγραφή της ανάστασης δεν έχει παραλληλισμό σε άλλα γνωστά σε εμάς ευαγγέλια (είναι πιθανό κάποια παρόμοια ιστορία να συμπεριλήφθηκε σε άλλα απόκρυφα που δεν έχουν βρεθεί ακόμα).⁴⁶

Το Ευαγγέλιο του Πέτρου ενδιαφέρει τους ιστορικούς του Χριστιανισμού, επειδή δημιουργήθηκε σε μια εποχή που, σύμφωνα με τον Α. Harnack, το ευαγγελικό υλικό ήταν ακόμη σε αδιαμόρφωτη μορφή, ο κανόνας δεν υπήρχε και αυτό το υλικό αλλοιώθηκε ελεύθερα⁴⁷

Δεν έχουμε να κάνουμε με θεολογική πραγματεία, αλλά με ένα έργο που αντανάκλα τη χριστιανική διδασκαλία που διατήρησε μεν, την πιο σεβαστή αρχαία παράδοση για τον Ιησού, αλλά από την άλλη, ανταποκρίθηκε στις ανάγκες των πιστών της εποχής για ένα θαύμα και για δίκαιη ανταπόδοση στους δράστες του θανάτου του Ιησού. Εξέφρασε την ανάγκη να πείσει τους ειδωλολάτρες με την προβολή της θεϊκής φύσης του Ιησού με τη βοήθεια φανταστικών ιστοριών που περιέχονται σε πολυάριθμα λογοτεχνικά έργα. Το ευαγγέλιο εμφανίζει λεπτομέρειες της πρώιμης παράδοσης εκεί που η Καινή Διαθήκη περιέχει μόνο πρόχειρες αναφορές (όπως η συμμετοχή του Ηρώδη στη δίκη του Ιησού). Το Ευαγγέλιο του Πέτρου βρίσκεται μεταξύ των παραδόσεων της Ιουδαιοχριστιανικής και της Καινής Διαθήκης, αφενός, και των Γνωστικών διδασκαλιών από την άλλη. Η εικόνα του Χριστού που δεν βίωσε τα βάσανα διέφερε από αυτές που περιγράφονται στα επίσημα ιερά βιβλία γι' αυτό ίσως δεν αναγνωρίστηκε από την εκκλησία αλλά συνδέθηκε με την καταδικασμένη Γνωστική διδασκαλία.

2.5 ΕΥΑΓΓΕΛΙΟ ΤΟΥ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ

Το Ευαγγέλιο του Νικόδημου είναι ένα από τα απόκρυφα ευαγγέλια, η συγγραφή του οποίου αποδίδεται στον μυστικό ακόλουθο του Ιησού Χριστού, Νικόδημο. Ο χρόνος

⁴⁶ Danielou J. *Theologie du iudeo-Christianism*. P. 291-292.

⁴⁷ Harnack A. von. *Bruchsstucke des Evangeliums und der Apokalypse des Petrus*. Λειψία, 1893. S. 36

δημιουργίας δεν είναι γνωστός με βεβαιότητα. Το κείμενο περιέχει πολλά τμήματα ετερογενούς στυλ γραφής, γεγονός που υποδηλώνει ότι γράφτηκε από διαφορετικούς συγγραφείς. Συμπληρώνει τις ιστορίες των κανονικών ευαγγελίων για τα τελευταία γεγονότα στη ζωή του Θεανθρώπου με ορισμένες ιστορικές και εν μέρει δογματικές λεπτομέρειες⁴⁸

Το πρώτο μέρος, το οποίο αποτελείται από τα κεφάλαια I-XVI, περιέχει μια λεπτομερή περιγραφή της δίκης του Ιησού Χριστού από τον Πιλάτο και της καταδίκης, της σταύρωσης και της ανάστασής Του.

Σε γενικές γραμμές, αυτή η περιγραφή συμφωνεί με τα κανονικά ευαγγέλια (βασίζεται κυρίως, στο 23ο κεφάλαιο του Ευαγγελίου του Λουκά).. Το απόκρυφο στοιχείο σε αυτό έγκειται στον εξωραϊσμό της ιστορίας του Ευαγγελίου και στην παρεμβολή διαφόρων λεπτομερειών που δεν βρίσκονται στην ιστορία του Ευαγγελίου.

Συνοπτικά το περιεχόμενο του πρώτου μέρους, που συνήθως ονομάζεται Πράξεις του Πιλάτου, είναι το ακόλουθο: Οι αρχιερείς και οι γραμματείς Άννας, Καϊάφας, Γαμαλιήλ και άλλοι έρχονται στον Ρωμαίο ηγεμόνα Πιλάτο και κατηγορούν τον Ιησού ότι αυτοαποκαλείται Υιός του Θεού και βασιλιάς, παραβιάζει το Σάββατο και θέλει να καταστρέψει τον ιουδαϊκό νόμο. Ο Πιλάτος τους αντιπαραβάλλει τις εξαιρετικές θεραπείες που έκανε ο Ιησούς, ωστόσο, συμφωνεί να καλέσει τον Κύριο στο έδρανο της κρίσης. Ο απεσταλμένος φέρνει τον Ιησού μέσα, και καθώς πλησίαζαν, τα λάβαρα των στρατιωτών προσκύνησαν τον Ιησού. Ο Πιλάτος έμεινε κατάπληκτος και θέλησε να φύγει από το δικαστικό έδρανο. Η σύζυγός του, Πρόκλα, που φοβάται τον Θεό ως αποτέλεσμα του ονείρου της, προειδοποιεί τον Πιλάτο ότι πρόκειται για παράνομη πράξη. Ο Πιλάτος θυμωμένος με τους Ιουδαίους θέλει να αφήσει τον Ιησού να φύγει. Εν τω μεταξύ, δοκιμάζοντας μόνο τον Ιησού (όπως περιγράφεται στο κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο), ο Πιλάτος Τον ρώτησε: τι είναι αλήθεια, στον οποίο ο Κύριος απάντησε: η αλήθεια είναι στον ουρανό. Ο Πιλάτος ρώτησε: Δεν υπάρχει αλήθεια στη γη; Ο Ιησούς απάντησε: Βλέπετε πώς αυτοί που λένε την αλήθεια καταδικάζονται από εκείνους που έχουν δύναμη στη γη. Ο

⁴⁸ . Scheidweiler, Felix (2003) [1991]. Το κατά Νικόδημο Ευαγγέλιο: Οι πράξεις του Πιλάτου και η κάθοδος του Χριστού στην κόλαση στο Schneemelcher, Wilhelm; Wilson, Robert MacLachlan (επιμ.). Απόκρυφα της Καινής Διαθήκης: Τα Ευαγγέλια και τα σχετικά γραπτά . 1 (Αναθεωρημένη έκδοση). Louisville, KY: John Knox Westminster Press. σελ. 501–502. ISBN 978-0-664-22721-0.

Πιλάτος προσπαθεί ξανά να ελευθερώσει τον Ιησού. εφιστά την προσοχή στους πολλούς και δηλώνει ότι ο Ιησούς δεν αξίζει να σταυρωθεί. Μετά από αυτό εμφανίζονται οι θεραπευμένοι από τον Κύριο: ένας παράλυτος, 38 ετών ξαπλωμένος στο κρεβάτι λόγω μιας σοβαρής ασθένειας, ένας εκ γενετής τυφλός, ένας λεπρός και μια αιμορραγούσα σύζυγος, ονόματι Βερόνικα, πλησιάζοντας τον Πιλάτο καθώς και άλλοι από το πλήθος και μίλησαν δυνατά για τον μεγάλο προφήτη, στον οποίο υπακούουν οι δαίμονες και ο οποίος ανέστησε τον τεσσάρων ημερών νεκρό Λάζαρο. Ο Πιλάτος ελπίζει να απελευθερώσει τον Ιησού θέτοντας το ερώτημα: ποιος από τους αιχμαλώτους πρέπει να απελευθερωθεί με την ευκαιρία της γιορτής - ο Ιησούς ή ο Βαραββάς; Η φωνή των εχθρών του Χριστού φωνάζει εναντίον Του και απαιτεί τη σταύρωσή Του, επιμένοντας ιδιαίτερα ότι αποκαλούσε τον εαυτό του βασιλιά. Τότε ο Πιλάτος έπλυνε τα χέρια του «μπροστά στον ήλιο» και παρέδωσε τον Ιησού. Ο Χριστός σταυρώθηκε με αγκάθινο στεφάνι στο κεφάλι. Μαζί Του σταυρώθηκαν δύο ληστές, ο Δυσμάς και ο Γέστας, ο πρώτος από τους οποίους μετανόησε και πίστεψε στον Κύριο. Η αναφορά του εκατόνταρχου για το θάνατο του Ιησού, που δοξάστηκε από το σκοτάδι του ήλιου και το σχίσιμο του πέπλου στο ναό, λύπησε τον Πιλάτο και τη γυναίκα του: δεν έφαγαν ούτε ήπιαν εκείνη την ημέρα. Ο Ιωσήφ από την Αριμαθαία ζήτησε από τον Πιλάτο το σώμα του Ιησού για ταφή, και γι' αυτό συνελήφθη από τους Ιουδαίους και τέθηκε υπό κράτηση. Την πρώτη μέρα μετά το Σάββατο, όταν οι άρχοντες της συναγωγής συγκεντρώθηκαν για να καθορίσουν το θάνατο του Ιωσήφ, δεν τον βρήκαν στο μουντρούμι. Προς μεγαλύτερη έκπληξη των Εβραίων, οι στρατιώτες που φύλαγαν τον τάφο του Ιησού ήρθαν και τους ανακοίνωσαν την ανάστασή Του. Λίγο καιρό αργότερα, τρεις άνδρες από τη Γαλιλαία ήρθαν στην Ιερουσαλήμ και είπαν πώς είδαν τον Ιησού να συνομιλεί με τους μαθητές ο οποίος στη συνέχεια ανέβηκε στον ουρανό.

Μετά από πρόσκληση των αρχηγών της συναγωγής, ο Ιωσήφ αποφάσισε να πάει στην Ιερουσαλήμ και είπε πώς του εμφανίστηκε ο Ιησούς τα μεσάνυχτα κι έδειξε τον τάφο Του άδειο. Οι ακροατές τρομοκρατήθηκαν. Το θέμα τελειώνει με την προσευχητική έκκληση των Ιουδαίων προς τον Θεό. Στο μεταξύ, ο Πιλάτος, φοβούμενος την οργή του Καίσαρα Τιβέριου, του έστειλε αναφορά για όλες τις συνθήκες που συνόδευαν την καταδίκη και το θάνατο του Ιησού. Ο Καίσαρας κάλεσε τον Πιλάτο κοντά του, στη Ρώμη, για προσωπική εξήγηση του όλου θέματος και, αφού έμαθε ότι άδικα είχε καταδικάσει και παραδώσει τον Ιησού σε θάνατο, διέταξε να τον αποκεφαλίσουν.

Το δεύτερο μέρος (από το XVII έως το XXVIIο κεφάλαιο) περιέχει την ιστορία των δύο γιων του δίκαιου Συμεών που αναστήθηκαν από τους νεκρούς με την κάθοδο του Σωτήρα στην κόλαση. Επιβεβαιώνει τη θεότητα του Ιησού Χριστού, μαρτυρώντας ότι όχι μόνο ανέστησε τον εαυτό Του, αλλά ανέστησε και άλλους νεκρούς στον κάτω κόσμο (των προπατόρων Αδάμ και Εύας και άλλων ανθρώπων που πίστεψαν σε Αυτόν). Περιλαμβάνει μια ιστορία για την είσοδο στον Παράδεισο του ληστή Δυσμά, που όντας σταυρωμένος δίπλα στο Χριστό, μετάνιωσε και Του ζήτησε να τον θυμηθεί στην Βασιλεία του Θεού. Αναφέρει επίσης ότι υπάρχει ένα Δέντρο της Χάριτος, το λάδι του οποίου θεραπεύει κάθε ασθένεια, και ο Σηθ, ο γιος του Αδάμ, Του ζήτησε στις πύλες του Κήπου της Εδέμ να θεραπεύσει τον πατέρα του καθώς και ότι η Δευτέρα Παρουσία θα συμβεί και ο κόσμος θα τελειώσει μετά από 5555 χρόνια από τη Δημιουργία του κόσμου. Στο τέλος γίνεται ένας υπέροχος διάλογος μεταξύ του Σατανά και της Κόλασης όπου ο Σατανάς ζητά από την Κόλαση να πάρει τον Ιησού και λέει ότι αν και είναι Θεός, φοβάται τον θάνατο ως άτομο, αλλά η Κόλαση βλέπει τη θεϊκή Του φύση, λέει ότι είναι ελεύθερος να κάνει ό,τι θέλει, ακόμη και να αναστήσει νεκρούς, ότι ο ερχομός του στην Κόλαση μπορεί να διαταράξει την παγκόσμια τάξη.

Κι ενώ γίνεται αυτός ο διάλογος, ο Ιησούς στην κόλαση με τη φωνή του σπάει τις πύλες της, προκαλεί πλήρη σύγχυση, δεσμεύει τον Σατανά και τον δίνει στον άρχοντα της κόλασης για αιώνιο μαρτύριο. Η κόλαση απλά δεν είναι σχεδιασμένη για να δέχεται την ψυχή του Θεού, η οποία έχει απεριόριστη δύναμη, δεν μπορεί να βασανιστεί κι έτσι ολόκληρο το σύστημα της Κόλασης καταρρέει. Ο Ιησούς οδηγεί όλες τις ψυχές όσων μαραζώνουν εκεί στον παράδεισο.

Το δόγμα της καθόδου του Ιησού Χριστού στην κόλαση βασίζεται στα λόγια του Αποστόλου Πέτρου: *«και μόνο ο Χριστός υπέφερε για τις αμαρτίες μας, ο δίκαιος για τους άδικους, είτε ο Θεός να μας φέρει στο θάνατο, έχοντας θανατωθεί στη σάρκα, αναζωογονημένος από το πνεύμα, γι' Αυτόν και εκείνους που βρίσκονται στη φυλακή των πνευμάτων, κατέβηκε, κηρύττει»* (α΄ Πέτρου 3:18-19).

Η εξάρτηση αυτού του απόκρυφου από τα Ευαγγέλια της Καινής Διαθήκης είναι εμφανής. Τα δύο τρίτα των «Πράξεων» είναι είτε άμεσες παραθέσεις είτε παραφράσεις κανονικών κειμένων, και το υπόλοιπο τρίτο βασίζεται κατά κάποιο τρόπο σε αυτά. Σε γενικές γραμμές έχουμε να κάνουμε με τη σύνταξη και μίμηση των Ευαγγελίων της Καινής Διαθήκης. Στο

Ευαγγέλιο του Νικόδημου ο Πιλάτος εμφανίζεται ως πιστός στον ένα Θεό, ίσως και ως χριστιανός «εν καρδιά». Μεσολαβεί δε και η γυναίκα του για τον Χριστό.

Το ιστορικό σκηνικό της δίκης είναι εντελώς εξωπραγματικό, η φρασεολογία των χαρακτήρων δεν ανταποκρίνεται στον χρόνο και τον τόπο. Ο Ρωμαίος κυβερνήτης δεν θα μπορούσε να πει "Ο Θεός μας", αναφερόμενος στους Εβραίους, δεν θα μπορούσε να αναφερθεί στα κείμενα της Παλαιάς Διαθήκης και σε μια αναφορά στον αυτοκράτορα να παραδεχτεί ότι, σε αντίθεση με την πεποίθησή του, υπάκουσε στις απαιτήσεις των Εβραίων. Ένα άλλο χαρακτηριστικό των «Πράξεων του Πιλάτου», όπως, μάλιστα, ολόκληρου του «Ευαγγελίου του Νικόδημου», είναι η φύση των θαυμάτων που περιγράφονται εκεί. Οι πράξεις του Ιησού, για τις οποίες μίλησαν οι συγγραφείς της Καινής Διαθήκης, δεν ήταν πλέον αρκετές για τους χριστιανούς του 2ου-3ου αιώνα. Ως κορυφαία στιγμή στη σκηνή της ανάκρισης του Ιησού μπορεί να θεωρηθεί το θαύμα με τα πανό: τα λάβαρα των λεγεώνων έσκυψαν στα χέρια των Ρωμαίων στρατιωτών και υποκλίθηκαν στον Ιησού.

Υπάρχει μια σημαντική διαφορά μεταξύ αυτού του θαύματος και των θαυμάτων των ευαγγελίων της Καινής Διαθήκης. Στην Καινή Διαθήκη εκτελούνται από τον Χριστό για τους ανθρώπους. Στο «Ευαγγέλιο του Νικόδημου» υπάρχει μια εμψύχωση των πραγμάτων σε αυτό - οι απόηχοι των αρχαίων παγανιστικών ιδεών για τα θαύματα, μια παγανιστική κοσμοθεωρία που αναζωογόνησε τη νεκρή φύση, είναι αισθητοί. Επομένως, είναι φυσικό η Εκκλησία να μην αναγνώρισε ποτέ τις «Πράξεις του Πιλάτου».

Το δεύτερο μέρος του Ευαγγελίου του Νικόδημου - «Η Κάθοδος του Χριστού στην Κόλαση» - είχε πολύ μεγαλύτερη επιρροή στις χριστιανικές πεποιθήσεις. Η έννοια του παραδείσου και της κόλασης δεν αναπτύχθηκε στα πρωτοχριστιανικά γραπτά, αν και αναφέρονται εκεί. Ο άνθρωπος, έγραψε ο απόστολος Παύλος, δεν μπορεί να γνωρίζει τι έχει προετοιμάσει ο Θεός για «όσους τον αγαπούν» (Α' Κορ. 2:19). Οι αμαρτωλοί, οι άνθρωποι που δεν αναγνωρίζουν την αληθινή διδασκαλία, θα υποστούν τιμωρία, αλλά η θέση της είναι ακαθόριστη (πύρινη κάμιнос, εξωτερικό σκοτάδι - σε αντίθεση με το φως των διδασκαλιών του Χριστού). Τον 2^ο αιώνα λόγω του γεγονότος ότι οι προσδοκίες για την επικείμενη έναρξη της Βασιλείας του Θεού στη γη εξασθενούν και οι ελπίδες για σωτηρία συνδέονται όλο και περισσότερο με την ανταμοιβή της μεταθανάτιας ζωής, το ενδιαφέρον για μια λεπτομερή περιγραφή του παραδείσου και της κόλασης γίνεται ευρέως διαδεδομένο στους Χριστιανούς. Τι συμβαίνει με τις ψυχές των νεκρών πριν από τα καλά νέα που έφερε ο Χριστός; Πού είναι οι προφήτες που προείπαν τον ερχομό Του; Υπήρχαν

παράδεισος και κόλαση από αμνημονεύτων χρόνων; Οι Χριστιανοί ήταν πρόθυμοι να λάβουν απαντήσεις που ήταν αρκετά συγκεκριμένες και δόθηκαν από το Ευαγγέλιο του Νικόδημου.

Στην αρχή της περιγραφής της καθόδου στην κόλαση, υπάρχουν άνθρωποι που έχουν αναστηθεί από τους νεκρούς. Έτσι επιβεβαιώθηκε η δυνατότητα της εν σάρκα αναστάσεως, γύρω από την οποία τον 2ο αι. υπήρξαν διαφωνίες μεταξύ διαφορετικών χριστιανικών ομάδων. Οι αναστημένοι στην ιστορία τους τονίζουν ότι ήταν στην κόλαση με αυτούς που πέθαναν στην αιωνιότητα: ακολούθησε ότι ο παράδεισος δεν υπήρχε από την αιωνιότητα, αφού οι Εβραίοι δίκαιοι, οι προφήτες, συμπεριλαμβανομένου του Προδρόμου του Ιησού - Ιωάννη του Βαπτιστή, κατέληξαν στο κάτω κόσμο. Η κόλαση εμφανίζεται στα απόκρυφα και ως μέρος όπου βρίσκονται οι ψυχές των νεκρών, και ως φύλακας ή κύριος της (που μοιάζει με τις ελληνικές ιδέες για τον Άδη). Η κόλαση δεν είναι ταυτόσημη με τον Σατανά, δεν υποτάσσεται σε αυτόν και μαλώνει μαζί του.

Η κόλαση στο «Ευαγγέλιο του Νικόδημου» αναγνωρίζει τον Ιησού ως έναν πανίσχυρο άρχοντα, που κατέχει μια Θεϊκή φύση. Τα λόγια του Ιησού πριν από την εκτέλεση: «Η ψυχή μου θρηνεί μέχρι θανάτου». Η εικόνα του Ιησού είναι η εικόνα της παντοδύναμης Θεότητας, η οποία δεν μπορεί να βιώσει τα βάσανα και παίρνει μόνο τη μορφή προσώπου. Η πηγή όλων των προβλημάτων και των αμαρτωλών πράξεων είναι ο Σατανάς, ο κύριος αντίπαλος του Ιησού. Δεν υπάρχει τόσο περίτεχνος ρόλος για τον Σατανά στην Καινή Διαθήκη. Σταδιακά όμως, η πηγή της αμαρτίας μεταφέρεται έξω, κάτι που είναι ιδιαίτερα χαρακτηριστικό της απόκρυφης λογοτεχνίας, που αντανάκλασε τη λαϊκή συνείδηση. Προφανώς, για την πλειοψηφία των πιστών, η μεταφορά της ενοχής στον Σατανά τους διευκόλυνε να αισθάνονται τις ενοχές τους για την παραβίαση των εντολών του Χριστιανισμού. Αλλά ο Σατανάς νικιέται από τον Ιησού - και αυτή είναι η κύρια ελπίδα τους. Ο Ιησούς φυλακίζει τον Σατανά στην κόλαση και παίρνει τους δίκαιους της Παλαιάς Διαθήκης μαζί του στον παράδεισο: όσοι καταστρέφονται από το δέντρο της γνώσης σώζονται από το δέντρο του σταυρού. Η εμφάνιση του Χριστού μεταμόρφωσε ολόκληρο τον κόσμο, και τον ουρανό, και τη γη, και τον κάτω κόσμο, και, επομένως, όχι μόνο το μέλλον της ανθρωπότητας, αλλά και το παρελθόν της - αυτή είναι η κύρια θεολογική ιδέα του Ευαγγελίου του Νικόδημου. Η κάθοδος του Χριστού στην κόλαση την κάνει έδρα του Σατανά, όπου στο εξής οι αμαρτωλοί θα τιμωρούνται. Ο αναστημένος Ιησούς οδηγεί τους

δίκαιους από την κόλαση στον παράδεισο. Αυτή η έννοια αντανακλά την κοσμοθεωρία του Χριστιανισμού, η οποία έχει ήδη διαχωριστεί πλήρως από τον Ιουδαϊσμό, μια κοσμοθεωρία για την οποία ολόκληρη η προηγούμενη πορεία της ανθρωπότητας ήταν μόνο μια προϊστορία, ένας πρόλογος της έλευσης του Χριστού.

Το Ευαγγέλιο του Νικόδημου ανήκει στην παράδοση στην οποία, σύμφωνα με ορισμένους σύγχρονους μελετητές, αντανακλώνται οι μυθολογικές ιδέες των αρχαίων για την κάθοδο στον κάτω κόσμο. Υπάρχουν πολλές μελέτες που κάνουν έναν παραλληλισμό μεταξύ, αφενός, της χριστιανικής διδασκαλίας για την κάθοδο του Χριστού στην κόλαση και, αφετέρου, της αιγυπτιακής, βαβυλωνιακής, ιρανικής, ινδικής, ελληνικής και ρωμαϊκής μυθολογίας.⁴⁹ Άλλοι επιστήμονες, αντίθετα, αρνούνται οποιαδήποτε σχέση μεταξύ της χριστιανικής διδασκαλίας και της παγανιστικής μυθολογίας, βλέποντας τη γένεση του δόγματος της καθόδου του Χριστού στην κόλαση στην εβραϊκή παράδοση.⁵⁰

Πάντως, η διδασκαλία που εκφράζεται στο Ευαγγέλιο του Νικόδημου αντανακλά μια εντελώς ανεξάρτητη παράδοση που διαμορφώθηκε στην Αρχαία Εκκλησία. Περιέχει ολόκληρο το σύμπλεγμα ιδεών και εικόνων που χρησιμοποιήθηκαν στη χριστιανική λογοτεχνία των επόμενων αιώνων με σκοπό να απεικονίσουν μια βασική ιδέα: ο Χριστός κατεβαίνει στην κόλαση όχι ως άλλο ένα θύμα θανάτου, αλλά ως ο νικητής του θανάτου και της κόλασης, ενώπιον του οποίου οι δυνάμεις του κακού είναι ανίσχυρες.

2.6 ΑΠΟΚΡΥΦΟ ΙΩΑΝΝΗ

Το Απόκρυφο του Ιωάννη θεωρείται μια από τις σημαντικότερες πηγές για τη μελέτη του Γνωστικισμού. Μια σύντομη εκδοχή του στα κοπτικά σώζεται στον λεγόμενο Πάπυρο του Βερολίνου 8502, έναν κώδικα παπύρου που βρέθηκε στο Κάιρο στα τέλη του 19ου αιώνα. και αποκτήθηκε από το Μουσείο του Βερολίνου το 1896. Στο χειρόγραφο, το έργο

⁴⁹ J. Kroll. *Gott und Holle*. S. 205–315; 363–512. J. Chaine. *Descente du Christ aux enfers*. – *Dictionnaire de la Bible*. Supplement. T. II. Paris, 1934. P. 397–403

⁵⁰ J. MacCulloch. *The Harrowing of Hell*. P. 318–319

αυτό ονομάζεται Απόκρυφα του Ιωάννη. ⁵¹ Τρεις άλλες εκδοχές (μία ακόμη σύντομη και δύο μακροσκελή) έχουν διασωθεί στη συλλογή κοπτικών χειρογράφων Nag Hammadi (κωδικοί III, II, IV). ⁵²

Το έργο προορίζεται για ανάγνωση, αλλά περιλαμβάνει και μέρη ύμνου, που προφανώς χρονολογούνται από την προφορική παράδοση. Αναφέρεται στο ίδιο το κείμενο στον Ιωάννη, τον γιο του Ζεβεδαίου. Η πλαισίωση αφήγησης ξεκινά σε τρίτο πρόσωπο

Ο δρόμος της σωτηρίας περιγράφεται ως μια ορισμένη συμπεριφορά των ανθρώπων. Για εκείνους που η σωτηρία τους είναι άνευ όρων λέγεται: *«Και δεν έχουν άλλη έγνοια παρά ένα απαραβίαστο, που θα φροντίσουν από τούτο χωρίς θυμό ή δίψα, ή φθόνο, ή επιθυμία, ή απληστία για όλα. Δεν τους ενδιαφέρει τίποτα εκτός από την ύπαρξη μιας σάρκας, την οποία κουβαλούν, περιμένοντας την ώρα που θα τους συναντήσουν αυτοί που θα λάβουν»* (25.29-26.1). Η απόρριψη του κάτω κόσμου -φυσικού και κοινωνικού (πρβλ.: 29. 30-30 . 2), το ιδανικό του ερημητηρίου στέκεται πίσω από τις γραμμές για εκείνους «πάνω στους οποίους το Πνεύμα της ζωής κατεβαίνει και θα είναι με δύναμη - θα σωθεί, και θα γίνει τέλειος, και θα είναι άξιος του μεγαλείου, και θα καθαριστεί σε αυτόν τον τόπο από κάθε κακία και φροντίδα της διαφθοράς». Η αφήγηση παίρνει τη μορφή μιας σειράς ερωτήσεων και απαντήσεων μεταξύ του Ιωάννη και του Σωτήρα με αναφορά σε πολλά θέματα κυρίως σωτηριολογικά. Ο Ιωάννης ρωτά τον Χριστό ποιος είναι κατάλληλος για σωτηρία, και ο Χριστός απαντά ότι όσοι έρχονται σε επαφή με το αληθινό Πνεύμα θα λάβουν σωτηρία, ενώ όσοι κυριαρχούνται από το πλαστό πνεύμα θα λάβουν καταδίκη. Το θέμα της γνώσης ως αυτογνωσίας - αυτοσυνείδηση - είναι το κύριο για την κοσμοθεωρία που αντικατοπτρίζεται στην πηγή. Η αυτογνωσία παρουσιάζεται ως η αρχή της δημιουργίας του κόσμου και ταυτόχρονα της σωτηρίας του. Η αποκάλυψη δεν μπορεί να θεωρηθεί ως μια αφήγηση για τα μυστικά του σύμπαντος, είναι η αποκάλυψη ενός συγκεκριμένου χαρακτήρα, η εσωτερική του ζωή, η αυτογνωσία - αυτοδημιουργία του, που αλλάζει την κατάσταση αυτού του σύμπαντος. ⁵³

2.7 ΕΥΑΓΓΕΛΙΟ ΤΟΥ ΦΙΛΙΠΠΟΥ

⁵¹ Schmidt C. *Irenaus und seine Quelle* στο Adv. haer. 1. 29 // Φιλοθέσια. V., 1907. S. 315–336

⁵² Krause M., Pahor Labib. *Die drei Versionen des Apocryphon des Johannes im Koptischen Museum zu Alt-Kairo*. Wiesbaden, 1962

⁵³ Quispel G. *Vallentinian Gnosis and Apocryphon of John // The Rediscovery of Gnosticism*. Τομ. IP 119

Μεταξύ των κωδίκων Nag Hammadi, βρέθηκε επίσης ένα μη κανονικό Ευαγγέλιο του Φιλίππου το 1945. Το κοπτικό του κείμενο (περίπου 350 μ.Χ.) είναι πιθανότατα μετάφραση πρωτότυπης ελληνικής γλώσσας που γράφτηκε τον 2ο ή τον 3ο αιώνα. Ο Menard θεωρεί το Ευαγγέλιο του Φιλίππου παλαιότερο από το Ευαγγέλιο του Θωμά. Πιστεύει ότι «ο Κόπτης μεταφραστής είχε μπροστά στα μάτια του το ελληνικό πρωτότυπο, που αντικατόπτριζε το συριακό περιβάλλον, το οποίο χρονολογείται, το πολύ, στον 3ο αιώνα. Μπορεί επίσης να συναχθεί το συμπέρασμα ότι το Ευαγγέλιο του Φιλίππου είναι γνωστικό έργο ελληνιστικού τύπου. Βρίσκεται στη συμβολή δύο μεγάλων ελληνικών φιλοσοφικών σχολών - του νεοπλατωνισμού και του στωικισμού»⁵⁴

Σε αντίθεση με οποιοδήποτε από τα κανονικά ευαγγέλια, αυτό είναι μια συλλογή στοχασμών για το πρόβλημα της σωτηρίας, που συνδέονται χαλαρά με ορισμένες φράσεις. Πρόκειται για μια σειρά από αφοριστικές δηλώσεις, οι περισσότερες από τις οποίες είναι ξεκάθαρα αποσπάσματα ή αποσπάσματα από χαμένα γραπτά, χωρίς καμία προσπάθεια περιγραφής του πλαισίου της αφήγησης. Το κύριο θέμα αφορά στην αξία των μυστηρίων. Περιλαμβάνει Γνωστικές απόψεις για την προέλευση και τη φύση της ανθρωπότητας και τα μυστήρια : βάπτισμα , χρίσμα και γάμο . Δεν είναι πάντα σαφές εάν πρόκειται για τις ίδιες τελετουργίες που είναι ήδη γνωστές. Το ευαγγέλιο τονίζει τη μυστηριακή φύση της αγκαλιάς μεταξύ ενός άνδρα και μιας γυναίκας (ή τις ιδέες που αντιπροσωπεύουν) στον «νυφικό θάλαμο», που είναι το αρχέτυπο της πνευματικής ενότητας. Πολλά από τα ρητά σχετίζονται σαφώς με άλλα κείμενα που ονομάζονται Γνωστικά από τους μελετητές., και συχνά φαίνονται μάλλον αινιγματικά⁵⁵

Μεγάλο μέρος του Ευαγγελίου του Φιλίππου είναι αφιερωμένο σε μια συζήτηση για τον γάμο ως ιερό μυστήριο και δύο αποσπάσματα αναφέρονται απευθείας στη Μαρία τη Μαγδαληνή και τη στενή σχέση της με τον Ιησού: *«Υπήρχαν τρεις που περπατούσαν πάντα με τον Κύριο: η Μαρία, η μητέρα του και η αδερφή του και η Μαγδαληνή, εκείνη που*

⁵⁴ Menard JE *L'Evangile selon Philippe*. Strasbourg, 1967, P. 35.

⁵⁵ Isenberg, Wesley W. (1996). «Ευαγγέλιο του Φιλίππου». Στο Robinson, James McConkie (επιμ.). Βιβλιοθήκη Nag Hammadi στα αγγλικά . Brill. ISBN 90-04-08856-3- μέσω του Coptic Gnostic Library Project.

ονομαζόταν σύντροφος του. Η αδελφή της μητέρας του, η μητέρα του και η σύντροφός του ήταν η καθεμία Μαρία»⁵⁶.

Σε διάφορα σημεία του Ευαγγελίου του Φιλίππου, η Μαρία η Μαγδαληνή αναφέρεται ως σύντροφος, σύντροφος ή σύζυγος του Ιησού, χρησιμοποιώντας τις κοπτικές παραλλαγές της λέξης *κοινῶνος* (κοινωνός) ελληνικής προέλευσης ⁵⁷Το κοινωνός έχει πολλές πιθανές έννοιες: στη ρίζα του σημαίνει "άτομο που επικοινωνεί ή μοιράζεται με κάποιον ή κάτι", αλλά αυτό που ακριβώς μπορεί να μοιραστεί ένας κοινωνός με τον σύντρόφό του μπορεί να πάρει πολλές μορφές, που κυμαίνονται από τη συνηθισμένη επιχείρηση ή εμπειρία στη γενική επιχείρηση.» Στη Βίβλο ο κοινωνός μερικές φορές αναφέρεται σε έναν σύζυγο (*Μαλαχίας 2:14· πρβλ. 3 Μακκαβαίων 4:6*), αλλά επίσης αναφέρεται σε έναν «συνάδελφο» στην πίστη (*Φιλήμων 17*), έναν συνεργάτη στη διακήρυξη του ευαγγελίου (*2 Κορινθίους 8:23*) ή συνεργάτη (*Λουκάς 5:10*). Το Ευαγγέλιο του Φιλίππου χρησιμοποιεί τις συγγενείς κοινότητες και κοπτικά ισοδύναμα για να αναφέρεται στην κυριολεκτική ένωση ανδρών και γυναικών στο γάμο και τη σεξουαλική επαφή, αλλά επίσης αναφέρεται μεταφορικά στην πνευματική συνεργασία και επανένωση των Γνωστικών Χριστιανών με το θείο. Υπάρχουν περιπτώσεις στο Ευαγγέλιο του Φιλίππου όταν η κοινή κοπτική λέξη για τη σύζυγο χρησιμοποιείται απευθείας από άτομα που είναι ξεκάθαρα σύζυγοι, υποδηλώνοντας ότι ο όρος κοινωνός «επιφυλάσσεται για πιο συγκεκριμένη χρήση» στο ευαγγέλιο.

Αυτό το απόσπασμα είναι επίσης ενδιαφέρον διότι αναφέρει μια αδελφή του Ιησού (οι άγνωστες αδερφές του Ιησού αναφέρονται στην Καινή Διαθήκη στο Μάρκο 6:3), αν και το κείμενο προκαλεί σύγχυση από αυτή την άποψη: αρχικά περιγράφεται ως η αδελφή της Παναγίας (αναφέρεται επίσης στο Ευαγγέλιο του Ιωάννη, πιθανώς το ίδιο πρόσωπο με τη Μαρία του Κλωπά), στη συνέχεια ως αδελφή του Ιησού, αν και αυτό μπορεί να είναι μεταφραστικό πρόβλημα.

Ένα άλλο απόσπασμα που φέρεται να αναφέρεται στον Ιησού που φιλούσε τη Μαρία Μαγδαληνή είναι ατελές λόγω βλάβης στο αρχικό χειρόγραφο. Λίγες λέξεις λείπουν. Αλλά αυτό το απόσπασμα φαίνεται να περιγράφει τον Ιησού να φιλά τη Μαγδαληνή, που

⁵⁶ Robinson, James McConkey· Smith, Richard (1 Ιανουαρίου 1996). Isenberg, Wesley W. "The Gospel of Philip". The Nag Hammadi Library in English. BRILL. ISBN 978-90-04-08856-6

⁵⁷ Meyer, Marvin V.; De Boer, Esther A. (2009). Τα Ευαγγέλια της Μαρίας: Η μυστική παράδοση της Μαρίας Μαγδαληνής, Συντρόφου του Ιησού. HarperOne. ISBN 978-0-06-196595-1.

προφανώς περιγράφεται ως «άγονη» και «μητέρα όλων». Στην αρχή της σχετικής παραγράφου και με τη βοήθεια μιας παραβολής εξηγεί στους μαθητές αν την αγαπούσε περισσότερο από αυτούς:⁵⁸

«Όσο για τη Σοφία, που ονομάζεται «άγονη», είναι η μητέρα [των αγγέλων]. Και σύντροφος [...] της Μαρίας Μαγδαληνής. [...] την αγαπούσε] περισσότερο από [όλους] τους μαθητές [και συνήθιζαν να] τη φιλούν [συχνά] μαζί της [...]. Οι υπόλοιποι [μαθητές...] Του είπαν: «Γιατί την αγαπάς περισσότερο από όλους εμάς;» Ο Σωτήρας απάντησε και τους είπε: «Γιατί δεν σας αγαπώ όπως εκείνη; Όταν ο τυφλός και αυτός που βλέπει είναι μαζί στο σκοτάδι, δεν διαφέρουν μεταξύ τους. Όταν έρθει το φως, τότε αυτός που βλέπει θα δει το φως, και αυτός που είναι τυφλός θα μείνει στο σκοτάδι»

Αν ληφθούν υπόψη μόνο οι σωζόμενες λέξεις του αποσπάσματος, δεν υποδηλώνουν κατηγορηματικά ότι ο συγγραφέας του κειμένου θεωρούσε τη Μαρία ως μια ιδιαίτερα στενή φίλη του Ιησού αλλά ένα σύμβολο που έλαβε την αποκάλυψη της αλήθειας την οποία δίνει ο Ιησούς στους μαθητές του. Σύμφωνα με το Ευαγγέλιο του Φιλίππου, κατάλαβε αυτή την αλήθεια καλύτερα από κάθε άλλον μαθητή. Αν μια τέτοια αντίληψη ήταν ευρέως διαδεδομένη μεταξύ των Γνωστικών Χριστιανών, δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι ο Πέτρος και άλλοι βίωσαν κάτι περισσότερο από μια απλή έκρηξη ζήλειας για τη Μαρία. Εκείνη σφετερίστηκε τη θέση τους και έγινε ένα από τα πιο κοντινά άτομα στον Ιησού, όχι σεξουαλικά αλλά πνευματικά

2.8 ΕΥΑΓΓΕΛΙΟ ΤΟΥ ΙΟΥΔΑ

Για πρώτη φορά αναφέρεται από τον Ειρηναίο της Λυών ως προϊόν της αίρεσης των Καϊνιτών (*Ειρηναίου κατά αιρέσεων I 31.1*). Ο Αγ. Επιφάνιος Κύπρου το αποκαλεί μικρό έργο και αποδίδει επίσης τη σύνταξή του στους Καινίτες (*Επιφάνειου Κατά αιρέσεων. 38. 1. 2-5· πρβλ.: Στο ίδιο 38. 3. 1-5*). Ο τελευταίος που γνώριζε αυτό το απόκρυφο κοπτικό χειρόγραφο ήταν ο Θεοδώρητος του Κύρου, ο οποίος υποστήριξε ότι ο

⁵⁸ Perkins, Fehm (1993). *Γνωστικισμός και Καινή Διαθήκη*. Τύπος φρουρίου. ISBN 978-1-4514-1597-1.

Ιούδας δεν μπορούσε να γράψει αυτό το έργο, επειδή κρεμάστηκε αμέσως μετά την προδοσία (*Theodoret. Haer. fab. 1. 15*).

Το έργο ξεκινά με έναν σύντομο πρόλογο, στον οποίο λέγεται ότι ο Ιησούς έδωσε μια μυστική αποκάλυψη σε μια συνομιλία με τον Ιούδα τον Ισκαριώτη («μέσα σε μια εβδομάδα, [τέλειωσε] 3 ημέρες πριν υποφέρει (ή πριν γιορτάσει το Πάσχα)» (*Ευάγ. Ιούδα. 33. 1-14*) παρόμοια εισαγωγή βρίσκεται στο Απόκρυφο του Ιωάννη. Κάθε μέρα γίνεται μια συνομιλία του Σωτήρα με 12 μαθητές και η μυστική συνομιλία Του με τον Ιούδα. Η πρώτη ομιλία με τους μαθητές είναι αφιερωμένη στο θέμα της Ευχαριστίας (*Ευάγγ. Ιουδ. 33.22-34.10*). Μετά από αυτό, ο Ιησούς μιλά μόνο με τον Ιούδα και μετά τον αφήνει. Η 2η ομιλία ξεκινά «το επόμενο πρωί» όταν ο Ιησούς εμφανίζεται ξανά στους μαθητές (*36.11-37.20*). Η συζήτηση συνεχίζεται με ένα κήρυγμα για το ναό (σε σχέση με ένα όραμα που είχαν και οι 12 μαθητές ταυτόχρονα) (*37.20-43.11*) και τελειώνει με μια άλλη μυστική συνομιλία με τον Ιούδα, μετά την οποία ο Ιησούς φεύγει. Στο τμήμα 3, το μεγαλύτερο, ο Ιησούς μιλάει μόνο στον Ιούδα. Ένα σημαντικό μέρος της συζήτησης είναι αφιερωμένο στο θέμα της δημιουργίας του κόσμου (*47. 1-53. 7*). Το φινάλε μιλά εν συντομία για την προδοσία του Ιούδα: οι αρχιερείς ήθελαν να συλλάβουν τον Ιησού, αλλά φοβήθηκαν τους ανθρώπους που Τον θεωρούσαν προφήτη. Ο Ιούδας πήρε τα χρήματα και παρέδωσε τον Ιησού στα χέρια τους (*58:9-26*).

Αν και το κύριο μέρος του ευαγγελίου αυτού είναι αφιερωμένο στα γεγονότα που έλαβαν χώρα πριν από τον θάνατο στον Σταυρό και την Ανάσταση, ο Ιησούς περιγράφεται όπως εμφανίζεται στα κανονικά Ευαγγέλια μετά την Ανάσταση (*33.6*). Ο συγγραφέας του έργου αναγνωρίζει τα θαύματα που έκανε ο Ιησούς, μιλά για την ανθρώπινη μορφή Του και τη σωτήρια αποστολή Του. Σε αντίθεση όμως, με την κανονική παράδοση, ο Ιούδας Ισκαριώτης εμφανίζεται σε αυτό το κείμενο ως ο πιο άξιος και έμπιστος μαθητής του Χριστού, ο οποίος Τον πρόδωσε σε εκτέλεση σύμφωνα με το δικό Του θέλημα για χάρη της μελλοντικής σωτηρίας.

Κάποιοι μελετητές θεωρούν ότι ο Ιούδας είναι ανώτερος από τους άλλους αποστόλους, πραγματικά φωτισμένος, λόγω της μυστικής αποστολής του.⁵⁹ Ωστόσο, σύμφωνα με την *De Conik*⁶⁰ που θεωρεί το κείμενο ως «αρχαία Γνωστική παρωδία» των αποστολικών

⁵⁹ Ehrman B. D. *The Lost Gospel of Judas Iscariot: A New Look at Betrayer and Betrayed*. N. Y., 2006;

⁶⁰ , DeConick A. D. *The Thirteenth Apostle: What the Gospel of Judas Really Says*. L., 2007 (Rev. ed.: 2009);

(πρωτορθόδοξων), ο συγγραφέας αυτού του Ευαγγελίου όχι μόνο γελοιοποιεί τους δώδεκα αποστόλους αλλά κατανοεί και τον Ιούδα με εντελώς αρνητικούς, δαιμονικούς όρους.

Στην πραγματικότητα, το κείμενο στα κοπτικά λέει ότι ο Ιούδας θα τους ξεπεράσει (*Evang. Jud. 44. 21*) ως «πνεύμα». Σύμφωνα με τον Άγιο Επιφάνιο, οι Καϊνίτες πίστευαν ότι ο Ιούδας, έχοντας προδώσει τον Χριστό, έκανε καλή πράξη και υπηρέτησε τη σωτηρία, αφού είχε μυστική γνώση ότι ο θάνατος του Χριστού στον Σταυρό θα κατέστρεφε τη δύναμη των αρχόντων (*Επιφ. Adv. haer. 38. 3. 1-5*).

2.9 ΕΥΑΓΓΕΛΙΟ ΤΗΣ ΜΑΡΙΑΣ

Αυτό το χειρόγραφο δεν βρέθηκε μεταξύ των χειρογράφων Nag Hammadi. Ανακαλύφθηκε μισό αιώνα νωρίτερα, το 1896, από έναν Γερμανό συλλέκτη ανάμεσα στα εκθέματα αντίκες μιας από τις αγορές του Καΐρου και η πρώτη γερμανική επιστημονική δημοσίευση εμφανίστηκε μόλις το 1955. Το ίδιο το χειρόγραφο είναι μια κοπτική έκδοση ενός αναμφίβολα πολύ προγενέστερου ελληνικού ή συριακού κειμένου.

Δύο ελληνικά θραύσματα αντιγράφων που χρονολογούνται στον τρίτο αιώνα, βρέθηκαν το 1917 και το 1938, τα οποία επιβεβαιώνουν τόσο την παλαιότητα του πρωτότυπου κειμένου όσο και την υψηλή εκτίμησή του στις παλαιοχριστιανικές κοινότητες. Ωστόσο δεν γνωρίζουμε αν σώζεται κάποιο ολοκληρωμένο αντίγραφο δεδομένου ότι τα ελληνικά θραύσματα που βρέθηκαν δεν έχουν παράσχει κανένα νέο υλικό για να καλυφθούν τα κενά που λείπουν στην κοπτική έκδοση. Έχουν διασωθεί λιγότερες από οχτώ σελίδες του παπύρου στον οποίο είχε γραφτεί το αρχαίο κείμενο, κάτι που σημαίνει ότι περίπου το μισό Ευαγγέλιο έχει χαθεί, ίσως για πάντα.⁶¹ Λόγω της θεματικής εγγύτητας του υπόλοιπου υλικού, το δεύτερο από αυτά τα κενά μπορεί εύκολα να αποκατασταθεί, αν ληφθεί υπόψη η εγγύτητα του περιεχομένου του κειμένου με το Ευαγγέλιο του Θωμά.

Αν και αυτό το ευαγγέλιο αποκαλείται συχνά Ευαγγέλιο της Μαρίας της Μαγδαληνής, ο χρόνος συγγραφής του δεν συμπίπτει με τον χρόνο της ζωής της. Βέβαια, βασίζεται στην ιδιότητά της ως εξέχουσας οπαδού του Ιησού. Ήταν μάρτυρας της ανάστασης του Ιησού (*Ιω. Κεφ.20*), αναφέρεται ως μια από τις συντρόφους του Ιησού στις περιοδείες Του

⁶¹ Jane Schaberg, *Resurrection of Mary Magdalene, legends, apocrypha and the Christian testament*, σελ. 122

(Λουκ. Κεφ 8) και είναι παρούσα στη σταύρωσή Του (Ματθ. Κεφ.27). Έτσι, το όνομά του εξακολουθεί να είναι Ευαγγέλιο της Μαρίας , αφού δεν είναι απολύτως σαφές ποια είναι η συγγραφέας- η Μαρία η μητέρα του Ιησού ή η Μαρία Μαγδαληνή. Ενδέχεται ο συντάκτης να είναι ένας από τους μαθητές της και το Ευαγγέλιο να παρουσιάζει τη διδασκαλία για τον Ιησού, όπως παραδόθηκε από την Μαρία την Μαγδαληνή και στη συνέχεια διαδόθηκε στον κύκλο του συντάκτη του. ⁶² Το πληρέστερο κείμενο του Ευαγγελίου της Μαρίας βρίσκεται στον πάπυρο Berolinensis 8502, αλλά ακόμη κι από αυτόν λείπουν έξι χειρόγραφες σελίδες στην αρχή του εγγράφου και τέσσερις σελίδες χειρογράφου στη μέση.

Το χειρόγραφο ξεκινά στη μέση της ιστορίας, επομένως δεν είναι σαφές το σκηνικό και οι συνθήκες της πλοκής. Πιθανώς στο πρώτο μέρος να υπάρχουν αναφορές στον θάνατο του Σωτήρος και στη σκηνή της Ανάστασής Του. Ως προς το νόημα, το Ευαγγέλιο μπορεί να χωριστεί σε τρία μέρη, στα οποία η διδασκαλία του Χριστού εμφανίζεται από μια μάλλον απροσδόκητη οπτική γωνία

Ο Ιησούς συγκεντρώνει για άλλη μια φορά τους μαθητές του γύρω του για να τους διδάξει το νόημα της διέλευσής Του από τον θάνατο, καθώς και για να τους δώσει τις τελευταίες οδηγίες και ενθάρρυνση πριν την αναχώρησή του από τη φυσική του μορφή, απαντώντας στις ερωτήσεις τους σχετικά με τη φύση της ύλης και τη φύση της αμαρτίας και τους διδάσκει ότι όλα τα πράγματα, είτε είναι υλικά, είτε είναι πνευματικά, συνδέονται μεταξύ τους. Στο τέλος της φυσικής τους ύπαρξης, όλες οι μορφές ύλης επιστρέφουν στις αρχικές «ρίζες της δικής τους φύσης». Αναφέρει ότι η φύση της αμαρτίας είναι δεμένη με τη φύση της ζωής που αποτελείται από ποικιλία στοιχείων, αλλά οι άνθρωποι δεν γνωρίζουν την πνευματική τους φύση και γι' αυτό προβαίνουν στην αμαρτία. Αγαπούν την κατώτερή τους φύση, εξαιτίας της οποίας οδηγούνται στην αρρώστια και στο θάνατο. Κάποιος μπορεί να πετύχει τη σωτηρία μόνο όταν ανακαλύψει μέσα του την αληθινή πνευματική φύση και υπερνικήσει τις απατηλές παγίδες που κρύβουν οι σωματικές αδυναμίες. ⁶³

Στις τελευταίες γραμμές της ομιλίας του, ο Ιησούς ενισχύει τη διδασκαλία του για άλλη μια φορά. Η αποχαιρετιστήρια οδηγία του προς τους μαθητές του ξεκινά με μια προτροπή προς αυτούς να παραμείνει παρών μέσα τους αντί να κυνηγούν τους αντικατοπτρισμούς του

⁶² Esther de Boer, *The Mary Magdalene Cover up. The Sources Behind the Myth*, σελ. 65

⁶³ Karen King, *Ο Ιησούς και η πρώτη γυναίκα απόστολος. Το Ευαγγέλιο της Μαγδαληνής*, σελ. 19

εξωτερικού κόσμου, «γιατί ο Υιός του Ανθρώπου υπάρχει ήδη μέσα σας... και όσοι τον αναζητούν εκεί θα τον βρουν».

Στο τέλος της συζήτησης, ο Σωτήρας φεύγει.

Στο δεύτερο μέρος παρουσιάζονται οι μαθητές, μπερδεμένοι και ανήσυχοι και μεταξύ τους υπάρχουν διαμάχες. Η αιτία είναι πως όλοι οι μαθητές, εκτός από τη Μαρία, δεν κατόρθωσαν να κατανοήσουν το νόημα της διδασκαλίας του Ιησού και γρήγορα επανέρχονται στην πεποίθησή τους ότι ο Ιησούς τους έχει εγκαταλείψει και ότι οι ίδιοι βρίσκονται σε ακραίο κίνδυνο. Αντίθετα, η Μαρία η Μαγδαληνή, εμφανιζόμενη μπροστά τους με λόγια ενθάρρυνσης, δείχνει όχι μόνο την πλήρη κατανόηση των λόγων του Ιησού, αλλά και την ικανότητά της να τα εφαρμόζει στη ζωή της.

«Μην αφήνετε τις καρδιές σας να αμφιβάλλουν», λέει, αποκαλύπτοντας αμέσως την πνευματική ουσία. Και τους υπενθυμίζει εύστοχα: «Μας έχει προετοιμάσει για αυτό». Μετά από παράκληση του Πέτρου, περιγράφει το όραμά της, δηλαδή τις αποκαλύψεις του Χριστού που της δόθηκαν στα οράματά της. Σε αυτό το σημείο στο κείμενο λείπουν τέσσερις σελίδες. Και η ιστορία συνεχίζεται για την ανθρώπινη ψυχή που άφησε το φυσικό σώμα και οδεύει προς την ουράνια κατοικία. Στο δρόμο υπάρχουν ορισμένες δυνάμεις που προσωποποιούν τις αμαρτίες και προσπαθούν να κρατήσουν την ψυχή παγιδευμένη στον κόσμο. Η πρώτη αναφέρεται στις σελίδες που λείπουν, η δεύτερη είναι η λαγνεία, η τρίτη - η άγνοια ενώ η τέταρτη δύναμη εμφανίζεται σε επτά μορφές - αυτές είναι οι επτά βασιλείες του θυμού. Έχοντας ξεπεράσει όλα τα εμπόδια, η ψυχή χαίρεται, καθώς επιτέλους γαληνεύει.⁶⁴

Εδώ τελειώνει η ιστορία της Μαρίας και αρχίζει το τρίτο μέρος, όπου οι μαθητές, ιδιαίτερα ο Αντρέας και ο Πέτρος, αμφισβητούν το όραμα της. Ο Ανδρέας υποστηρίζει ότι η διδασκαλία της δεν προέρχεται από τον Ιησού και ο Πέτρος αρνείται να δεχθεί πως ο ίδιος ο Ιησούς προτίμησε εκείνη από αυτούς και πως θα πρόσφερε ανώτερη διδασκαλία σε μια γυναίκα. Ο Λευί την υπερασπίζεται λέγοντας ότι ο Ιησούς αγαπούσε τη Μαρία περισσότερο από οποιονδήποτε, επομένως μπορούσε να της πει πολύ περισσότερα. Το Ευαγγέλιο τελειώνει χωρίς να υπάρξει κάποια λύση στη διαφωνία μεταξύ των μαθητών.⁶⁵

Το Ευαγγέλιο της Μαρίας συχνά ερμηνεύεται ως Γνωστικό κείμενο. Η δομή του ευαγγελίου θυμίζει άλλους γνωστικούς διαλόγους που περιέχουν αποκαλύψεις στον λόγο

⁶⁴ Karen King, *Ο Ιησούς και η πρώτη γυναίκα απόστολος. Το Ευαγγέλιο της Μαγδαληνής*, σελ. 19

⁶⁵ Karen King, *ό.π.* σελ. 20

τους, πλαισιωμένες από αφηγηματικά στοιχεία. Οι διάλογοι συνδέονται συνήθως με την ιδέα του Σωτήρα. Μιλούν για τη σχέση του ανθρώπου με τον Θεό. Η αληθινή σωτηρία συλλαμβάνεται στην επιστροφή στον Θεό και στην απελευθέρωση από την ύλη μετά το θάνατο. Το Ευαγγέλιο της Μαρίας μπορεί να θεωρηθεί όχι μόνο ως ένα Γνωστικό κείμενο, αλλά μπορεί επίσης να ερμηνευτεί σε ένα ευρύτερο χριστιανικό πλαίσιο. Είναι δυνατόν να ερμηνευθεί η απελευθέρωση της ψυχής από την ύλη ως απελευθέρωση από την αμαρτωλή φύση. Τόσο το περιεχόμενο όσο και η δομή του Ευαγγελίου της Μαρίας οδηγούν τον αναγνώστη μέσα στην ελευθερία του αληθινού εαυτού, στην ψυχή την απελευθερωμένη από τη δύναμη της ύλης και τον φόβο του θανάτου.

Μεταγενέστερα κείμενα χρησιμοποιούν τη μορφή της Μαγδαληνής για να διακηρύξουν τις μυστικές αποκαλύψεις του Ιησού. Μιλάμε για έργα των οποίων η διδασκαλία έρχεται σε αντίθεση με την αποστολική παράδοση που συλλέγεται στην Καινή Διαθήκη. Αυτά τα κείμενα ανήκουν σε ορισμένες από τις Γνωστικές διδασκαλίες που υπήρχαν τον 2ο και 3ο αιώνα. Οι μαθητές συνήθως εμφανίζονται μόνο ως ερωτώντες και ως αποδέκτες των αποκαλύψεων που έγιναν μετά την Ανάσταση.

Το ευαγγέλιο της Μαρίας της Μαγδαληνής είναι εντυπωσιακά διαφορετικό από τα κανονικά ευαγγέλια της Καινής Διαθήκης. Οι χαρακτήρες είναι οι ίδιοι: Μαρία, Πέτρος, Ανδρέας και Λευί. Εδώ παρατίθενται επίσης φράσεις από τα κανονικά ευαγγέλια, αλλά πολλές ιδέες είναι τελείως διαφορετικές. Βασικά ερωτήματα όπως το περιεχόμενο και το νόημα της διδασκαλίας του Ιησού σχετικά με τη φύση της σωτηρίας, την αξία της προφητικής εξουσίας και τους ρόλους των γυναικών έχουν αποτελέσει αντικείμενο έντονης συζήτησης.

Δεδομένου ότι το κείμενο διατηρήθηκε στα Κοπτικά, μπορεί να υποτεθεί ότι ο ανώνυμος συγγραφέας ήταν εκπρόσωπος του αλεξανδρινού γνωστικισμού, σύμφωνα με τον οποίο η ύλη είναι η πηγή του κακού. Το αντίθετο είναι η θεϊκή ζωή, η οποία είναι πλήρης. Εφόσον η ύλη είναι η αιτία του κακού, τότε, σύμφωνα με τις διδασκαλίες των Γνωστικών πρέπει να χαθεί.

Το Ευαγγέλιο της Μαρίας γράφτηκε όταν ο Χριστιανισμός ήταν ακόμη στα σπάργανα, οι Χριστιανοί είχαν χωριστεί σε κοινότητες διάσπαρτες σε όλη την Ανατολική Μεσόγειο. Κάθε κοινότητα αναζήτησε τις δικές της ιδέες, ερμήνευσε τις χριστιανικές έννοιες με τον δικό της τρόπο. Η ιστορία της ανάστασης του Ιησού έχει επίσης ερμηνευτεί με διαφορετικούς τρόπους. Η προφορική παράδοση κυριάρχησε στη ζωή των πρώτων

χριστιανών. Τα προφορικά κηρύγματα, οι διδασκαλίες και οι τελετουργίες ήταν ο πυρήνας της ανάπτυξης της χριστιανικής εμπειρίας.

Σε σύγκριση με το ιερό Ευαγγέλιο, που αποτύπωσε τη Θεία σοφία του Σωτήρα του κόσμου, τη μεγάλη Του διακονία για τη σωτηρία της ανθρωπότητας, το ύψος της ηθικής διδασκαλίας που ξεπερνά τον ανθρώπινο νου, το Ευαγγέλιο της Μαρίας είναι μια πρωτόγονη μίμηση που αντιστοιχεί στο πνευματικό και ηθικό επίπεδο των ανθρώπων, οι οποίοι αποδείχτηκε ότι δεν ήταν σε θέση να ανταποκριθούν στην εμπνευσμένη χριστιανική διδασκαλία.

ΚΕΦ. 3 Η ΧΡΙΣΤΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Ο ερχομός στον κόσμο του Υιού του Θεού ήταν και παραμένει ένα μεγάλο και ακατανόητο μυστήριο για την ανθρωπότητα. Η χριστολογία είναι ένας από τους πιο σημαντικούς και δυσνόητους κλάδους της χριστιανικής θεολογίας που προσπαθεί να το επιλύσει. Ταυτόχρονα, η διδασκαλία της Εκκλησίας για το δεύτερο Πρόσωπο της Αγίας

Τριάδος αποτελεί το κέντρο και τη βάση για ολόκληρη την Ορθόδοξη κοσμοθεωρία και συνδέεται στενά με την Ορθόδοξη σωτηριολογία. Σε όλη την ιστορία της, η Εκκλησία φρόντισε να διατηρήσει τη βασική αλήθεια της σωτηρίας, την αλήθεια που ομολογεί η Καινή Διαθήκη ότι ο Χριστός είναι ο ενσαρκωμένος Υιός του Θεού και ο Λόγος του Θεού (*Ιωάννης 1:14*). Στις μαρτυρίες της για τον Κύριο Ιησού Χριστό η Εκκλησία καταδίκασε τις αποκλίσεις από την αλήθεια, που πολύ συχνά έπαιρναν έντονα επιθετικό χαρακτήρα και προκαλούσαν σκληρές συγκρούσεις στο εσωτερικό της Εκκλησίας.

3.1 ΧΡΙΣΤΟΛΟΓΙΚΕΣ ΔΙΕΝΕΞΕΙΣ

Οι διαστρεβλώσεις ανά τους αιώνες από την αρχή του χριστιανισμού ως προς τη διδασκαλία της εκκλησίας επηρέασαν σημαντικά πολλές ιδέες ηθικού-δογματικού χαρακτήρα. Οι θεολογικές μελέτες που ακολούθησαν βασίστηκαν στη θεϊκά αποκαλυφθείσα αποστολική μαρτυρία που περιέχεται στα Ιερά Βιβλία της Καινής Διαθήκης. Ο Κύριος Ιησούς Χριστός εξάλλου, είπε στους Ιουδαίους που δεν πίστευαν σε Αυτόν: *«έρευνάτε τὰς γραφάς, ὅτι ὑμεῖς δοκεῖτε ἐν αὐταῖς ζωὴν αἰώνιον ἔχειν· καὶ ἐκεῖναί εἰσιν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ»* (*Ιωάννης 5:39*)

Ξεκινώντας από τον δεύτερο αιώνα, αναπτύχθηκε ένας αριθμός διαφορετικών και αντίθετων προσεγγίσεων μεταξύ διαφόρων ομάδων. Σε αντίθεση με τις επικρατούσες απόψεις για το Πρόσωπο του Χριστού, ορισμένοι θεολόγοι παρουσίασαν εναλλακτικές απόψεις. Για παράδειγμα, ο Αρειανισμός αποδοκίμαζε τη θεότητα, ο Εβιονισμός υποστήριζε ότι ο Ιησούς ήταν ένας συνηθισμένος θνητός, ενώ ο Γνωστικισμός υποστήριζε ότι ο Χριστός ήταν ένα πνευματικό ον μόνο με φυσικό σώμα.⁶⁶

Ως αποτέλεσμα, οι εντάσεις οδήγησαν σε διαμάχες εντός της εκκλησίας τον δεύτερο και τρίτο αιώνα και συγκλήθηκαν οικουμενικές σύνοδοι τον τέταρτο και τον πέμπτο αιώνα για την αντιμετώπιση αυτών των προβλημάτων.

Οι πρώτες αιρέσεις περιλαμβάνουν τον «δοκητισμό». Υπό την επίδραση του γνωστικού δυϊσμού, σύμφωνα με τον οποίο το σώμα είναι κακό, ο δοκητισμός δίδασκε ότι ο Χριστός δεν είχε ένα πραγματικό, υλικό σώμα, αλλά ένα φανταστικό, απόκοσμο.

⁶⁶ Ehrman, Bart D. (1993), *Orthodox Corruption of Scripture: The Influence of Early Christological Debates on the New Testament Text*, Νέα Υόρκη: Oxford University Press, ISBN 978-0-19-510279-6

Τα Γνωστικά συστήματα βασίζονται στις ιδέες της δημιουργίας ανώτερης θρησκευτικής και φιλοσοφικής γνώσης (συνδυάζοντας την ελληνική φιλοσοφία με τις ανατολικές θρησκείες, ιδιαίτερα με τη θρησκεία του Ζωροάστρη). μέσω ενός δυαρχικού τρόπου, είτε αυτή η δυαρχία παραδεχόταν δύο διακριτές θεϊκές αρχές (ύψιστο θεό και διαφορετικό δημιουργό) είτε διαφορετικές αρχές του αγαθού και του κακού. ⁶⁷Η αίρεση των Αρειανών, που για καιρό και έντονα αναστάτωσε την Εκκλησία ερμήνευσε καθαρά ορθολογικά το δόγμα της ενσάρκωσης, στηριζόμενη στην έννοια του Ενός Θεού, και άρχισε να διδάσκει ψευδώς την ανισότητα του Υιού του Θεού με τον Πατέρα και την κτιστή φύση του Υιού. Η αίρεση του Άρειου κατέκλυσε το ανατολικό μισό της αυτοκρατορίας και, παρά την καταδίκη στην πρώτη οικουμενική σύνοδο, παρέμεινε σχεδόν μέχρι τα τέλη του 4ου αιώνα. ⁶⁸.

Η αρχή των χριστολογικών διαφορών συνδέεται συνήθως με το όνομα του Απολλιναρίου της Λαοδίκειας, ο οποίος συμφώνησε ανοιχτά με τους Αρειανούς αναγνωρίζοντας ως λογικά αδύνατο ότι δύο φύσεις, εκ των οποίων η μία είναι αμετάβλητη και η άλλη μεταβλητή, θα μπορούσαν πραγματικά να ενωθούν και υποστήριξε ότι η ανθρώπινη φύση στον Χριστό δεν μπορούσε να είναι πλήρης, τέλεια αλλά με βάση την πλατωνική τριχοτομία (πνεύμα, ψυχή και σώμα) στον άνθρωπο, στον Χριστό υπάρχει μόνο ανθρώπινο σώμα και ψυχή αλλά όχι ανθρώπινος νους: αντί για νου, ο Χριστός είχε τον Θείο Λόγο, ο οποίος συγχωνεύτηκε με την ανθρώπινη φύση του και έκανε μια κοινή φύση μαζί της. ⁶⁹

Ο Νεστόριος μαθητής του Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Θεόδωρου έκανε μια οξεία διάκριση μεταξύ των δύο εν Χριστώ φύσεων με βάση το ότι από τη Μαρία γεννήθηκε ένας απλός άνθρωπος ο Χριστός, με τον οποίο ο Θεός Λόγος ενώθηκε μόνο εξωτερικά, ηθικά, επομένως ο Χριστός είναι ο Θεοφόρος, και όχι ο Θεάνθρωπος και η Υπεραγία Θεοτόκος μόνο ο Μητέρα του Θεού, και όχι Θεοτόκος. ⁷⁰

⁶⁷ Ν. Ματσούκα, *Ιστορία της Φιλοσοφίας*, Πουρνάρας, Θεσσαλονίκη 1997, σελ. 259

⁶⁸ Jaroslav Pelikan, *The Christian Tradition: A History of the Development of Doctrine*, 1989, University of Chicago Press, σελ. 199

⁶⁹ Ιω. Φειδᾶ, *Εκκλησιαστική Ιστορία Α'*, Αθήνα 1992, σ. 585.

⁷⁰ Σ. Γιαγκάζογλου, Χριστολογία Χριστολογικές έριδες και πατερική παράδοση στο <https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/THEOL293/%CE%9C%CE%AC%CE%B8%CE%B7%CE%BC%CE%B1%204%CE%BF%2C%20%CE%A7%CF%81%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CE%AD%CF%82%20%CE%AD%CF%81%CE%B9%CE%B4%CE%B5%CF%82.pdf>

Η αίρεση των Μονοφυσιτών προέκυψε ανάμεσα στους Αλεξανδρινούς μοναχούς και ήταν μια αντίδραση στον Νεστοριανισμό, που υποτίμησε τη Θεία φύση του Σωτήρος. Οι Μονοφυσίτες πίστευαν ότι η ανθρώπινη φύση του Σωτήρος απορροφήθηκε από τη Θεϊκή Του φύση, και ως εκ τούτου αναγνώρισαν μόνο μία φύση στον Χριστό, θέση συναφή προς τα διδάγματα του απολλιναρισμού, που συνδέθηκε με τον αρχιμανδρίτη Ευτυχί, ο οποίος μετά από πολλή πειθώ να δεχτεί το δόγμα των δύο φύσεων εν Χριστώ, είπε: *«Ομολογώ εκ δύο φύσεων γεννηθήναι τον Κύριον ημών προ της ενώσεως, μετά δε την ένωσιν μίαν φύσιν ομολογώ»*.⁷¹

Ο μονοθελητισμός ήταν μια ήπια μορφή μονοφυσιτισμού. Αναγνωρίζοντας δύο φύσεις στον Χριστό, οι Μονοθελήτες δίδαξαν ότι υπάρχει μία θέλησις στον Χριστό, δηλαδή η θέλησις του Θεού «μία φύσις του Θεού Λόγου σεσαρκωμένη και μία ενέργεια». Υποστηρικτές αυτού του δόγματος ήταν μερικοί από τους Πατριάρχες της Κωνσταντινούπολης που αργότερα αφορίστηκαν (Πύρρος, Παύλος, Θεόδωρος). Την υποστήριξε επίσης και ο Ονώριος, Πάπας της Ρώμης.⁷²

Η εικονομαχία ήταν ένα από τα ισχυρότερα και πιο διαρκή αιρετικά κινήματα. Η εικονομαχική αίρεση ξεκίνησε το πρώτο μισό του 8ου αιώνα και συνέχισε να προβληματίζει την Εκκλησία για περισσότερα από εκατό χρόνια. Κατευθυνόμενη ενάντια στη λατρεία των εικόνων, επηρέασε επίσης άλλες πτυχές της πίστης και της οργάνωσης της εκκλησίας (για παράδειγμα, τη λατρεία των αγίων). Η σοβαρότητα αυτής της αίρεσης εντάθηκε από το γεγονός ότι αρκετοί Βυζαντινοί αυτοκράτορες συνέβαλαν ενεργά σε αυτήν για λόγους εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής. Αυτοί οι αυτοκράτορες ήταν επίσης εχθρικοί προς τον μοναχισμό.

3.2 Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Με την επιβεβαίωση της ιδιότητας του Ιησού Χριστού ως «πλήρως Θεού» και «πλήρως ανθρώπου», καθίσταται αναγκαίο να προσδιοριστεί η φύση της σχέσης των δύο φύσεων στον Χριστό. Μετά την Αποστολική Εποχή, αρχής γενομένης από τον δεύτερο αιώνα,

⁷¹ Σ. Γιαγκάζογλου ;ό,π

⁷² Σ. Γιαγκάζογλου ;ό,π

προέκυψαν μια σειρά από διαφωνίες σχετικά με το πώς η ανθρώπινη και η θεϊκή φύση συνδέονται στο πρόσωπο του Ιησού.⁷³ Οι εσφαλμένες αντιλήψεις για τη φύση του Ιησού Χριστού, οδήγησαν σε αποχώρηση από την ορθόδοξη ομολογία, στην εμφάνιση αιρέσεων. Το ζήτημα της Χριστολογίας τέθηκε και αναπτύχθηκε μέσα από μια διαμάχη μεταξύ δύο αρχαίων χριστιανικών σχολών θεολογίας. Η αντιοχική σχολή, που ήταν γνωστή για την κλίση της προς τις απόψεις του Αριστοτέλη, κήρυττε μια ιστορική - κυριολεκτική κατανόηση της Αγίας Γραφής. Η Αλεξανδρινή σχολή, από την πλευρά της, προσκολλήθηκε στις διδασκαλίες του Πλάτωνα και κοίταξε τη Βίβλο μέσω αυτής της διδασκαλίας, προώθησε δε την αλληγορική μέθοδο ερμηνείας της Γραφής.⁷⁴ Έτσι, οι Άγιοι Πατέρες έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση και ανάπτυξη της ορθόδοξης δογματικής διδασκαλίας, τόσο σε ορισμένους τομείς του δόγματος (τριαδολογία, χριστολογία, ανθρωπολογία, σωτηριολογία κ.λπ.), όσο και στη συστηματοποίηση του. Ως δογματιστές, οι Άγιοι Πατέρες ήταν ερμηνευτές της Θείας Αποκάλυψης. Σε διάφορα στάδια της εκκλησιαστικής ιστορίας, εξέφρασαν την αρχική αποστολική πίστη, αναπτύσσοντας τη γλώσσα της χριστιανικής θεολογίας και βρίσκοντας τις πιο ακριβείς διατυπώσεις: ο Χριστός είναι ομοούσιος με τον Θεό Πατέρα του, είναι τέλειος Θεός και τέλειος άνθρωπος κι έχει δύο φύσεις τέλειες, τη θεία και την ανθρώπινη, που συνυπάρχουν αρμονικά και ασύγχυτα στο ένα πρόσωπο, το πρόσωπο του Υιού και Λόγου του Θεού, του δευτέρου προσώπου της Αγίας Τριάδος. Ο Αγ. Ειρηναίος καταλήγει στο συμπέρασμα ότι ο Σωτήρας της ανθρωπότητας πρέπει να είναι και Θεός και άνθρωπος ταυτόχρονα. «Γιατί πώς θα μπορούσαμε να είμαστε μέτοχοί Του, αν δεν είχαμε λάβει ξανά από Αυτόν κοινωνία μαζί Του μέσω του Υιού, αν ο Λόγος Του, αφού έγινε σάρκα, δεν είχε ενωθεί μαζί μας;», «δια τούτο ο Λόγος του Θεού έγινε άνθρωπος, και ο Υιός του Θεού Υιός του ανθρώπου, ώστε ο άνθρωπος, αφού ενώθηκε με τον Υιό του Θεού, έγινε υιός του Θεού»⁷⁵

Ο Χριστιανισμός, συνοδευόμενος από πολυάριθμες θεολογικές διαμάχες, εισήλθε στην εποχή των Οικουμενικών Συνόδων. Ούτε μία Οικουμενική Σύνοδος της Ορθόδοξης Εκκλησίας δεν έθεσε ερωτήματα για την ανθρώπινη φύση του Ιησού Χριστού στο επίκεντρο της συνοδικής της εξέτασης. Καλύφθηκαν στο πλαίσιο άλλων θεολογικών

⁷³ Rausch, Thomas P. (2003), *Who is Jesus? : an introduction to Christology*, Liturgical Press, ISBN 978-0-8146-5078-3 σελ. 149.

⁷⁴ Danielou J. *Platonism et theologie mystique*. P., 1954

⁷⁵ *Against Heresies III,18,7.* / Early Christian Fathers of the Church. Brussels. 1978. P. 695-699.

θεμάτων. Ωστόσο, καθεμία από τις επτά Οικουμενικές Συνόδους αποκάλυψε κάτι πολύ σημαντικό σε σχέση με την ανθρώπινη φύση του Σωτήρος.

Οι Πατέρες της Α' Οικουμενικής Συνόδου ("εξ πάντων εθνών") συνέταξαν το Σύμβολο της Πίστεως που χρησιμοποιείται στην ορθόδοξη λατρεία. Εφόσον σε αυτή τη σύνοδο η ψευδής διδασκαλία του Άρειου (ότι ο Υιός και Λόγος του Θεού είναι κτίσμα και όχι ομοούσιος του Πατρός) βρισκόταν στο επίκεντρο της προσοχής, αυτό αντικατοπτρίστηκε στο κείμενο του Σύμβολου της Πίστεως της Νίκαιας, που συνέταξαν οι πατέρες της Συνόδου και το οποίο στο μεγαλύτερο τμήμα του αναφέρεται στην Ενσάρκωση του Θεού: *«Τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ σαρκωθέντα ἐκ Πνεύματος Ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου καὶ ἐνανθρωπήσαντα Σταυρωθέντα τε ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, καὶ παθόντα καὶ ταφέντα Καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς Γραφάς. Καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ καθεζόμενον ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς. Καὶ πάλιν ἐρχόμενον μετὰ δόξης κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς, οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος»*. Αυτές οι φράσεις ορίζουν δύο σημαντικές δογματικές διατάξεις. Πρώτον, αποκαλύπτεται το νόημα της Ενσάρκωσης και δεύτερον, η αλήθεια όλων όσων συνέβησαν σε σχέση με την πραγματικότητα της ανθρώπινης φύσης Του Χριστού, αφού από τους πρώτους αιώνες του Χριστιανισμού υπήρχαν διδασκαλίες (δοκητισμός) για την απατηλή φύση της σάρκας του Σωτήρος. Την ύπαρξη τέτοιων αιρέσεων συναντάμε ήδη στις αποστολικές επιστολές (π.χ.: Α' Ιωάννου 4:2-3). Ο άγιος Αθανάσιος ο Μέγας, εξετάζοντας αυτό το ζήτημα υποστήριξε ότι ο Υιός υπήρχε από την αιωνιότητα, είναι αιώνιος, άκτιστος, αγέννητος, αμετάβλητος και στην ουσία Του, είναι ένα με τον Πατέρα, αν και είναι διαφορετική υπόσταση. Αν ο Χριστός δεν ήταν ίσος με τον Πατέρα, τότε δεν θα είχε καταφέρει να γίνει ο Σωτήρας της ανθρωπότητας.⁷⁶

Ο Ευσέβιος Καισαρείας (μετριοπαθής αρειανιστής) προσπάθησε να επεξεργαστεί έναν αποδεκτό συμβιβασμό που θα συνδύαζε τις καλύτερες ιδέες του Αθανασίου και του Άρειου. Δίδαξε ότι ο Χριστός δεν δημιουργήθηκε από το τίποτα, αλλά ήταν ο μονογενής Υιός του Πατέρα στον χρόνο και στην αιωνιότητα. Ο Χριστός ήταν όμοιος στην ουσία με τον Πατέρα. Στη Β' Οικουμενική Σύνοδο ο Άγιος Γρηγόριος Νύσσης αναπτύσσοντας την τριαδική θεολογία του Αθανασίου Αλεξανδρείας και του Μεγάλου Βασιλείου σε μια πολεμική με τους Αρειανιστές καθιερώνει την διάκριση μεταξύ ουσίας και υπόστασης κι επισημαίνει την έννοια της ομοουσιότητας, που χαρακτηρίζει την πληρότητα, τη

⁷⁶ Florovsky, G, *The Eastern Fathers of the Fourth Century*, p. 26-44

σταθερότητα και την τελειότητα του θείου όντος. Έτσι, στη Σύνοδο αυτή συμπληρώθηκε το Σύμβολο της Πίστεως αναδεικνύοντας την ομοουσιότητα και όχι την ομοιότητα του Πατέρα και του Υιού. Παράλληλα, τονίζει ότι ολόκληρη η επίγεια ζωή του Ιησού Χριστού ήταν αναμάρτητη: «Πάθος με την ορθή έννοια ονομάζουμε μόνο αυτό που αναγνωρίζεται από το αντίθετο της αρετής της απάθειας, ...που, όπως κι εμείς, δελεάστηκε σε όλα εκτός από την αμαρτία. Διότι δεν έλαβε μέρος στο πραγματικό πάθος, που είναι η αρρώστια της θέλησης» (Idem. Contr. Eun. III 4. 28. 5-29. 4). Παρόλο που ο Χριστός είχε ανθρώπινα «φυσικά πάθη», όπως πείνα, δίψα, θλίψη κ.λπ., αυτά δεν προκλήθηκαν μέσα Του από φυσική ανάγκη, αλλά ακολουθούσαν το θέλημά Του: «Όταν ήθελε, επέτρεπε στη φύση να ενεργήσει τον κατάλληλο χρόνο. " (Idem.De beat. 4 // PG. 44 Col. 1237).

Η Γ' Οικουμενική Σύνοδος στην Έφεσο το 431 αναφέρθηκε στον Χριστό κυρίως με την ορολογία του Αγίου Κυρίλλου, ο οποίος μίλησε για «ένωση» των δύο φύσεων εν Χριστώ (ένωσις καθ' ύπόστασιν). Στην ενσάρκωση, ο Θεός όντας τέλειος και ολοκληρωμένος Θεός, έγινε πλήρης άνθρωπος. Σε αντίθεση με τον Θεόδωρο και τον Νεστόριο, ο Άγιος Κύριλλος τόνιζε ότι ο Χριστός είναι ένα αχώριστο πρόσωπο, μια υπόσταση: «Ομολογούμε ότι ο Κύριός μας Ιησούς Χριστός, ο Μονογενής Υιός του Θεού, είναι τέλειος Θεός και τέλειος άνθρωπος. ότι γεννήθηκε για χάρη μας και για χάρη της σωτηρίας μαςείναι ομοούσιος με τον Πατέρα στη θεότητα και ομοούσιος με εμάς γιατί υπήρξε ένωση δύο φύσεων».⁷⁷

Η Σύνοδος στην Έφεσο επιβεβαίωσε πλήρως το δόγμα της Νίκαιας, αλλά ποτέ δεν έλυσε τη διαμάχη μεταξύ Κυρίλλου και Νεστορίου και δεν έδωσε ακριβείς θεολογικούς ορισμούς σχετικά με το ζήτημα της Χριστολογίας.⁷⁸

Η Δ' Οικουμενική Σύνοδος, που συγκλήθηκε το 451 στη Χαλκηδόνα, καταδίκασε και απέρριψε την ψευδή διδασκαλία του Ευτυχί και καθόρισε την αληθινή διδασκαλία της Εκκλησίας, δηλαδή ότι ο Κύριος Ιησούς Χριστός είναι αληθινός Θεός και αληθινός άνθρωπος σε όλα εκτός από την αμαρτία. Στη Σύνοδο υιοθετήθηκε το περίφημο Χαλκηδόνιο δόγμα της πίστης (όρος), το οποίο καθόρισε αργότερα όλη την πορεία των χριστολογικών διαφορών, ομολογώντας δύο εν Χριστώ φύσεις ενωμένες «ασυγχύτως, ατρέπτως, αδιαιρέτως, αχωρίστως». Και οι δύο φύσεις ενεργούν σύμφωνα με τους δικούς

⁷⁷ Du Manoir De Juaye, Hubert, *Dogme et Spiritualité chez Saint Cyrille d' Alexandrie*, Εκδ. «Librairie Philosophique J. Vrin», Paris, 1944. , p. 130-131

⁷⁸ΣΗΜ.: Libri v Contra nestorim / adversus nestori blasphemias; cpg, N 5217; ACO . P. 54-239; PG.8

τους νόμους σε αμοιβαία επικοινωνία: ο Λόγος δημιουργεί ό,τι αρμόζει στον Λόγο (Verbo scilicet operante quod Verbi est), αλλά η σάρκα κάνει αυτό που αρμόζει στη σάρκα (et carne exequente quod carnis est).

Ένα κύμα Ωριγενισμού οδήγησε στην Ε' Οικουμενική Σύνοδο. Η αναβίωση του Ωριγενισμού συνδέεται με την έλξη προς τον ελληνισμό και τον φιλοσοφικό εξορθολογισμό του χριστιανισμού. Η Σύνοδος αποδέχτηκε πλήρως τη Χριστολογία του Κυρίλλου Αλεξανδρείας, καταδίκασε τις διδασκαλίες του Ωριγένη και ταυτόχρονα οι αποφάσεις αυτής της συνόδου βοήθησαν να αποφευχθούν οι ακραίες Νεστοριανές απόψεις στη Χριστολογία της Εκκλησίας.

Στις αρχές του 7ου αιώνα, είχε διαμορφωθεί μια άλλη τάση - ο μονοθελητισμός, ο οποίος ομολογούσε μια εν Χριστώ θέληση. Οι κύριοι μαχητές κατά του Μονοθελητισμού στα μέσα του 7ου αιώνα ήταν ο μοναχός της Κωνσταντινούπολης Μάξιμος ο Ομολογητής και ο Πάπας Μαρτίνος, διάδοχος του Ονώριου στη Ρωμαϊκή Έδρα. Ο Άγιος Μάξιμος μίλησε για δύο ενέργειες και δύο εν Χριστώ θελήματα: «Ο Χριστός, όντας εκ φύσεως Θεός, χρησιμοποίησε το θέλημα, που ήταν κατά φύση θεϊκό και πατρικό, γιατί Αυτός και ο Πατέρας έχουν ένα θέλημα. Όντας άνθρωπος από τη φύση του, χρησιμοποιούσε και η φυσική ανθρώπινη βούληση που δεν εναντιώθηκε καθόλου στο θέλημα του Πατέρα». Το ανθρώπινο θέλημα του Χριστού, αν και σε αρμονία με το θείο θέλημα, ήταν εντελώς ανεξάρτητο. Αυτό είναι ιδιαίτερα εμφανές στο παράδειγμα της Γεσθημανής προσευχής του Σωτήρα: «Πατέρα μου, αν είναι δυνατό, ας μην πω αυτό το ποτήρι· όμως ας μη γίνει το δικό μου θέλημα αλλά το δικό σου» » (Ματθ. 26:39). Τέτοια προσευχή δεν θα ήταν δυνατή αν το ανθρώπινο θέλημα του Χριστού απορροφούνταν πλήρως από το Θείο.⁷⁹

Η ΣΤ' Οικουμενική Σύνοδος, που έγινε στην Κωνσταντινούπολη το 680-681, επιβεβαίωσε πλήρως τη διδασκαλία του Αγίου Μαξίμου: «Κηρύττουμε... ότι σ' Αυτόν (εν Χριστώ) υπάρχουν δύο φυσικές θελήσεις ή επιθυμίες και δύο φυσικές πράξεις, αχώριστα. αμετάβλητα, αναπόσπαστα, ασύλληπτα. Αυτές οι δύο φυσικές θελήσεις δεν είναι αντίθετες μεταξύ τους ... αλλά η ανθρώπινη θέλησή Του ... υπακούει στο θείο και παντοδύναμο θέλημα»⁸⁰.

⁷⁹ . Meyendorff, John (1975) *Christ in Eastern Christian Thought* (2nd ed.). Crestwood, NY: St. Vladimir's Seminary Press σελ.147

⁸⁰ S. Maximi Confessoris. *Opuscula theologica et polemica // Patrologiae cursus completus (Series Graeca)... T. 91. Col. 105B*

Ως πλήρες άτομο, ο Χριστός είχε ελεύθερη βούληση, αλλά αυτή η ελευθερία δεν σήμαινε για αυτόν τη δυνατότητα να επιλέξει ανάμεσα στο καλό και το κακό. Το ανθρώπινο θέλημα του Χριστού επιλέγει ελεύθερα μόνο το καλό - και δεν υπάρχει καμία σύγκρουση μεταξύ αυτού και του Θείου θελήματος.

Την ανάγκη μιας τέτοιας ομολογίας προκάλεσε η αίρεση των Μονοθελητών, η διδασκαλία των οποίων καταδικάστηκε στην ΣΤ' Οικουμενική Σύνοδο.

Η εκκλησιαστική διδασκαλία ότι ο Χριστός είχε μια τέλεια ανθρώπινη φύση, που δεν εμπλέκεται στο προπατορικό αμάρτημα, είναι θεμελιωδώς σημαντική από σωτηριολογική άποψη. Αν ο Κύριος είχε την ανθρώπινη φύση διεφθαρμένη από το προπατορικό αμάρτημα, πολύ περισσότερο εάν είχε διαπράξει προσωπική αμαρτία σε οποιοδήποτε βαθμό, τότε τα βάσανά Του θα έπαυαν να είναι σωτήρια για εμάς, γιατί σε αυτήν την περίπτωση θα ήταν ήδη βάσανα όχι για εμάς, αλλά για τις αμαρτίες Του, για τον εαυτό Του. Δεν μπορεί να τεθεί θέμα σωτηρίας τότε για όλη την ανθρωπότητα. Η ιδέα της τέλει αναμαρτησίας του Κυρίου (τόσο σε σχέση με προσωπικές αμαρτίες όσο και σε σχέση με το προπατορικό) εκφράζεται ξεκάθαρα στην Αγία Γραφή: Ο Άγιος Ιωάννης ο Θεολόγος δίδαξε: «*Εμφανίστηκε για να αφαιρέσει τις αμαρτίες μας, και σ' Αυτόν δεν υπάρχει αμαρτία*» (Α' Ιω. 3:5, Πρβλ. Β' Κορινθίους 5:21). Η τελειότητα της ανθρώπινης φύσης σημαίνει ότι είναι «αμόλυντος ... γιατί αν και πήρε τις αμαρτίες μας πάνω του και έφερε τις ασθένειές μας, ο ίδιος δεν υποβλήθηκε σε τίποτα που να απαιτεί θεραπεία»⁸¹

Το πώς ο Χριστός νίκησε την αμαρτία, ως άνθρωπος, εξηγείται με περισσότερες λεπτομέρειες από τον Αγ. Μάξιμο τον Ομολογητή: τα πονηρά πνεύματα προσπάθησαν να Τον δελεάσουν, όπως κάθε άτομο, με αισθησιακές απολαύσεις και φόβο θανάτου, αλλά ο Χριστός απέρριψε τις ηδονές και δεν φοβήθηκε τον θάνατο, απελευθερώνοντας έτσι τη φύση μας «από τον ζυγό της ηδονής» και από το φόβο του θανάτου διότι η αμαρτία είναι αισθησιακή ευχαρίστηση και η εκούσια ταλαιπωρία είναι το αντίθετο της ηδονής και επομένως είναι άρνηση της αμαρτίας. Αλλά και ο εκούσιος θάνατος είναι άρνηση του φόβου του θανάτου. Νίκησε λοιπόν τους πειρασμούς διατηρώντας την ανθρώπινη βούλησή Του απέναντι στην αμαρτία. (Ρωμ. 7:23)⁸²

⁸¹ Γρηγόριος ο Θεολόγος, *Αγ. Λόγος 45. Επί του Αγίου Πάσχα...* Σελ.670.

⁸² Maximus the Confessor. *Dogmatic tomos to presbyter Marin / Theological and polemical writings*. RKHGA. 2014. P.445-446. (236D);

Ανακεφαλαιώνοντας, στις πράξεις και τις αποφάσεις των Οικουμενικών Συνόδων της Ορθοδόξου Εκκλησίας, θεμελιώδη δογματική επιβεβαίωση έχουν οι ακόλουθες θέσεις:

1) Ο Κύριος Ιησούς Χριστός είχε μια αληθινή ανθρώπινη φύση, δηλαδή δεν ήταν φαινομενική ή φανταστική, αλλά ήταν πραγματική ανθρώπινη φύση, έχοντας όλες τις οντολογικές ιδιότητες που ενυπάρχουν στον άνθρωπο.

2) Είχε τέλεια ανθρώπινη φύση, όχι μόνο με την έννοια της πληρότητας και της ακεραιότητας της ανθρώπινης φύσης αλλά και με την πνευματική και ηθική έννοια, δηλ. δεν είχε αμαρτωλή διαταραχή (προπατορικό αμάρτημα) στην ανθρώπινη φύση Του από τη στιγμή της Ενσάρκωσης.

3) Είναι απόλυτα αγνός από κάθε πιθανή προσωπική αμαρτία.

4) Η ταπεινωτική κατάσταση γίνεται οικειοθελώς αποδεκτή από Αυτόν για τη σωτηρία του ανθρώπινου γένους «Αν και είχε την Θεότητα εκ φύσεως (εν μορφή Θεού υπάρχων), δεν φοβήθηκε να αφήσει τη δόξα του. Αλλά ταπεινώθηκε (εαυτόν εκένωσε), λαμβάνοντας μορφή ανθρώπου» (Φιλιπ. 2,6-7).

5) Έχοντας αποδεχτεί πλήρως την ανθρώπινη φύση, είχε και ανθρώπινη φυσική βούληση.

6) Διέθετε δύο φύσεις ενωμένες άρρηκτα, αναλλοίωτα, αχώριστα και αδιαίρετα στην υπόσταση του Θεού Λόγου «Εγώ και ο Πατέρας μου είμαστε ένα» (Ιωάννη 10,30)

Από πνευματική και πρακτική άποψη, το βασικό συμπέρασμα είναι ότι ο Τέλειος άνθρωπος δεν είναι μια αφηρημένη κατάσταση.. Η Εκκλησία όχι μόνο έχει μια συγκεκριμένη εικόνα για τον τέλειο άνθρωπο, αλλά επισημαίνει και σε όλους όσους το αμφισβητούν, πραγματικά παραδείγματα της ενσάρκωσης αυτής της τελειότητας. Ο ίδιος ο Ιησούς είναι παράδειγμα άξιο μίμησης διότι αυτή είναι η σωτήρια πτυχή της θείας αποστολής Του.

Διαμαντάκη Βικτωρία

Το πρόσωπο του Χριστού στον Νίκο Καζαντζάκη. Σπουδή σε δύο «εξ-αιρετικά» έργα του Νίκου Καζαντζάκη: Ο Χριστός ξανασταυρώνεται & Ο τελευταίος πειρασμός

ΚΕΦ. 4: ΤΟ ΠΡΟΣΩΠΟ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΣΤΟ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΝΙΚΟΥ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ

Είναι δύσκολο να φανταστεί κανείς μια άλλη εικόνα τόσο πανταχού παρούσα στη λογοτεχνία, όσο η εικόνα του Ιησού Χριστού, η οποία στην καλλιτεχνική πεζογραφία έχει ξεπεράσει τα άκαμπτα όρια της θρησκείας και του χρόνου. Ο Ιησούς έγινε πρότυπο για τους δημιουργούς του Μεσαίωνα, της Αναγέννησης και του Διαφωτισμού αλλά κυρίως, στη Λογοτεχνία του 20ου αιώνα αποτέλεσε μια εικόνα αποστασιοποιημένη από τους ευαγγελιστικούς κανόνες και οδήγησε αρκετές φορές σε ηχηρή μομφή και καταδίκη από την εκκλησία.

Το πρόσωπο του Χριστού άσκησε ιδιαίτερη γοητεία και στον Νίκο Καζαντζάκη.⁸³ Από πολύ νωρίς βλέπουμε τον Καζαντζάκη να έχει συνειδητοποιήσει και αποσαφηνίσει τον φιλοσοφικό χαρακτήρα της συγγραφής του: «Όλο μου το έργο *devise* [= έμβλημα] και σκοπό θα 'χει: *come l'uom s'eterna* «Πώς δηλαδή μπορεί ο άνθρωπος να καταφέρει να κάνει τον εαυτό του αιώνιο και με ποιον τρόπο δύναται να επιτύχει τη σωτηρία του από τον θάνατο και την απελπισία»⁸⁴ Εκεί κατέληξα», γράφει στο ημερολόγιό του το 1915.⁸⁵

Στην «Ασκητική» διατυπώνει τον ορισμό του Θείου ως αποτέλεσμα των φιλοσοφικών, θεολογικών και κοινωνιολογικών αναζητήσεών του: «Ο Θεός μου δεν είναι παντοδύναμος. Αγωνίζεται, κιντυνεύει κάθε στιγμή, τρέμει, παραπατάει σε κάθε ζωντανό, φωνάζει. Ακατάπαντα νικιέται και πάλι ανασηκώνεται, γιομάτος αίμα και χόματα και ξαναρχίζει τον αγώνα... Ο Θεός μου δεν είναι πανάγαθος. Είναι γιομάτος σκληρότητα, άγρια δικαιοσύνη, και ξεδιαλέγει, ανήλεα, τον καλύτερο. Δε σπλαχνίζεται, δε νοιάζεται για ανθρώπους και ζώα, μήτε γι' αρετές κι Ιδέες. Όλα τούτα τ' αγαπάει μια στιγμή, τα συντρίβει αιώνια και διαβαίνει. Είναι μια δύναμη που χωράει τα πάντα, που γεννάει τα πάντα» .

Το 1948 αναδιατύπωσε την αφήγηση των Παθών του Χριστού σε ένα σύγχρονο σκηνικό στο έργο του «Ο Χριστός ξανασταυρώνεται», ένα μυθιστόρημα στο οποίο ο παραδοσιακός βιβλικός Χριστός μετατρέπεται μέσα του σε έναν ακούραστο αγωνιστή για την ευτυχία των ανθρώπων και σε υπερασπιστή όλων των προσβεβλημένων, αδύναμων και καταπιεσμένων, πεπεισμένος ότι η ειρήνη και η ευτυχία μπορούν να κερδηθούν μόνο ως αποτέλεσμα ενός επίμονου και αιματηρού αγώνα στον οποίο καλεί τους ανθρώπους, με μια πορεία γεμάτη συγκρούσεις τόσο με τη δική του ύπαρξη όσο και με τον κόσμο γύρω του. Ο ήρωας, ένας βοσκός, ο Μανωλιός, έχει τα χαρακτηριστικά του Χριστού.

Ο συγκεκριμένος χαρακτήρας προφανώς δεν τον ικανοποίησε ωστόσο, γιατί το 1955 επέστρεψε στο θέμα και αυτή τη φορά δημιούργησε τον ήρωα σε ένα μυθιστόρημα που εμφανίζεται στη λογοτεχνία ως το πιο αμφιλεγόμενο του Καζαντζάκη- «Ο Τελευταίος Πειρασμός του Χριστού», όπου κάθε πειρασμός που συναντά ο Ιησούς παρουσιάζεται ως ένας αγώνας, στον οποίο ο ήρωας πρέπει να επιλέξει μεταξύ «σάρκας» και «πνεύματος». Ο

⁸³ Νίκου Καζαντζάκη, *Ο Βραχόκηπος*, εκδ. Καζαντζάκη, Λευκωσία 1981, σ. 217.

⁸⁴ Μητσάκης, Κάρολος, *Τα δοκίμια της Βοστώνης. Κείμενα και κριτική του Νεοελληνικού λόγου*, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα, σελ 74)

⁸⁵ Πρεβελάκης, 400 γράμματα , σ. 9 (πβ. σ. ις', 588, 599). Η ιταλική φράση είναι παρμένη από τη Θεία Κωμωδία του Δάντη (*Inferno*, XV 85).

τελευταίος πειρασμός, τον οποίο υφίσταται ο Ιησούς καθώς κρέμεται στον σταυρό, είναι η τελική δοκιμασία της δέσμευσής του στο «πνεύμα» έναντι της «σάρκας».⁸⁶

Ο Καζαντζάκης πάντα γοητευόταν από τους ήρωες της μυθολογίας, της ιστορίας και της λογοτεχνίας. Συχνά τα μυθιστορήματα και τα θεατρικά του έργα είναι απόπειρες να επαναδιηγηθεί ιστορίες ηρώων και να ερμηνεύσει ξανά τους αγώνες τους, υπό το πρίσμα της δικής του θεωρίας.

Στο ώριμο μυθιστορηματικό έργο του υπάρχουν οι ήρωες της θυσίας που ενσαρκώνουν στο πρότυπο του Χριστού, το πρόσωπο του ανθρώπου, ο οποίος μέσα από τον αγώνα και την αυτοθυσία (την πάλη με τον εαυτό) επιδιώκει να οδηγηθεί στη λύτρωση και να γίνει άγιος, γιατί μόνο έτσι θεωρούν πως ο άνθρωπος μπορεί να επιτελέσει τον πραγματικό του προορισμό που είναι να ξεπεράσει τη φύση του. *«Κάθε άνθρωπος άγιος να λέγεται γιος του ανθρώπου σηκώνει το σταυρό του κι ανεβαίνει το Γολγοθά του. Πολλοί, οι πιο πολλοί, φτάνουν στο πρώτο, στο δεύτερο σκαλοπάτι, λαχανιάζουν, σωριάζονται στη μέση της πορείας και δε φτάνουν στην κορφή του Γολγοθά –θέλω να πω στην κορφή του χρέους τους– να σταυρωθούν, ν' αναστηθούν, και να σώσουν την ψυχή τους. Λιποψυχούν, φοβούνται να σταυρωθούν, και δεν ξέρουν πως η σταύρωση είναι ο μόνος δρόμος της ανάστασης. Άλλον δεν έχει...»*⁸⁷

«Το να αγωνίζεται για την υψηλότερη κορυφή που φτάνει ο Χριστός είναι το υπέρτατο καθήκον ενός αγωνιζόμενου ανθρώπου», καταλήγει ο συγγραφέας. Έτσι, για πρώτη φορά αναδύεται η έννοια ενός νέου ανθρώπου, «αγωνιστή», σύμφωνα με τον Καζαντζάκη, που βρίσκεται σε υψηλότερο επίπεδο πνευματικής ανάπτυξης από έναν λογικό άνθρωπο - τον Homo sapiens. Επιπλέον, η λέξη «αγώνας» εδώ δεν σημαίνει σε καμία περίπτωση εθνική απελευθέρωση ή ταξική πάλη αλλά εσωτερικές, πνευματικές συγκρούσεις: υπέρβαση επίγειων πειρασμών, θυσία απλών ανθρώπινων χαρών χάριν εκπλήρωσης του καθήκοντος, χάριν ανόδου στον Γολγοθά

⁸⁶ Έλλης Αλεξίου, *Για να γίνει μεγάλος*, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 2004, σ. 86: «Η μορφή του Χριστού άσκησε επάνω του τεράστια επίδραση και σαν ηγετική φυσιογνωμία και στο συγγραφικό του έργο. Αργότερα θα δούμε πως γράφει τραγωδία με ήρωα τον Χριστό, του αφιερώνει και δύο μυθιστορήματα: Ο Χριστός ξανασταυρώνεται και Ο Τελευταίος Πειρασμός, λίγα χρόνια προτού πεθάνει».

⁸⁷ Νίκου Καζαντζάκη, *Αναφορά στον Γκρέκο*, εκδ. Ελ. Καζαντζάκη, Αθήνα 1961, σ. 15

Ο αληθινός Χριστός κατά τον Καζαντζάκη είναι ανήφορος. ⁸⁸ «Ο Μανολιός άπλωσε το χέρι, άγγιξε το γόνατο του παπα-Φώτη, που ‘χε βυθιστεί σε συλλογισμούς και δε μιλούσε.

– Πώς πρέπει ν’ αγαπούμε τον Θεό, γέροντά μου; ρώτησε.

– Αγαπώντας τους ανθρώπους, παιδί μου.

– Και πώς πρέπει να αγαπούμε τους ανθρώπους;

– Μοχθώντας να τους φέρουμε στο σωστό δρόμο.

– Και ποιος είναι ο σωστός δρόμος;

– Ο ανήφορος», αγωνίζεται μαζί με τους ανθρώπους για την αποκατάσταση της κοινωνικής δικαιοσύνης «Στράφηκε στο Μανολιό: – Και δεν είναι πάντα ο Χριστός όπως σκάλισες, Μανολιό, το πρόσωπο του μια φορά στο ξύλο: καλόβολος, ειρηνικός, που του δίνουν μια μπάτσα και γυρίζει και το άλλο του μάγουλο· είναι κι άγριος, πάει μπροστά, και πίσω του όλοι οι αδικημένοι της γης» ή σε άλλο ενδεικτικό σημείο «“Θαρρείτε πως ήρθα να φέρω ειρήνη στον κόσμο; Φωτιά ήρθα να βάλω στη γης, μαχαίρι κρατώ!”. Ποιανού ‘ναι τα λόγια αυτά; Του Χριστού. Αυτό ‘ναι πια για μας το πρόσωπο του Χριστού, Μανολιό!» ⁸⁹ αλλά και κάθε άνθρωπος που διώκεται από το κοινωνικό κατεστημένο συμβολίζει τον ίδιο τον Χριστό

« Φτωχός, πεινασμένος, άστεγος είναι ο Χριστός στο πλούσιο τούτο κεφαλοχώρι, όπου ζουν και βασιλεύουν οι Αγάδες, οι Λαδάδες, οι παπα-Γρηγόρηδες. Φτωχός, κι έχει και παιδιά και πεινούνε. Ζητιανεύει, χτυπάει τις πόρτες και τις καρδιές, και τον διώχνουν» ⁹⁰

Ο Χριστός του Καζαντζάκη συχνά συμμετέχει σε γεγονότα που δεν βρίσκονται στην Καινή Διαθήκη για να μεταφέρει τη φιλοσοφία του συγγραφέα που σχετίζεται με το προσωπικό του όραμα για τη διαδικασία της πνευματικής εξέλιξης. Στον Τελευταίο Πειρασμό, επικοινωνεί πολύ με τον Ιούδα, τη Μαρία τη Μαγδαληνή και στο ετοιμοθάνατο όραμά του, γίνεται σύζυγος των αδελφών του αποθανόντος Λαζάρου για να κατακτήσει την ανθρώπινη ευτυχία.

Στο μυθιστόρημα «Ο Χριστός ξανασταυρώνεται» ο Μανολιός (ο «Χριστός» αυτού του έργου), συμμετέχει ενεργά σε εκδηλώσεις κοινωνικής επανάστασης. Και στα δύο αυτά έργα είναι φανερή η κοινή ιδέα που έχει ο Καζαντζάκης με τον Ντοστογιέφσκι στον Μεγάλο Ιεροεξεταστή για την αντικατάσταση της Εκκλησίας από το πνεύμα του Χριστιανισμού στο όνομα της δύναμης της Εκκλησίας πάνω στην ανθρώπινη ψυχή. Η προσωπική δια βίου αναζήτηση του Καζαντζάκη δεν ήταν ένας ιστορικός Ιησούς ούτε ένας

⁸⁸ Γιάννη Γουδέλη, *Ο Νίκος Καζαντζάκης ξανασταυρώνεται*, εκδ. Δίφρος, Αθήνα 1987, σ. 95

⁸⁹ Νίκου Καζαντζάκη, *Ο Χριστός ξανασταυρώνεται*, εκδ. Ελ. Καζαντζάκη, Αθήνα 1970, σ. 389

⁹⁰ Νίκου Καζαντζάκη, *Ο Χριστός ξανασταυρώνεται*, εκδ. Ελ. Καζαντζάκη, Αθήνα 1970, σ. 255

θρησκευτικός Χριστός, είναι ένας άνθρωπος με συνεχή εσωτερική πάλη. Αυτός ο Χριστός είναι μια εικόνα που συσχετίζεται με την ηθική αναζήτηση του ίδιου του συγγραφέα.

Ο αγώνας της σάρκας και του πνεύματος, ο αγώνας των σκοτεινών και φωτεινών δυνάμεων για την ψυχή του ανθρώπου, η φιλοδοξία του ανθρώπου προς τα πάνω, προς τον Θεό, η επανένωση με τον Θεό ως κορυφή της πνευματικής ζωής είναι οι κύριες πτυχές του προβληματισμού του.

Ο Καζαντζάκης χρησιμοποιεί αιώνια σύμβολα για να περιγράψει το παρόν. Και το πιο σημαντικό τα χρησιμοποιεί για να επηρεάσει το μέλλον. Διατηρώντας τον Χριστό ζωντανό στις καρδιές μας, ο Καζαντζάκης προσδοκά ότι «θα βοηθήσει τον μελλοντικό άνθρωπο να γεννηθεί μια ώρα αρχύτερα, λίγο πιο ολοκληρωμένος» και μοιράζεται μαζί μας την πεποίθησή του ότι σε αυτόν τον κόσμο που φθείρεται, μπορεί να δοθεί νέα ζωή δημιουργώντας νέους που θα γίνουν οι γιοι του ξυλουργού, μετά οι γιοι των ανθρώπων, μετά οι γιοι του Δαβίδ και τέλος οι γιοι του Θεού -που θα έχουν απορρίψει την ευτυχία, (αυτός είναι ο τελευταίος πειρασμός) συνεχίζοντας να ενεργούν σαν να ήταν αθάνατοι, πιστεύοντας στη διαρκή δύναμη του πνεύματος.

1. Ο ΧΡΙΣΤΟΣ ΞΑΝΑΣΤΑΥΡΩΝΕΤΑΙ

Αυτό το επικό μυθιστόρημα του μεγάλου συγγραφέα Νίκου Καζαντζάκη επανατοποθετεί την ουσία του ευαγγελικού μηνύματος στην καρδιά της εποχής μας, στήνοντας ένα πραγματικό δράμα, εμποτισμένο με εικόνες της τουρκοκρατούμενης Ελλάδας. Με αφορμή την αναπαράσταση των Παθών σε ένα επαρχιακό χωριό ο Καζαντζάκης ακουμπάει τα θέματα της ηθικής, της θρησκείας και του ήθους με μοναδικό τρόπο κι επανατοποθετεί το μήνυμα του Ευαγγελίου για κοινωνική δικαιοσύνη, συνδέοντας το θέμα των προσφύγων με τα πάθη του Χριστού και προβάλλοντας την ανάγκη πραγμάτωσης των ηθικών αξιών του Χριστιανισμού, από τις οποίες, κατ' αυτόν, οι κοινωνίες και η ίδια η εκκλησία έχουν απομακρυνθεί.

Στο μυθιστόρημα «Ο Χριστός ξανασταυρώνεται» ο συγγραφέας απεικονίζει έναν αγώνα μεταξύ των ίδιων των Ελλήνων στην περίοδο της Τουρκοκρατίας, οι οποίοι είναι χωρισμένοι σε δύο ασυμβίβαστα στρατόπεδα: αφενός, η αγροτική ελίτ με τους πλούχιοντες,

των οποίων ηγείται ο ιερέας παπα- Γρηγόρης με την υποστήριξη του Τούρκου Αγά ενώ από την άλλη πλευρά βρίσκονται οι φτωχοί και όλοι όσοι είναι πεπεισμένοι για την υποκρισία των πλουσίων, για την αδικία της υπάρχουσας τάξης και ξεσηκώνονται να αγωνιστούν για την αλλαγή τους. Η αφύπνιση της συνείδησης ενός μέρους της φτωχής αγροτιάς, η διαστρωμάτωσή της και η ανάδυση μιας ταξικής πάλης στο χωριό Λυκόβρυση - αυτός είναι ο άξονας γύρω από τον οποίο εκτυλίσσεται η δράση του μυθιστορήματος.

Στη Λυκόβρυση (σύμφωνα με το έργο ένα απομακρυσμένο χωριό στην ενδοχώρα της Ανατολής) βασιλεύει η τάξη, την οποία επιβάλλουν ο παπα – Γρηγόρης ως ο εκπρόσωπος του Θεού στο χωριό και ο Αγάς που απολαμβάνει τους πλούσιους, καρπούς της έντιμης δουλειάς των κατοίκων, οι οποίοι υπακούουν ευσυνείδητα στις εντολές του. Διαφωνίες εμφανίζονται καμιά φορά ανάμεσα στον τοκογλύφο Λαδά και τον παπα-Γρηγόρη, αλλά στο τέλος οι δυο τους συνεννοούνται κι έτσι η εξωτερική ηρεμία δεν διαταράσσεται. Η Λυκόβρυση είναι σχεδόν αποκομμένη από τον υπόλοιπο κόσμο και ο μόνος κρίκος μεταξύ τους είναι ο πλανόδιος έμπορος Γιαννακός, ο οποίος ενημερώνει τους συγχωριανούς του για όσα συμβαίνουν έξω από τη Λυκόβρυση. Ακόμη και για ένα τέτοιο γεγονός όπως ο ελληνοτουρκικός πόλεμος του 1919-1922 και η ήττα του ελληνικού στρατού στη Δυτική Τουρκία, οι κάτοικοι έχουν μια πολύ ασαφή ιδέα.

Σύμφωνα με την τοπική παράδοση, κάθε επτά χρόνια ένα παμπάλαιο έθιμο απαιτεί από τους κατοίκους του χωριού να αναβιώσουν τα Πάθη του Χριστού κατά τη Μεγάλη Εβδομάδα, τη σταύρωση και την ανάσταση του Χριστού. Ένα τέτοιο μυστήριο πρέπει να πραγματοποιηθεί μες στη χρονιά που αφηγείται το μυθιστόρημα.

Οι προεστοί του χωριού μετά από συμβούλιο, τελικά αποφασίζουν σε ποιον θα αναθέσουν κάθε ρόλο: τον Χριστό θα αναπαραστήσει ο βοσκός του άρχοντα Πατριαρχέα, Μανολιός, τον Ιούδα ο μέθυσος σαμαροποιός Παναγιώταρος, την Μαγδαληνή, η αμαρτωλή χήρα Κατερίνα, το ρόλο του Ιωάννη, ο καλοκάγαθος γιος του άρχοντα Πατριαρχέα, Μιχελής, ο οποίος είναι αρραβωνιασμένος με την κόρη του παπα - Γρηγόρη και το ρόλο του Πέτρου ο αγαθός και θεοσεβούμενος πλανόδιος έμπορος Γιαννακός.

Κι ενώ οι προετοιμασίες για το μυστήριο ξεκινούν, η ανάγνωση του Ευαγγελίου αφυπνίζει τη συνείδηση των ηρώων του μυθιστορήματος, τα πρόσωπα ταυτίζονται με τα πρόσωπα που υποδύονται και στην πορεία προς τη Σταύρωση ο κεντρικός ήρωας βρίσκεται σε σύγκρουση με τη δική του ύπαρξη και με τον κόσμο γύρω του.

Οι πρώτες συνομιλίες μεταξύ των μελλοντικών αποστόλων και του Χριστού-Μανολιού, η επιθυμία τους να κατανοήσουν και να εφαρμόσουν πάση θυσία τις αρχές του Ευαγγελίου που χρειάζονται για τον νέο τους ρόλο, θα αποτελέσουν την αφορμή για μελλοντικές ανοιχτές μάχες. Είναι αυτή η προετοιμασία και η ανάγνωση του ευαγγελίου, ο σπόρος της διδασκαλίας του Χριστού που πέφτει σαν σε εύφορο έδαφος, αφυπνίζει τη συνείδηση των ηρώων του μυθιστορήματος και αποκαλύπτει ξεκάθαρα την ασυμφωνία μεταξύ των αγίων λόγων και των πραγματικών πράξεων των αρχόντων τους. Συχνά, στα συμπεράσματα και στις πράξεις τους, εμφανίζεται η εικόνα του Χριστού τους, σύμμαχος των φτωχών και αντίπαλος του παπα - Γρηγόρη και γενικά όλων των εξουσιαστών.

Η άφιξη μιας ομάδας Ελλήνων, κυνηγημένων από τους Τούρκους, θα μοιράσει πλέον τη Λυκόβρυση στα δύο και θα ωθήσει σε ανοιχτό αγώνα κατά της αδικίας γιατί ενώ ο ιερέας και οι πλούσιοι αποδιώχνουν τους απόκληρους και αρνούνται να παράσχουν οποιαδήποτε βοήθεια στους άτυχους, εκείνοι που υποδύονται τους Αποστόλους και τον Χριστό προσπαθούν να τους βοηθήσουν. Μια άγρια πάλη αρχίζει να εξελίσσεται ανάμεσα στους πρόσφυγες, που έχουν εξαγριωθεί από την μακρά λιμοκτονία, και τους κατοίκους τού χωριού.

Ο παπα - Γρηγόρης ανησυχεί όχι μόνο διότι η βοήθεια στους πρόσφυγες, που αναζητούν τόπο να εγκατασταθούν, θα οδηγήσει σε απώλεια της περιουσίας του και θα επηρεάσει και τα δικά του αγαθά, αλλά κυρίως διότι οι ξένοι και ο αρχηγός τους, (ένας πρᾶος ασκητής αλλά με αντάρτικη ψυχή ιερέας), ο παπα- Φώτης, που υπέφεραν στον ελληνοτουρκικό πόλεμο, μπορεί να εμψυχήσουν μίσος στις καρδιές των κατοίκων της Λυκόβρυσης για τους Τούρκους και έτσι να παραβιαστεί η ειρήνη ανάμεσα στους προεστούς της περιοχής και της Τουρκικής Αρχής.

Η πονηρή κίνηση του παπα- Γρηγόρη, να δηλώσει την κρίσιμη στιγμή ότι ο θάνατος μιας προσφυγοπούλας από πείνα είναι θάνατος που προκλήθηκε από χολέρα, προσανατολίζει τον Μανολιό και τους φίλους του, τους "αποστόλους", να κατανοήσουν σωστά τις άθλιες πράξεις του παπα- Γρηγόρη και συμβουλεύουν τους νεοφερμένους να εγκατασταθούν προσωρινά για την προστασία τους στο όρος Σαρακήνα, όπου υπάρχουν σπηλιές.

Όταν ο αγώνας μεταξύ των δύο στρατοπέδων κλιμακώνεται, ο «διά λόγου» αρραβώνας του Μανολιού με την ψυχοκόρη του άρχοντα Πατριαρχέα, Λενιώ, διαλύεται και το μίσος και ο

φθόνος του Παναγιώταρου για το Μανολιό επειδή πιστεύει ότι διατηρεί σχέση με την χήρα Κατερίνα για την οποία ο ίδιος έχει σφοδρό πάθος, μεγαλώνει.

Στο πανηγύρι του προφήτη Ηλία ο Μανολιός υπερασπίζεται τους πρόσφυγες και μιλά για τη μεγάλη και ανεκτίμητη αξία της αγάπης και της αλληλεγγύης, προκαλώντας τις αντιδράσεις των αρχόντων και απολύεται από τον Πατριάρχη Παράλληλα, οι πρόσφυγες στη Σαρακήνα δυσκολεύονται να επιβιώσουν και ο αγώνας μεταξύ των δύο στρατοπέδων φουντώνει πρώτα γύρω από την κατανόηση και την ερμηνεία της εικόνας του Χριστού. Και οι δύο απόψεις χρησιμοποιούν την Αγία Γραφή, αλλά ερμηνεύοντας με διαφορετικούς τρόπους, το στρατόπεδο των αρχόντων υιοθετεί μόνο αυτό που είναι σύμφωνο με τα συμφέροντά του και χρήσιμο στον ιδεολογικό του αγώνα ενάντια στον εχθρό. Αν δεν επιλέξει κανείς να ενεργήσει όπως κάνει η Εκκλησία, θα ενεργήσει πράγματι σύμφωνα με τις αρχές του Ιησού Χριστού.⁹¹ «εσείς οι παπάδες σταυρώσατε το Χριστό· αν κατέβαινε πάλι στη γη, θα τον ξανασταυρώνατε»

Κι εδώ ο Καζαντζάκης καταθέτει τις ρηξικέλευθες απόψεις του (απόρροια της επίδρασης των μεγάλων κοινωνικών μετασχηματισμών της Ρωσικής επανάστασης) με την απεικόνιση ενός Χριστού επαναστάτη-υπερανθρώπου που από τις οδυνηρές αναζητήσεις περνά στη συνειδητή του συμμετοχή στον αγώνα για την ειρήνη και την ευτυχία των ανθρώπων.

Παράλληλα, ο συγγραφέας αναδεικνύει τις κοινωνικές ανισότητες και την ανάγκη για κοινωνική δικαιοσύνη και αλληλεγγύη. Χαρακτηριστικός ο μονόλογος του άρχοντα Πατριάρχη: «*Να λείψουν λέει οι πλούσιοι! Μα αν λείψουν οι πλούσιοι ποιοι θα δίνουν διακονία στους φτωχούς; Φωνάζετε είμαστε αδέρφια!, γιατί; για να μοιράσουμε τάχα αδερφικά και να μας φάτε τα μισά; Ποιος σου έβαλε μωρέ σερσέμη τις παλάβρες αυτές στο κεφάλι;. Ο Μανολιός αποκρίνεται: «ο Χριστός». Τον κακό σου τον καιρό. Ποιος Χριστός μωρέ; Ο δικός σας, όχι ο δικός μου. Φτιάξατε εσείς ένα Χριστό σαν τα μούτρα σας, μπολσεβίκο, πεινασμένο, ψωριασμένο, αντάρτη, του βάνετε ότι λόγια σας σφύρει στο στόμα του κι ύστερα τον σηκώνετε σαν το λάβαρο της εκκλησίας και φωνάζετε: όλοι έχουμε τον ίδιο πατέρα, κάτω το λοιπόν την κληρονομιά να τη μοιράσουμε, όλοι είμαστε αδέρφια, φέρτε λοιπόν το ψητό, να το φάμε όλοι μαζί. Ε όχι δεν θα το φάτε!»*

Κι όταν ο παπα-Γρηγόρης με τον θάνατο του Πατριάρχη αρνείται να αναγνωρίσει την ισχύ της παραχώρησης των χωραφιών που υπέγραψε ο Μιχελής προς τους κατοίκους της Σαρακήνας, κηρύσσοντας τον τελευταίο, παράφρονα, ο Μιχελής απαντά: «*Όπως τον*

⁹¹ Ν. Καζαντζάκης, *Ο Χριστός Ξανασταυρώνεται*, σσ. 295.

καταντήσατε εσείς, οι παπάδες, οι δεσποτάδες, οι νοικοκυραίοι, ο Χριστός έγινε ένας γερό Λαδάς (τοκογλύφος), υποκριτής, παμπόνηρος, ψεύτης, δειλός, με τα σεντούκια γεμάτα τούρκικες κι εγγλέζικες χρυσές λίρες...Και τα κάνει πλακάκια, ο Χριστός ο δικός σας, με όλους τους δυνατούς της γης, για να γλυτώσει το τομάρι του και το πουγκί του!»

Ο παπα-Φώτης επίσης, στο δικό του κήρυγμα τονίζει: *«Θα πάμε να ζητήσουμε το δίκιο μας. Όχι ελεημοσύνη, δικαιοσύνη! Έχουμε στον κάμπο περιβόλια και αμπελοχώραφα, έχουμε ελιές και σπίτια, να μας τα δώσουν! Δε ζητούμε να πατήσουμε ξένα χώματα, ζητούμε να δουλέψουμε τα δικά μας, να ζήσουμε. Όχι στρατός της πείνας – στρατός των αδικημένων που βαρέθηκαν πια ν' αδικούνται. Δεν θα χτυπήσουμε πρώτοι. Μα, αν χτυπηθούμε, χέρια έχουμε, χέρια μας έδωσε ο Θεός, θα χτυπήσουμε κι εμείς. Τι μπορεί να κάμει, πώς μπορεί να προκόψει η δικαιοσύνη σ' έναν κόσμο άδικο κι άτιμο, αν δεν είναι αρματωμένη; Θ' αρματώσουμε τη δικαιοσύνη. Πώς αρματώνουν αυτοί την αδικία; Θα δείξουμε σήμερα πως κι αρετή έχει χέρια. Ο Χριστός δεν είναι μονάχα αρνί, είναι και λιοντάρι. Θα 'ρθει σήμερα μαζί μας σα λιοντάρι»*

Καθώς ο Μανολιός, οι σύντροφοί του και οι Σαρακηνοί ετοιμάζονται να κερδίσουν το δικαίωμά τους στα εδάφη που τους έδωσε ο Μιχαήλ με τη δύναμη των όπλων, η εικόνα του Χριστού παίρνει άλλη μορφή και είναι ένας μαχητής που μισεί την κυρίαρχη τάξη και τιμωρεί το κακό. Ο Γιαννακός, για παράδειγμα, φαντάζεται τον Χριστό να είναι ο καταστροφέας και εμπρηστής των σπιτιών των πλουσίων, όπως ο ίδιος (κατ' αντιστοιχία με το ρόλο του ως αποστόλου Πέτρου που έκοψε το αυτί ενός στρατιώτη ο οποίος επιχείρησε να συλλάβει τον δάσκαλό του (Κατά Ματθαίον 43-52.53): *«Αν ο Χριστός στην εποχή μας κατέβαινε στη γη, στη γη μας, τι θα κουβαλούσε στους ώμους του; Τι νομίζετε; Σταυρό? Όχι! Ένα τενεκέ πετρέλαιο»*. Εδώ, η εικόνα του Χριστού χάνει κάθε θρησκευτικό νόημα.

Δεν είναι τυχαίο που ένας βοσκός παίζει τον ρόλο του Χριστού στο μυθιστόρημα αφού ο Ίδιος ο Ιησούς προείπε ότι «θα βοσκήσει το κοπάδι του σαν βοσκός», «θα αναζητήσει το χαμένο... θα επαναφέρει το πλανεμένο... θα επιδέσει και θα ενισχύσει το ασθενικό» (έγώ είμι ό ποιμὴν ό καλός. ό ποιμὴν ό καλός τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων·Ιωάννη Ι.11) Η κοινωνική θέση του Μανολιού, η ψυχή του βοσκού Μανολιού, σεμνού και ειλικρινή στα συναισθήματα και τις σκέψεις του, του δίνουν την ευκαιρία να κατανοήσει τις άθλιες πράξεις των πλουσίων, μετά να δια φωτίσει τους συντρόφους του και μαζί τους να ξεκινήσει σκληρό αγώνα εναντίον της άρχουσας τάξης για το δικαίωμα στη ζωή και για

μια δίκαιη αναδιοργάνωση του κόσμου. Η πορεία του προς την απελευθέρωση περνά μέσα από πολλούς πειρασμούς και μια σκληρή εσωτερική πάλη που υποτάσσει τα προσωπικά του συμφέροντα στο δημόσιο συμφέρον. Ο Μανολιός (*«Ἴδού ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσουσιν τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ, ὃ ἐστὶν μεθερμηνευόμενον μεθ' ἡμῶν ὁ θεός.»*) (Κατὰ Ματθαίον Εὐαγγέλιον, 1, 23) φαίνεται επίσης να λαχταρά να απαρνηθεί κάθε τι ανθρώπινο, μέχρι την απάρνηση της ερωτικής ζωής. Μετά από έντονη ψυχική αγωνία, μακροχρόνιους προβληματισμούς, διαμάχες με τον εαυτό του, ψυχοσωματική ασθένεια (την οποία εξομολογείται για να αναζητηθεί η αμαρτία του και να θεραπευτεί) θυσιάζει τη μεγάλη και αληθινή αγάπη για χάρη ενός κοινού σκοπού. Κι επειδή υπερτερεί η αγάπη του για τους ανθρώπους, όλες του οι σκέψεις και οι πράξεις έχουν στόχο να οδηγήσουν στο δρόμο της καταπολέμησης της αδικίας.

Ο Μανολιός τελικά κατηγορείται, αφορίζεται και πεθαίνει σαν ένας άλλος Χριστός στον βωμό της φαρισαϊκής εξουσίας (με εντολή του ιερέα παπα-Γρηγόρη στον ιερό χώρο της εκκλησίας) όταν οι πρόσφυγες κατεβαίνουν στο χωριό να διεκδικήσουν τα εδάφη που τους παραχώρησε ο Μιχελής και θάβεται στη σπηλιά που είχαν βρει καταφύγιο με τη δική του υπόδειξη, καθώς οι ίδιοι αποφασίζουν να βρουν αλλού τόπο να εγκατασταθούν, ενώ ο Παναγιώταρος- Ιούδας βλέποντας πως με τη δολοφονία του Μανολιού δεν ησυχάζει, αυτοκτονεί.

Ολόκληρη η πλοκή του μυθιστορήματος ταιριάζει ξεκάθαρα στους κύριους σταθμούς της βιογραφίας του Χριστού. Κάθε ήρωας του έργου έχει έναν αντίστοιχο χαρακτήρα από την Καινή Διαθήκη και το ίδιο το έργο είναι μια εκδοχή του Ευαγγελίου εκφρασμένη με σύγχρονο τρόπο. Ο Καζαντζάκης δίνει πραγματικά τη δική του προσωπική ερμηνεία του Χριστιανισμού και στην εξέλιξη της πλοκής θέτει πολλά δύσκολα ερωτήματα-διλήμματα οδυνηρής ηθικής επιλογής, τόσο στους χαρακτήρες του όσο και στον αναγνώστη, με ηχηρές πράξεις-απαντήσεις, μερικές φορές πολύ μακριά από τις παραδοσιακές βιβλικές. Η πάλη μεταξύ συναισθήματος και καθήκοντος είναι η κινητήρια δύναμη πίσω από την παρουσίαση όχι μόνο της εικόνας του Μανολιού, αλλά και της Κατερίνας, του Μιχελή, του Γιαννακού, του Κωσταντή, που μετά από πολλά λάθη, προβληματισμούς και δισταγμούς ακολουθούν την πορεία του δίκαιου σκοπού. Κοιτάζοντας τη γύρω πραγματικότητα με μια νέα φωτισμένη ματιά, ο Καζαντζάκης παρατηρεί την αδικία του τρόπου ζωής της αγροτικής κοινότητας, εποπτευόμενης από τον Τούρκο ιδιοκτήτη-αγά που αντιστοιχεί στο πρότυπο του Ρωμαίου Πόντιου Πιλάτου. Με πολλή ζεστασιά και αγάπη ο συγγραφέας επίσης,

προβάλλει την εικόνα της χήρας Κατερίνας - Μαγδαληνής. Παρά την παρελθούσα έντονη ζωή της, αυτή η γυναίκα, που ερωτεύτηκε τον Μανολιό, υποστηρίζει τον δίκαιο αγώνα του και αποδεικνύεται πολύ ανώτερη, ευγενέστερη και πνευματικά πολύ πιο αγνή από τους ευσεβείς συγχωριανούς της. Η μεγάλη της αγάπη για τον Μανολιό και τους ανθρώπους που υποφέρουν διαγράφει το αμαρτωλό παρελθόν της και της ανοίγει μια νέα σελίδα στη μοίρα της.

Στα μάτια του συγγραφέα ο Χριστός-Μανολιός δεν είναι τόσο ο παρηγορητής ή ο κήρυκας ιδεών, όσο ο αγωνιστής της δικαιοσύνης που απαρνιέται τις επίγειες χαρές και θυσιάζεται, αφού πρωτίστως έχει αναδείξει την υποκρισία και την απάτη της ηθικής της άρχουσας τάξης και της εκκλησίας, του πρώτου λίθου πάνω στον οποίο χτίστηκε ο Χριστιανισμός, που στο έργο ενώ είναι υπεύθυνη για τη διατήρηση της κληρονομιάς του Θεού, φαίνεται διατεθειμένη να υποστηρίξει κάθε είδους σύγκρουση με στόχο τα οφέλη της εξουσίας. Η κορωνίδα της αγάπης του Μανολιού για τους ανθρώπους είναι η τελευταία σελίδα της σύντομης ζωής του, όταν δίνει τον εαυτό του να κομματιαστεί από ένα βάνουσο πλήθος, σώζοντας έτσι τους συντρόφους του στον αγώνα για την ελευθερία του ανθρώπου.

2. Ο ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΣ ΠΕΙΡΑΣΜΟΣ

Στο τελευταίο του έργο, που αποτελεί ένα από τα πιο αμφιλεγόμενα μυθιστορήματα του εικοστού αιώνα, ο Καζαντζάκης εμπνεύστηκε από τις ιδέες του πρώιμου ασκητικού χριστιανισμού κι έδωσε τη δική του, διαφορετική από την κανονική, ερμηνεία της εικόνας του Χριστού. Το μυθιστόρημα αυτό εκφράζει τη χαρακτηριστική φιλοσοφία ζωής του Καζαντζάκη που βίωσε την επιρροή του Νίτσε και του Μπερζόν και την οποία διατυπώνει εύγλωττα στον πρόλογο του.⁹² Σε κάθε περίπτωση, μπορεί να ειπωθεί με βεβαιότητα ότι ο συγγραφέας του Τελευταίου πειρασμού έχει μελετήσει σε βάθος τα κείμενα της Καινής Διαθήκης αλλά και τα απόκρυφα κείμενα.

⁹² Bertrand Westphal, *The Novel and the Gospel: Transferring the Gospel to the European Novel*, Press Univ. Limoges, 2002, σελ. 181

Στα τριάντα τρία - σύμφωνα με τον αριθμό των ετών που έζησε ο Ιησούς - κεφάλαια του «Τελευταίου πειρασμού», ο Καζαντζάκης αφηγείται την ιστορία της ζωής του Ιησού από τη Ναζαρέτ, παρουσιάζοντας τα γεγονότα της ανθρώπινης ζωής Του που εξιστορούνται στα Ευαγγέλια και περιγράφει «τη συνεχή, ανελέητη πάλη του πνεύματος και της σάρκας»⁹³ που αποτελεί το κύριο πρόβλημα όλων των μυθιστορημάτων του και των φιλοσοφικών του έργων. Ο πρωταγωνιστής αυτού του βιβλίου είναι αγωνιστής και παράλληλα ένας άνθρωπος-μάρτυρας (με τη συγγένεια των λέξεων «αγώνας» και «αγωνία» δηλαδή «μαρτύριο», «άγχος») που αγωνίζεται και υποφέρει προσπαθώντας να ξεπεράσει την αιώνια σύγκρουση «νου και καρδιάς». Το κακό δελεάζει τον Ιησού, ο οποίος νιώθει τη γοητεία του γιατί μόνο με τέτοιο τίμημα έχει νόημα στο έργο η τελική απόρριψη του πειρασμού.

Το μυθιστόρημα έχει κυκλική δομή. Αρχίζει με ένα όνειρο και τελειώνει με ένα όνειρο. Ξεκινά με μια σκηνή στην οποία ένας νεαρός άνδρας βλέπει έναν εφιάλτη όπου ορδές ανθρώπων τον αναζητούν ως Σωτήρα τους. Ο Ιησούς από τη Ναζαρέτ, είναι ο γιος του ξυλουργού του χωριού και ο ίδιος κατασκευαστής των σταυρών που προορίζονται για να σταυρώσουν εξεγερμένους Ισραηλινούς. Στην αρχή του πνευματικού του ταξιδιού, ο Ιησούς βιώνει μια σύγκρουση μεταξύ της καθημερινής του ζωής και της κλήσης - μεταξύ της επιθυμίας να κάνει μια ζωή ευτυχισμένη και της επιθυμίας να της δώσει νόημα. Οι στόχοι του είναι πολύ κοινοί- να κερδίσει τα προς το ζην, να παντρευτεί, να κάνει παιδιά, να κερδίσει τον σεβασμό από τους άλλους, με άλλα λόγια να αποκτήσει την ευτυχία μιας οικογένειας, του γάμου, μία θέση στην κοινωνία, την άνεση και την ασφάλεια, μια ζωή στην οποία δεν υπάρχει ο ρόλος του Σωτήρα ή του Μεσσία. Όμως, κάθε φορά που στο μυαλό του μπαίνουν πειρασμοί για μια κανονική θνητή ζωή, νιώθει ότι δοκιμάζεται από τον Θεό. Τον επισκέπτονται φωνές και οράματα - δεν μπορεί να καταλάβει ποιο είναι το πεπρωμένο του και από ποιον προέρχεται η κλήση: είναι από το Θεό ή το διάβολο; Ο Χριστός ισχυρίζεται ότι τον κυριεύει ο φόβος και όχι η αγιότητα: θα είχε επαναστατήσει εναντίον του Θεού και θα είχε υποκύψει στον πειρασμό, αν δεν ήταν τόσο δειλός. Ο Ιούδας ένας από τους επαναστάτες της Ιουδαίας Τον κατηγορεί αρχικά για συνεργασία με τις ρωμαϊκές αρχές και Τον απειλεί. Προσπαθώντας να κατασταλάξει και να κατανοήσει τον εαυτό Του,

⁹³ Η διττή φύση του Χριστού, που λαχταρούσε τόσο ανθρώπινα, αλλά με τόσο απάνθρωπο πάθος, να βρει τον Θεό, ή μάλλον, να επιστρέψει στον Θεό και να συγχωνευτεί μαζί του, ήταν πάντα για μένα ένα άλυτο αίνιγμα. Αυτή η νοσταλγία για τον Θεό, τόσο μυστηριώδης και τόσο απτή, άνοιξε μέσα μου σαν αγιάτρευτη πληγή, γινόμενος ταυτόχρονα μια ανεξάντλητη πηγή πνευματικής δύναμης τονίζει ο ίδιος στον Προλογο του βιβλίου

ο Ιησούς καταφεύγει σε ένα μοναστήρι και καταλήγει να περιπλανιέται με τον Ιούδα. Ενώνεται με τους μαθητές Του και στη διαδρομή συναντούν ένα πλήθος έτοιμο να ρίξει πέτρες στην πόρνη Μαρία τη Μαγδαληνή, αλλά ο Ιησούς τη σώζει, απευθυνόμενος στο πλήθος: «Ας ρίξει την πρώτη πέτρα όποιος είναι αναμάρτητος». Πηγαίνει στην έρημο όπου με κάθε τρόπο θέλει να έλθει σε επαφή με το Θεό, αντέχοντας τους πειρασμούς του διαβόλου. Στη συνέχεια βαπτίζεται και καθοδηγείται από τον Ιωάννη τον Βαπτιστή. Ο Ιησούς επιστρέφει στην Ιερουσαλήμ με τους μαθητές Του και διώχνει τους εμπόρους από το ναό, προκαλώντας σύγχυση στην πόλη με τα κηρύγματά Του. Άλλωστε, εχθροί Του δεν είναι μόνο οι Ρωμαίοι, αλλά και η εβραϊκή ιεραρχία και οι κανόνες του εβραϊκού νόμου. Συνειδητοποιώντας όμως, ότι δεν θα πετύχει τίποτα με τη βία, ο Ιησούς καταλαβαίνει επιτέλους το πεπρωμένο του - να δεχτεί τις ανθρώπινες αμαρτίες και να πεθάνει για την ανθρωπότητα. Ζητά από τον Ιούδα ως πιο πιστό και πιο ανθεκτικό από τους υπόλοιπους μαθητές να τον παραδώσει στις ρωμαϊκές αρχές. Αφού συμμετέχει με όλους στον Μυστικό Δείπνο, ο Ιούδας φέρνει τους Ρωμαίους λεγεωνάριους και συλλαμβάνουν τον Ιησού. Ο Ιησούς καταδικάζεται και σταυρώνεται στο σταυρό. Τη στιγμή του πιο τρομερού μαρτυρίου πριν ξεψυχήσει, του εμφανίζεται ένα όραμα. Ένας φύλακας άγγελος βοηθά τον Χριστό να κατέβει από το σταυρό και να φύγει από τον τόπο της εκτέλεσης. Ο Ιησούς πηγαίνει σε μια ανθισμένη κοιλάδα και τον υποδέχεται μια γαμήλια τελετή. Παντρεύεται την ερωτευμένη μαζί του Μαρία Μαγδαληνή, που εξαιτίας του έγινε πόρνη, επειδή απέκρουσε τον έρωτά της και κάνουν παιδιά. Μετά το θάνατο της, παντρεύεται τις αδελφές του Λαζάρου. Ζει μια ομαλή, ήρεμη ανθρώπινη ζωή και ηλικιωμένος πια στο κατώφλι του σπιτιού του αναπολεί τις επιθυμίες της νιότης και τη χαρά της απελευθέρωσης από τις κακουχίες και τα μαρτύρια του σταυρού. Εκεί εμφανίζονται οι μαθητές Του, ασπρισμένοι με γκριζα μαλλιά, με επικεφαλής τον Ιούδα, ο οποίος Τον κατηγορεί για δειλία, αποστασία και προδοσία. Όλοι μαζί προσβάλλουν τον δάσκαλο επειδή επέλεξε την εγκόσμια ζωή αντί για τον προβλεπόμενο ρόλο του Μεσσία. Ο Ιησούς, με τις τελευταίες του δυνάμεις, αποτινάζει τα όνειρα του πειρασμού και επιστρέφει στην πραγματικότητα, Οι χαρές του γάμου και της οικογένειας ήταν ένα ψέμα, μια ψευδαίσθηση που του έστειλε ο διάβολος. Δεν πρόδωσε τους αποστόλους Του, που ευημερούν κηρύττοντας. Ο Ίδιος σταυρώνεται στο σταυρό κι ένα χαμόγελο εμφανίζεται στα χείλη του γιατί δε λιποτάκτησε. *"Ζουν και βασιλεύουν οι Μαθητές του, πήραν τις στεριές και τις θάλασσες και διαλαλούν το Καλό Μαντάτο. Τα πάντα*

έγιναν όπως πρέπει, δόξα σοι ο Θεός! Έσυρε φωνή θριαμβευτικά: –Τετέλεσται! κι ήταν σα να 'λεγε: Όλα αρχίζουν».

Ιστορικά σκηνικά όπως η Ναζαρέτ, η Ιουδαία, η Γαλιλαία, η Σαμάρεια και η Ιερουσαλήμ, γεμάτα Εβραίους, Ρωμαίους, Φαρισαίους, γραμματείς ζωντανεύουν κι εμφανίζονται από μια διαφορετική οπτική γωνία. Ο κόσμος που δημιουργείται στις σελίδες του μυθιστορήματος κυριολεκτικά «αναπνέει», είναι ζωντανός, γεμάτος κίνηση, μυρωδιές και ήχους, μεγάλος, απεριόριστος, αισθησιακός κόσμος. Αυτός είναι ο «κόσμος του Θεού», που γεννήθηκε για τον άνθρωπο και, όπως προοριζόταν από τον Δημιουργό, για την ευτυχία του. Μερικές φορές μοιάζει με τον κόσμο της Παλαιάς Διαθήκης: *«Κοίταζε τήν Ιερουσαλήμ, όχι τη σημερινή, την προσκυνημένη, παρά τή μελλούμενη άγια Ιερουσαλήμ, με ιίς εφτά καστρόπορτες, με τούς εφτά φύλακες αγγέλους ...»*. Ωστόσο, συχνά ο κόσμος του Καζαντζάκη διαφέρει από τον βιβλικό: είναι πιο πολύχρωμος, πιο γεμάτος, πιο αντικειμενικός. Άγγελοι και προφήτες εμφανίζονται σε αυτόν, ο Σατανάς και μερικές φορές ακόμη και ο ίδιος ο Θεός. Ο κόσμος αλλάζει συνεχώς, μπορεί να είναι όμορφος, άλλες φορές μπορεί επίσης να είναι ζοφερός αλλά όποιες αλλαγές κι αν συμβούν στη φύση, για τον ήρωα του μυθιστορήματος - τον Ιησού - ο Θεός είναι αχώριστος σε αυτόν τον κόσμο: *«Ένωθε νά κυκλώνεται ολούθε από τήν πνοή του Θεού..»*

Ο Καζαντζάκης κατάφερε να συνθέσει μια ιδιότυπη λογοτεχνική βιογραφία του προσώπου του Χριστού, που ισορροπεί ανάμεσα στην μυθοπλασία και στην ιστορία. Το κύριο θέμα που διατρέχει ολόκληρη την πλούσια σε νόημα και γεγονότα λογοτεχνική αφήγηση, είναι το θέμα της ελεύθερης βούλησης από τη μια και του καθήκοντος και του πεπρωμένου από την άλλη. Ο Χριστός, που ήταν προορισμένος να γίνει ο Μεσσίας, από την αρχή αντιτίθεται στη μοίρα του, θέλει να ζήσει μια συνηθισμένη ζωή. Και γι' αυτό κάνει σταυρούς πάνω στους οποίους σταυρώνονται οι συμπατριώτες του. Κάθε βράδυ βασανίζεται από τρελά οράματα και τελικά, ανίκανος πλέον να πολεμήσει το πεπρωμένο, αρχίζει ένα κήρυγμα με τα λόγια του Θεού, χωρίς να ξέρει τι θα πει την επόμενη στιγμή. Πρώτα, η αγάπη, μετά το τσεκούρι και τέλος η σταύρωση- αυτά είναι τα στάδια του κηρύγματος του Χριστού, που περιγράφονται στο έργο. Στον επίλογο, θίγεται ένα άλλο σημαντικό θέμα - αυτό της προδοσίας, όπου ο συγγραφέας επισημαίνει το πόσο τρομακτικό είναι να ζεις όταν αυτοί που πίστεψαν σε εσένα, που άκουσαν τα λόγια σου και ακολούθησαν τις οδηγίες σου, προδόθηκαν από εσένα. Και πόσο ανεκτή γίνεται αυτή η προδοσία, όταν αποδεικνύεται ότι είναι μόνο μια ακόμα εμμονή του Σατανά.

Πρωταγωνιστές στο έργο του Καζαντζάκη είναι ο Ιησούς, ο Ιούδας και η Μαρία η Μαγδαληνή. Ο Καζαντζάκης δεν αγνόησε ούτε στο έργο αυτό τη Μαρία Μαγδαληνή, τον πιο μυστηριώδη χαρακτήρα της Βίβλου. Η Μαρία η Μαγδαληνή - σε αντίθεση με τα Ευαγγέλια- παρουσιάζεται ως παιδική φίλη του Ιησού, αλλά και ως μια ενοχή που δεν μπορεί με τίποτα να ξεπεράσει αφού εκείνη γίνεται πόρνη, επειδή ο ίδιος δεν ανταποδίδει τα συναισθήματά της. Στον 'Τελευταίο Πειρασμό', ο Ιησούς δεν θα αγγίζει ποτέ ερωτικά τη Μαγδαληνή, αν και την επιθυμεί, αλλά θα σταθεί μπροστά της ζητώντας της να τον συγχωρέσει.

Οι Απόστολοι παρουσιάζονται ως απλοί άνθρωποι, με ανθρώπινες αδυναμίες, γήινες ανησυχίες και τις εγκόσμιες επιθυμίες τους, που ακολούθησαν τον Χριστό γιατί προσδοκούσαν επανάσταση κι επίγεια αγαθά, ερμηνεύοντας αρχικά εσφαλμένα την βασιλεία των Ουρανών που αναζητούν.

Υπάρχουν επίσης, τρεις σημαντικές αντιφάσεις σε σχέση με τα Ευαγγέλια στο μυθιστόρημα: η ερμηνεία της εικόνας του Ιούδα, η ζωή του Ιησού πριν από τη διακονία Του και ο τελευταίος Πειρασμός - ο πειρασμός της επίγειας ζωής.

Η εικόνα του Ιούδα είναι η αναμφισβήτητη μυθοπλαστική επιτυχία του Καζαντζάκη καθώς τον παρουσιάζει ως μυστικό Ζηλωτή,⁹⁴κι ενεργό μαχητή κατά της ρωμαϊκής κυριαρχίας, ο οποίος στάλθηκε πρώτα να σκοτώσει τον Ιησού, γίνεται ο κύριος οπαδός Του αφού πιστεύει ότι ο Ιησούς θα οδηγήσει τον λαό του Ισραήλ σε επανάσταση και εν τέλει δεν αποδέχεται τη θεωρία του Χριστού ότι όλοι οι άνθρωποι είναι αδέρφια. Για τον Χριστό, «δεν υπάρχει ούτε Έλληνας ούτε Εβραίος», αλλά υπάρχουν μόνο δίκαιοι και αμαρτωλοί. Ο Χριστός δεν παλεύει με τον εξωτερικό κόσμο, με τις εξωτερικές συνθήκες. Το πεδίο της μάχης Του είναι η ψυχή του ανθρώπου. Για τον Ιούδα, ο κόσμος χωρίζεται στους καταπιεσμένους Εβραίους -τους αδελφούς του και τους Ρωμαίους καταπιεστές. Ένα είδος «μαχητή για την απελευθέρωση της ανθρωπότητας», γεμάτος με την ελπίδα ότι ο Ιησούς θα ιδρύσει ένα πολιτικό βασίλειο που εμποτίστηκε με την πίστη ότι μέσω της Σταύρωσης και της Ανάστασης, ο Ιησούς θα ολοκληρώσει τον μεσσιανικό του ρόλο. Δυνατός, με ισχυρή θέληση, ασυμβίβαστος, διψασμένος για ελευθερία και δικαιοσύνη όχι «εκεί», στη Βασιλεία των Ουρανών, αλλά «εδώ και τώρα», ο συγγραφέας δημιούργησε τον Ιούδα μάλλον με στοιχεία από τον εαυτό του κατά την περίφημη επιγραφή στην ταφόπλακα του «Δεν ελπίζω τίποτα. Δεν φοβάμαι τίποτα. Είμαι ελεύθερος». Ο Ιούδας στον Καζαντζάκη είναι ο πιο

⁹⁴ Hubert Prolongeaux, *The Kiss of Judas*

πιστός και αφοσιωμένος συνεργάτης του Ιησού, ο πιο ισχυρογνώμων και ισχυρός από τους αποστόλους, αλλά και το εντελώς αντίθετο του Χριστού, ο αντίποδας (Όταν απαιτεί από τον Ιησού να χρησιμοποιήσει το σώμα του για να πολεμήσει τη Ρώμη, ο τελευταίος απαντά ότι θα χρησιμοποιήσει την ψυχή του για να πολεμήσει την αμαρτία.⁹⁵ Αυτός ο ιδεολόγος επαναστάτης Ιούδας απαρνήθηκε τις απλές οικογενειακές χαρές, την ευτυχία των αγαπημένων προσώπων, για χάρη της μάχης μέχρι να απελευθερωθεί η πατρίδα από ξένους εισβολείς, άθλιους ηγεμόνες και εμπόρους. Όταν ο Ιησούς κηρύττει αγάπη και πραότητα - ο Ιούδας, πράγματι, είναι έτοιμος να καταστρέψει τον Δάσκαλο, αλλά όταν ο Χριστός καλεί για να κάψει τις αμαρτίες του κόσμου και τη βρωμιά του με φωτιά - τότε ο Ιούδας είναι έτοιμος να Τον ακολουθήσει μέχρι το τέλος, όπως ένας πιστός υπηρέτης. Ο Ιησούς τον χρειάζεται: σε κανέναν άλλον δεν θα μπορούσε ο Χριστός να εμπιστευθεί μια τόσο τρομακτική αποστολή. Να προδώσει τον Δάσκαλο, να προδώσει τον Υιό του ανθρώπου, να προδώσει τον Θεό. Σύμφωνα με τον Καζαντζάκη, ο Ιούδας εκπληρώνει μόνο το θέλημα του Χριστού αφού κάποιος πρέπει να εκπληρώσει αυτό που προοριζόταν για να ολοκληρωθεί η αποστολή του ίδιου του Θεανθρώπου. Ο Ιούδας, κατόπιν αιτήματος του Ιησού και λόγω της αγάπης του για τον Ιησού, και για το Ισραήλ, Τον προδίδει και επιτρέπει έτσι να πραγματοποιηθούν οι προφητείες που έγραψαν οι Προφήτες.⁹⁶ Ο προδότης, επομένως, παίζει έναν πολύ σημαντικό ρόλο στην επιδίωξη της σωτηρίας εξίσου σημαντικό με αυτόν του ίδιου του Μεσσία.⁹⁷ Αλλά αν πράγματι έγινε αυτό και αν εξαιτίας αυτού ο κόσμος σώθηκε από την αμαρτία και τον θάνατο, τότε ο Ιούδας δεν μπορεί να είναι στην Κόλαση (!), είναι ένας «διπλός πράκτορας του ευαγγελίου. Πληρώθηκε από τον Διάβολο, Επιχορηγείται από την Πρόνοια».⁹⁸

Ποιος ήταν λοιπόν ο Ιούδας; Άπληστος προδότης και πωλητής αθώου αίματος ή ένας συμπολεμιστής στον πνευματικό σκοπό που αποφάσισε να προχωρήσει σε πιο αποτελεσματικές μορφές αγώνα κι ένας πιστός μαθητής που ακολούθησε οικειοθελώς τις εντολές του δασκάλου; Σύμφωνα και με τα συγγράμματα του θεολόγου Ειρηναίου της Λυών, του χριστιανού επισκόπου που επιβεβαιώνουν το -αιώνες αργότερα- ανακαλυφθέν

⁹⁵Bertrand Westphal « *The Novel and the Gospel: Transferring the Gospel to the European Novel* , , Presses Universitaires de Limoges, 2002, σελ. 185»).

⁹⁶ Νίκος Καζαντζάκης, *Θέατρο, Β' Τραγωδίες*. Πρβλ. και Ελένη Καζαντζάκη, Νίκος Καζαντζάκης, *Ο ασυμβίβαστος*, σελ. 555 όπου σε επιστολή του αναγνωρίζει ότι καταγγιάζει τον Ιούδα, σελ. 107

⁹⁷Maurice Chappat, *Gospel of Judas*, Paris, Gallimard, 2001, σελ. 94

⁹⁸ Maurice Chappat, ό.π. σελ. 81

Ευαγγέλιο του Ιούδα, ⁹⁹ η αντίληψη ότι ο Ιούδας εκτέλεσε μόνο το θέλημα του Ιησού, προδίδοντάς Τον, ταιριάζει απόλυτα στο Γνωστικό δόγμα του καλού και του κακού – που τις θεωρεί ως δύο ίσες δυνάμεις που κυβερνούν το σύμπαν. Ωστόσο, σε καμία περίπτωση δεν αντιστοιχεί στην εκκλησιαστική διδασκαλία, η οποία θεωρεί ότι κάθε άτομο είναι προσωπικά υπεύθυνο για τις πράξεις του και κανένα δεν είναι προορισμένο να διαπράξει ορισμένες κακές πράξεις. Κανείς δεν ανάγκασε τον Ιούδα να προδώσει: ήταν αποκλειστικά θέμα της ελεύθερης επιλογής του, είτε εκτελούσε εντολές του Κυρίου Του και υπάκουσε σε Αυτόν, είτε όχι.

«Πρέπει να γνωρίζει κανείς», γράφει ο άγιος Ιωάννης ο Δαμασκηνός (8ος αι.) ερμηνεύοντας το αυτεξούσιο, «ότι ο Θεός τα γνωρίζει όλα εκ των προτέρων, αλλά δεν τα προκαθορίζει όλα. Γιατί Εκείνος γνωρίζει εκ των προτέρων τι έχουμε στη δύναμή μας, αλλά δεν το προκαθορίζει. Διότι δεν θέλει να συμβεί το κακό, αλλά δεν επιβάλλει την αρετή».¹⁰⁰ Η δεύτερη θεμελιώδης αντίθεση με τα Ευαγγέλια αφορά στην περιγραφή της νεαρής ηλικίας του Ιησού, όπου ο Καζαντζάκης προικίζει τη ζωή του Ιησού με γεγονότα βασισμένους μόνο στη φαντασία του. Από νωρίς, σύμφωνα με το μυθιστόρημα, ο Ιησούς προβλέπει τη μεγάλη αποστολή του και τα δεινά που συνδέονται με αυτήν. Όπως κάθε άνθρωπος, προσπαθεί να αποφύγει τα βάσανα, να αποφύγει την αποστολή που του έχει ανατεθεί, αλλά είναι ήδη συνηθισμένος στο γεγονός ότι κάθε φορά που είναι έτοιμος να ζήσει τις πιο συνηθισμένες ανθρώπινες απολαύσεις, δέχεται αμέσως επίθεση και βασανίζεται από τα «νύχια του Θεού», έναν υπαινιγμό ενός βιβλικού περιστεριού, ίσως την ενσάρκωση του Αγίου Πνεύματος. Ο Καζαντζάκης στο έργο υπερτονίζει την ανθρώπινη φύση του Ιησού ¹⁰¹. που παλεύει με τους πειρασμούς¹⁰²: σ' ένα αγώνα στον οποίο κάθε φορά ο Ιησούς πρέπει να επιλέξει μεταξύ «σάρκας» και «πνεύματος»¹⁰³ «...κι όσο πιά πολλή

⁹⁹ ΣΗΜ.: «Ο τελευταίος πειρασμός του Χριστού» γράφτηκε το 1955, το γνωστικό απόκρυφο «Ευαγγέλιο του Ιούδα» (Κώδικας Τσάκου), γραμμένο στα κοπτικά, βρέθηκε το 1978 στην Αίγυπτο και δημοσιεύτηκε το 2006. Ο ίδιος ο πάπυρος, με ανάλυση ραδιοάνθρακα, χρονολογείται από το 220-340 π.Χ. Η παλαιότερη αναφορά στα απόκρυφα χρονολογείται στον 2ο αιώνα μ.Χ. - στα συγγράμματα του Ειρηναίου του Λυώνος και του Επιφανίου της Κύπρου. Έτσι, σε αυτό το Απόκρυφο, τα χαρακτηριστικά του Ιούδα και των υπολοίπων Αποστόλων συμπίπτουν σε μεγάλο βαθμό με εκείνα τα χαρακτηριστικά που περιγράφηκαν στο μυθιστόρημα του Καζαντζάκη. Εδώ είναι μερικά μόνο αποσπάσματα από τα απόκρυφα:

1) Ο Ιησούς απάντησε, είπε: - Θα γίνεις ο δέκατος τρίτος και θα είσαι καταραμένος από τις υπόλοιπες γενιές.

2) Θα τους ξεπεράσεις όλους, για το άτομο που με κουβαλάει μέσα του, εσύ θα θυσιαστείς

¹⁰⁰ Ιωάννης ο Δαμασκηνός: Έκδοσις ακριβής της ορθοδόξου πίστεως

¹⁰¹ Pierre Buhler *An Introduction to Systematic Theology*, , Παρίσι, Labor et fides, 2008, σελ. 479 , σημείωση 32

¹⁰² Ματσούκα, Νίκου, *Η ελληνική παράδοση στον Νίκο Καζαντζάκη*, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1989, . 45-46

¹⁰³ Καζαντζάκη, Νίκου *Αναφορά στον Γκρέκο*, εκδ. Ελ. Καζαντζάκη, Αθήνα 1961, σ. 27:

σάρκα μετουσιώνει σε αγάπη, σε παλικαριά κι ελευτεριά, τόσο περισσότερο γίνεται Γιός του Θεού» Αν και ο Καζαντζάκης στηρίζεται στην ευαγγελική αφήγηση του Ματθαίου για τους πειρασμούς που δέχτηκε ο Χριστός από το Σατανά στην έρημο, στο έργο ο Ιησούς είναι πιο ανθρώπινος, και επομένως τα βάσανά του είναι πιο δυνατά, οπότε και η υπέρβαση του πειρασμού απαιτεί την καταπόνηση κάθε ψυχικής δύναμης. Στον πρώτο πειρασμό, ο πειραστής εμφανίζεται στο έργο με τη μορφή μισής γυναίκας, μισού φιδιού, που φυσικά αποτελεί ευθεία νύξη στην ιστορία της Παλαιάς Διαθήκης για την Εύα και το φίδι-πειραστή, ενώ στο Ευαγγέλιο, ο πεινασμένος Ιησούς δελεάζεται με σωματική τροφή. Παρά τις διαφορές στα κείμενα, υπάρχει ένα κοινό σημείο: η ουσία του πρώτου πειρασμού είναι η σάρκα, οι «Δαίμονες του σώματος». Το συμπέρασμα προκύπτει από το κείμενο του Ευαγγελίου: δεν είναι το πνεύμα που εξαρτάται από το σώμα, αλλά το σώμα από το πνεύμα. Ο Διάβολος παρουσιάζει τον άνθρωπο πρωτίστως ως σωματικό ον, ο Ιησούς παρουσιάζει τον άνθρωπο πρωτίστως ως πνευματικό ον. Το μυθιστόρημα επιβεβαιώνει την ευαγγελική θέση: το πνεύμα είναι που κυριαρχεί στον άνθρωπο. Η σειρά του δεύτερου και του τρίτου πειρασμού αλλάζει στο έργο. Στο ευαγγελικό κείμενο, οι πειρασμοί προσφέρονται στον Ιησού με αύξουσα σειρά δύναμης. Ο δεύτερος πειρασμός στο μυθιστόρημα είναι συγκρίσιμος με τον τρίτο πειρασμό σύμφωνα με το Ευαγγέλιο: τον πειρασμό της επίγειας δύναμης, οι «δαίμονες του νου». Στο μυθιστόρημα, αυτός είναι ο πιο μυστηριώδης πειρασμός και από τους τρεις πειρασμούς του Ιησού στην έρημο: ο Σατανάς εμφανίζεται με τη μορφή λιονταριού και ο Ιησούς απορρίπτει όλες τις δελεαστικές προσφορές για τα βασίλεια της γης όταν ο Δημιουργός Του έδειξε πως καταρρίπτονται αυτά τα βασίλεια *“Πειρασμός δεν σας κατέλαβεν ειμή άνθρωπινος· πιστός όμως είναι ο Θεός, όστις δεν θέλει σας αφήσει να πειρασθήτε υπέρ την δυνάμιν σας, αλλά μετά του πειρασμού θέλει κάμει και την έκβασιν, ώστε να δύνασθε να υποφέρετε.”* (Α΄ Κορινθίους, ι΄:13).

Ο τρίτος πειρασμός στο μυθιστόρημα φαίνεται να είναι συγκρίσιμος με τον δεύτερο πειρασμό σύμφωνα με το Ευαγγέλιο: τον πειρασμό της θεικής δύναμης, οι « Δαίμονες της Καρδιάς». Στον Ματθαίο, η πονηριά και η πρόκληση του διαβόλου είναι η εξής: Εφόσον ο Υιός του Θεού έχει θαυματουργή δύναμη, πρέπει να την αποκαλύψει. Πριν κάνει άλλα θαύματα, πρέπει να βιώσει την ύπαρξη θαυματουργής δύναμης στον εαυτό του, με ένα θαύμα που θα ισοδυναμούσε με την πλήρη καταστροφή του. Υπερνικώντας τους νόμους της φύσης, ο Ιησούς θα είχε νικήσει τους νόμους του Θεού. Ίσως σε αυτή την πρόταση ο Καζαντζάκης βλέπει την πιο τρομερή πρόκληση του διαβόλου: να προκαλέσει την έπαρση

στον Ιησού με τη συνειδητοποίηση της θεϊκής του καταγωγής. Και, όπως είναι γνωστό από την Παλαιά Διαθήκη, ήταν η αλαζονεία του που κάποτε οδήγησε τον Εωσφόρο στην εξέγερση ενάντια στον Δημιουργό και στην έκπτωσή του από τον Παράδεισο. Ο Καζαντζάκης κλιμακώνει τους πειρασμούς στο μυθιστόρημα ανάλογα με την ισχύ της δύναμής τους σε αντιστοιχία με τις ιδέες του. Έτσι, η αλαζονεία θεωρείται γι' αυτόν πιο σοβαρή αμαρτία από τη δίψα για επίγεια βασιλεία. Στο μυθιστόρημα η πνευματική δύναμη του Ιησού αυξάνεται όσο εντείνονται οι πειρασμοί. Στον τρίτο πειρασμό (σύμφωνα με τη σειρά του μυθιστορήματος), δεν χρειάζεται πλέον την υποστήριξη του Θεού για να απορρίψει την προσφορά του διαβόλου. Ο Ιησούς υπομένει τις δοκιμασίες στην έρημο, αλλά ο διάβολος υπόσχεται να επιστρέψει, εδώ η αντιστοιχία είναι με το ευαγγέλιο του Λουκά αφού μόνο εκεί υπάρχει ένας υπαινιγμός ότι ο διάβολος δεν απομακρύνθηκε από τον Χριστό εντελώς, ότι ο Ιησούς πειράστηκε περαιτέρω από τον διάβολο. Επιπλέον, η αλληλουχία των πειρασμών στο Ευαγγέλιο του Λουκά αποκλίνει από τον Ματθαίο και είναι πανομοιότυπη με αυτή που περιγράφεται στο έργο από τον Καζαντζάκη.

Το κεφάλαιο 29 τελειώνει με τη σταύρωση. Χωρίς να πει τις τελευταίες λέξεις στον σταυρό, ο Ιησούς χάνει τις αισθήσεις του. Το επόμενο κεφάλαιο ξεκινά με την αφύπνιση του κι έχει όραμα ότι βρίσκεται κάτω από ένα ανθισμένο δέντρο, όπου ένας άγγελος Κυρίου, του λέει πως ο Θεός αποφάσισε τελικώς να τον σώσει, επιτρέποντάς του ταυτοχρόνως να ζήσει μια φυσιολογική ζωή σαν όλους τους ανθρώπους. Ο ταλαίπωρος ασκητής των προηγούμενων κεφαλαίων ανακαλύπτει για πρώτη φορά τις ομορφιές και τα θαύματα της επίγεια ζωής.¹⁰⁴ με την ένωσή του πρώτα με τη Μαρία τη Μαγδαληνή και στη συνέχεια στη διγαμική ένωσή του με τη Μαρία και τη Μάρθα, τις αδερφές του Λαζάρου. χωρίς διλήμματα, αγωνίες, μαρτύρια και σταυρούς. Όλα είναι μέρος ενός οράματος, ενός ονείρου, στο οποίο ο Ιησούς δελεάζεται από την επίγεια ευτυχία, αυτός είναι ο «τελικός πειρασμός» που καθορίζει τον τίτλο του μυθιστορήματος και τον οποίο ο Ιησούς απορρίπτει περίφημα στο τέλος.

« – Όνειρο λοιπόν ο σταυρός, τα καρφιά, ο πόνος, ο ήλιος που σκοτείνιασε; – Όνειρο· έζησες μέσα στ' όνειρο όλα σου τα πάθη· ανέβηκες στο σταυρό, καρφώθηκες μέσα στ' όνειρό σου, άνοιξαν οι πέντε πληγές στα χέρια σου, στα πόδια σου και στην καρδιά, με τόση δύναμη, που ακόμα, κοίτα, τρέχουν αίματα...»¹⁰⁵

¹⁰⁴ Γεωργίου Ι. Παναγιωτάκη, *Νίκος Καζαντζάκης. Η μορφή και το έργο του*, Κρήτη 2001, σ. 191

¹⁰⁵ Νίκου Καζαντζάκη, *Ο Τελευταίος Πειρασμός*, εκδ. Ελ. Καζαντζάκη, Αθήνα 1970, σσ. 462-463:

Στο μυθιστόρημα του Καζαντζάκη προβάλλεται μια άλλη λογοτεχνική επανεξέταση της εικόνας του Χριστού. Ο Νίκος Καζαντζάκης στο έργο απελευθερώνει τον Άνθρωπο. Κάνει ερωτήσεις. Ξαναγράφει την ιστορία του Χριστού για να δει πώς νιώθει ο Άνθρωπος Ιησούς. Ο Χριστός στον «Τελευταίο Πειρασμό» του Καζαντζάκη δεν είναι ουσιαστικό, αλλά ρήμα. Γίνεται. Δημιουργείται μέσα από τις βασανιστικές αμφιβολίες, τους φόβους, τους ανθρώπινους δισταγμούς και τις επιθυμίες του. Ανεβαίνει τον ίδιο κακοτράχαλο ανήφορο που κάθε άνθρωπος ανεβαίνει αγκομαχώντας.

Σύμφωνα με το έργο, ο Ιησούς δεν είναι ένας άνθρωπος αυτού του κόσμου, είναι ένας μύστης, ένας ασκητής, ένας προφήτης. Σε αυτή τη ζωή, ενδιαφέρεται μόνο για τρία «πράγματα»: τη ψυχή Του, τον Θεό και τη Βασιλεία των Ουρανών. Ο συγγραφέας παρουσιάζει την πιο εγκόσμια εικόνα του Χριστού, που είναι βασανισμένος από αμφιβολίες για την αποστολή του και τον διακατέχει μια συνεχής πάλη με πειρασμούς και κάθε στιγμή της ζωής του εμφανίζεται ως σύγκρουση και νίκη. Οι πειρασμοί του θέτουν στον αναγνώστη ερωτήματα. Ποιος είναι ο πιο δυνατός τρόπος που μπορεί να δελεάσει έναν λάτρη της εξουσίας; Μια υπόσχεση νέας γνώσης ή ένας μεγάλος θρόνος; Τι μπορεί να δελεάσει περισσότερο τους άπληστους; Μια υπόσχεση αφοσιωμένης αγάπης ή ένα μεγάλο θησαυροφυλάκιο; Τι μπορεί να δελεάσει περισσότερο τους ματαιόδοξους; Μια υπόσχεση εσωτερικής γαλήνης ή της μεγάλης δόξας; Πώς ο Ιησούς μπαίνει στον πειρασμό δεδομένου ότι ο τελευταίος πειρασμός είναι ο πιο δυνατός και ακαταμάχητος κι ενώ έχει ήδη απορρίψει άλλους τρεις στην έρημο; Στον σταυρό ο Ιησούς πάσχωσεν δελεάζεται από την ευτυχία ενός απλού και συνηθισμένου ανθρώπου: μια αγαπημένη σύζυγο, πολλά παιδιά και εγγόνια, ανθρώπινη εργασία, σεβασμό από τους συγχωριανούς, μια μακρά δίκαιη ζωή. Ο πειρασμός είναι πραγματικά δυνατός, αλλά όχι για έναν Ιησού που σε όλη Του τη ζωή δείχνει ότι ξεκαθάρισε πόσο λίγο σημαίνουν για αυτόν τέτοιες «καθολικές ανθρώπινες αξίες» και πόσες φορές (και μάλιστα εύκολα) τις απαρνήθηκε, όπως και τη μητέρα Του Μαρία που δεν εμφανίζεται ούτε στο έργο στον τελευταίο του πειρασμό, στοιχείο που χαρακτηρίζει καλύτερα την πραγματική αξία των οικογενειακών σχέσεων για τον ίδιο. Οι χαρές αυτού του κόσμου είναι για όσους τις επιδιώκουν. Ο τελευταίος πειρασμός του Χριστού στην πραγματικότητα προοριζόταν για κάποιον άλλον.

Ο «έσχατος πειρασμός» προσωποποιεί την μεταμόρφωση της σάρκας σε πνεύμα. Ο ίδιος ο θάνατός του Ιησού συμβολίζει τη νίκη του πνεύματος επί της σάρκας, του ανθρώπου επί της φύσης, της αιωνιότητας στον χρόνο¹⁰⁶

Ο Χριστός είναι Θεός και δεν μπορεί να είναι αυτός ο πειρασμός του, όσο δεν είναι δυνατόν να δελεάσεις σοβαρά έναν άνθρωπο με τη ζωή ενός μυρμηγκιού, ενός ζώφιου ή μιας αμοιβάδας. Για να γίνει αυτό, πρέπει να είναι ένας αποκλειστικά επιτηδευμένος κι ασήμαντος θεός, και τότε ποιος θα μπορούσε να πιστεύει σε αυτόν;

Όμως, για εκείνους, των οποίων η ζωή είναι ένας αγώνας που τον διεξάγουν απέναντι στις δυνάμεις του κακού, που είναι σε θέση να πάνε ενάντια στις περιστάσεις και να υπερασπιστούν την Αλήθεια, τη Δικαιοσύνη και την Αλληλεγγύη, ο Τελευταίος Πειρασμός του Χριστού μπορεί να γίνει μία πηγή έμπνευσης, αφού αναφέρεται κατ' εξοχήν και αναδεικνύει τον εξελισσόμενο Άνθρωπο, τον άνθρωπο της προόδου, του οποίου η ψυχή έχει τόση δύναμη που όχι μόνο μπορεί να σώσει τον εαυτό του ή τον πλησίον του ή τον κόσμο ολόκληρο, αλλά και τον ίδιο τον Θεό!¹⁰⁷

ΚΕΦ. 5: Η ΠΟΛΕΜΙΚΗ ΣΤΑ ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΝΙΚΟΥ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ

¹⁰⁶ . Lea, J.F. (1979): *Kazantzakis: The Politics of Salvation*, Tuscaloosa: University of Alabama Press, σ.

64

¹⁰⁷ . Bien P. (1983): Νίκος Καζαντζάκης, (μετ. Κ. Αγγελάκη-Ρουκ), Αθήνα: Κέδρος σ. 20

Δε ζυγιάζω, δε μετρώ, δε βολεύομαι! Ακολουθώ το βαθύ μου χτυποκάρδι

Η πολεμική και η αναγνώριση είναι οπωσδήποτε οι δύο ακραίες περιοχές που γνώρισε το έργο του Νίκου Καζαντζάκη διαχρονικά. Μαζί με την πολιτική του δίωξη που ξεκινά το 1925, όταν η Ανακριτική Αρχή Ηρακλείου Κρήτης τον καλεί σε απολογία για τη δράση του, εκδηλώνεται και η πρώτη αντίδραση της Εκκλησίας, με υπόμνημα που αποστέλλει ο Μητροπολίτης Σύρου στην Ιερά Σύνοδο για τα γραπτά του.¹⁰⁸ Ο Καζαντζάκης δημοσιεύει το κείμενο της απολογίας του με τίτλο «Ομολογία πίστεως» και τονίζει: «Σκοπός μας είναι να δημιουργήσουμε μια ανωτέραν ηθικήν, να φέρωμεν δικαιοσύνην εις τον κόσμον, να δώσωμεν βαθυτέραν έννοιαν εις την αρετήν, εις την τιμήν, εις την ανθρωπότητα».¹⁰⁹ Τη δεκαετία του 1950 βιώνει τη μεγαλύτερη στοχοποίηση από την πλευρά της επίσημης Εκκλησίας κι έρχεται αντιμέτωπος με το συντηρητικό, πνευματικό και πολιτικό κατεστημένο που τον θεωρούσε άθεο και αντίχριστο. Τα έργα του που προκάλεσαν τις περισσότερες αντιδράσεις είναι «Ο Καπετάν Μιχάλης», «Ο τελευταίος πειρασμός» και «Ο Χριστός ξανασταυρώνεται». Το 1953, από τον εκδότη Μαυρίδη τυπώνεται σε πρώτη έκδοση ο «Καπετάν Μιχάλης», το έπος της Κρήτης και της Ελευθερίας. Η Ιερά Αρχιεπισκοπή Βορείου και Νοτίου Αμερικής καταδικάζει «με βδελυγμία» τα παραπάνω βιβλία. Αναφέρεται αρχικά, στο έργο «Καπετάν Μιχάλης» χρησιμοποιώντας τον τίτλο «Καπετάν Μιχάλης Μαυρίδης» (Ο Μαυρίδης, όπως προαναφέρθηκε, ήταν ο πρώτος εκδότης του βιβλίου αυτού και μη έχοντας καν διαβάσει το βιβλίο θεώρησαν αυτό ως τον τίτλο, επειδή το όνομα του εκδότη ήταν τοποθετημένο στο εξώφυλλο). Αλλά και η Εκκλησία της Ελλάδας ζητά τον διωγμό του Καζαντζάκη για ορισμένα αποσπάσματα του Καπετάν Μιχάλη και για τον Τελευταίο πειρασμό, προτού καν το μυθιστόρημα εκδοθεί στην Ελλάδα. Η δε Σύνοδος της Ελληνικής Ορθόδοξης Εκκλησίας απαίτησε από τις κοσμικές αρχές της Ελλάδας να απαγορεύσουν τα βιβλία του συγγραφέα. Αφορμή για την καταδίκη

¹⁰⁸ Το Υπόμνημα δημοσιεύτηκε στο περιοδικό Εκκλησία. Επίσημον Δελτίον της Εκκλησίας της Ελλάδος, Έτος Στ', 17 Μαρτίου 1928, αριθμ. 11, σσ. 81-86.

¹⁰⁹ Ν. Καζαντζάκης, «Ομολογία πίστεως», Νέα Εφημερίς Ηρακλείου, 16/2/1925. Με κάποιες τροποποιήσεις βλ. Π. Πρεβελάκης, Τετρακόσια Γράμματα του Πρεβελάκη στον Καζαντζάκη, ό.π., σσ. 230-231 και ανάτυπο από το περιοδικό Κρητική Πρωτοχρονιά (1962), σσ. 49-52.

των έργων του Καζαντζάκη, δεν ήταν βέβαια, μόνο οι ελεύθερες λογοτεχνικές ερμηνείες του για τον Χριστό, αλλά και οι επαφές του συγγραφέα με εκπροσώπους του αριστερού κινήματος στην Ελλάδα και την Ευρώπη, που εκείνη την εποχή το θεωρούσαν άρρηκτα συνδεδεμένο με τον αθεϊσμό. Η Σύνοδος επεσήμανε ότι το μυθιστόρημα «Καπετάν Μιχάλης» γελοιοποιεί την Εκκλησία και αρνείται το δόγμα της Αγίας Τριάδας, το μυθιστόρημα «Ο Χριστός ξανασταυρώνεται» είναι μια μετατροπή του Ευαγγελίου σύμφωνα με τις σοσιαλιστικές και κομμουνιστικές θεωρίες που ατιμάζει τις ιστορικές αλήθειες και διαστρεβλώνει την εκκλησιαστική διδασκαλία, ενώ το μυθιστόρημα «Ο Τελευταίος Πειρασμός» είναι επικίνδυνο για κάθε Χριστιανό γιατί διαστρεβλώνει το δόγμα της Θεανθρώπινης φύσης του Χριστού κατά τρόπο δοκητικό και την χριστιανική ηθική (*«διαστρέφει και βλάπτει τη σύνεση του Ευαγγελίου και τη θεανθρώπινη μορφή του Κυρίου μας Ιησού Χριστού με τρόπο χυδαίο και βλάσφημο»*), μια δήλωση που επιδίωξε να τοποθετήσει το μυθιστόρημα έξω από τα αποδεκτά όρια της Εκκλησίας. Η Ορθόδοξη Εκκλησία της Αμερικής συνήλθε και καταδίκασε ως «αισχρότατο», ως άθεο και προδοτικό τον «Τελευταίο Πειρασμό» ομολογώντας παράλληλα πως δεν τον διάβασε, αλλά στηρίχτηκε στα άρθρα της εφημερίδας “Εστίας”». ¹¹⁰

Το 1954, η Καθολική Εκκλησία αναγράφει τον «Τελευταίο Πειρασμό» στον Κατάλογο Απαγορευμένων Βιβλίων (Index Librorum Prohibitorum), όπου ο Καζαντζάκης έχει την τιμή να βρίσκεται ανάμεσα σε ονόματα, όπως του Βίκτωρος Ουγκό, του Εμμάνουελ Καντ, του Ονορέ ντε Μπαλζάκ, του Καρλ Μαρξ, του Εμίλ Ζολά, του Ζαν Πολ Σαρτρ, του Ντεκάρτ, του Βολταίρου και του Μπερζόν. ¹¹¹Ο σκοπός αυτού του [βιβλίου] είναι να συντάξει έναν κατάλογο όλων των συγγραφέων και όλων των έργων που περιλαμβάνονταν στο Ευρετήριο [...] πριν από το 1966», ό.π. 8 Jesús Martínez de Bujanda στον πρόλογό του στο *Index of Forbidden Books*, Volume 11, Librairie Droz, 2002,). Ο Καζαντζάκης ηγήθηκε συζήτησης στον Τύπο με ανοιχτές επιστολές ενώ παράλληλα, γράφει στον

¹¹⁰ Κυριατζή, Αντωνία, *Η εκκλησία στην Ελλάδα και το καζαντζακικό ζήτημα. Ιστορική αναμνηστική με βάση τις πηγές*, εκδ. Ostrakon Publishing p.c., 2016,σελ.161-167

¹¹¹ Σημ.: (Ο Κατάλογος αυτός έχει πλέον καταργηθεί. Η κατάργησή του χρονολογείται μόλις στις 14 Ιουνίου 1966, υπό την εξουσία του Πάπα Παύλου VI. Αυτό αναφέρεται στον πρόλογο της συλλογής: «Το Index Librorum Prohibitorum, που εκδόθηκε το 1948 και ισχύει μέχρι το 1966, είναι η τελευταία έκδοση του καταλόγου των απαγορευμένων βιβλίων που η Ρώμη αρχίζει να εκδίδει το 1559. [...]

Πρεβελάκη στην Αθήνα, στις 9 Μαΐου 1954: «Ενθουσιασμένος ο Γερμανός εκδότης μου, μου τηλεγράφησε προχτές πως έβαλε ο Πάπας στον Index τον Τελευταίο Πειρασμό. Τι υποκρισία, τι σαπίλα πρέπει να 'χει ο κόσμος ετούτος για να μην μπορεί ν' ανεχτεί ένα βιβλίο γραμμένο με τόση φλόγα κι αγνότητα! Τι ξεπεσμένη κι η πνευματική κι ηθική Ελλάδα για να με θεωρούν [.....] ανήθικο και προδότη! Γρήγορα περιμένω κι η Ορθόδοξη Εκκλησία να με αφορίσει· χαρά και περηφάνια κι ελευτερία μεγάλη. Χαίρουμαι να βλέπω να πολιορκούν και να τοξεύουν τον ίσκιο μου». ¹¹²

Και συνεχίζει σε άλλο γράμμα του: «Στην Επιτροπή του Index στο Βατικανό τηλεγράφησα τη φράση του Τερτυλλιανού: *“Ad tuum, Domine, tribunal appello”*. Την ίδια φράση αποτείνω και στην Ορθόδοξη Εκκλησία: Στο δικαστήριό Σου, Κύριε, κάνω έφεση! Για τους δικούς μας Μητροπολιτάδες και Δεσποτάδες, προσθέτω τούτο: Μου δώσατε μιαν κατάρα, άγιοι Πατέρες, σας δίνω εγώ μιαν ευχή: Σας εύχομαι να 'ναι η συνειδησή σας τόσο καθαρή όσο είναι η δική μου, και να 'στε τόσο ηθικοί και θρήσκοι όσο είμαι εγώ». ¹¹³ Όσο για το ζήτημα της απόπειρας του αφορισμού του, η Εκκλησία της Ελλάδος δεν την αποτόλμησε, αν και υπήρχαν πολύ μεγάλες πιέσεις γι' αυτό, διότι το Πατριαρχείο ισχυρίστηκε ότι έπρεπε να τον δικάσει η αυτοκέφαλη Εκκλησία της Κρήτης, αφού ο Καζαντζάκης ήταν Κρητικός και η Εκκλησία της Κρήτης υπάγεται στο Οικουμενικό Πατριαρχείο. Κι αυτό γιατί μεταξύ των ιεραρχών της εκκλησίας δεν υπήρχε συναίνεση: ο Πατριάρχης Αθηναγόρας αντιτάχθηκε στην καταδίκη του Καζαντζάκη «Νομίζω πως δεν μπορούμε να τον κρίνουμε εμείς. Θυμίζω ότι ο Καζαντζάκης είναι Κρητικός. Ως εκ τούτου προτείνω το θέμα να παραπεμφθεί στην ημιαυτόνομη εκκλησία της Κρήτης» και με τον τρόπο αυτό, ο Καζαντζάκης γλίτωσε τον αφορισμό και η Εκκλησία της Ελλάδας τον διασυρμό ¹¹⁴ Ωστόσο, η Ιεραρχία της ελληνικής Εκκλησίας καταράστηκε τον Καζαντζάκη και συνέστηνε στο ποίμνιο: «Η Ιερά Σύνοδος απευθύνει προς τα ευσεβή της Εκκλησίας τέκνα την πατρικήν παραίνεσιν ίνα αποφεύγωσι τα βιβλία ταύτα, ως ου μόνον μη συντελούντα εις οικοδομήν, αλλά διά της σαγήνης της Τέχνης ανυπόπτως δηλητηριάζοντα τας ψυχάς.»

¹¹² Απόσπασμα από άρθρα του Νίκου Καζαντζάκη που δημοσίευσε η σύζυγός του Ελένη μετά τον θάνατό του: «Έλαβα τηλεγράφημα χθες από τον Γερμανό εκδότη μου: Ο τελευταίος πειρασμός είναι στη μαύρη λίστα. Πάντα με εντυπωσιάζει η στενότητα του μυαλού και της ανάτασης, με φλογερή αγάπη για τον Χριστό, και τώρα ο εκπρόσωπος του Χριστού, ο Πάπας, δεν καταλαβαίνει τίποτα και τον καταδικάζει! Είναι στην τάξη των πραγμάτων όταν με καταδικάζει η κακία αυτού του κόσμου των σκλάβων.» Ελένη Ν. Καζαντζάκη, *Einsame Freiheit . Biography aus Briefen*, Frankfurt-Berlin, Ullstein, 1991, σ. 503 .

¹¹³ Παντελής Πρεβελάκης, *Τετρακόσια Γράμματα του Πρεβελάκη στον Καζαντζάκη*, Εκδόσεις Καζαντζάκη, Αθήνα 1984 σ. 669

¹¹⁴ Κώστας Αρκουδέας, *Το χαμένο Νόμπελ*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2015 σ.258

Είναι γνωστό ότι για τον Καζαντζάκη τηρούνταν φάκελος πολιτικών φρονημάτων και ήταν υπό στενή παρακολούθηση των διωκτικών αρχών με κύρια κατηγορία ότι εμφορείται από κομμουνιστικές ιδέες ¹¹⁵

Και οπωσδήποτε δεν πρέπει να ξεχαστεί ποτέ ότι, για περίπου δέκα χρόνια, οι ελληνικές κυβερνήσεις της δεκαετίας του 50 (ο Παπάγος αποκαλούσε τον Καζαντζάκη «κόκκινο φίδι»)¹¹⁶ καταπολεμούσαν, μέχρι παρεμβάσεως στον Βασιλέα της Σουηδίας, την υποψηφιότητα του Νίκου Καζαντζάκη για το Βραβείο Νόμπελ (αν και ο Καζαντζάκης προτάθηκε εννέα χρονιές και σε δύο από αυτές συνυποψήφιος με τον Άγγελο Σικελιανό) και τελικά κατάφεραν να ματαιώσουν την απονομή του σε αυτόν. *(Ο Αλμπέρ Καμύ, ο οποίος πήρε το Νόμπελ αντί του Καζαντζάκη, έγραψε στην Ελένη ότι ο σύζυγός της άξιζε το βραβείο αυτό 100 φορές περισσότερες από τον ίδιο).* ¹¹⁷

ΚΕΦ. 6. Η ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΚΑΙ Ο ΝΙΚΟΣ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ

¹¹⁵ Μανόλης Καρέλλης, «Η καταστροφή των ατομικών φακέλων πολιτικών φρονημάτων Ελλήνων πολιτών», Πατρίς, 26/10/2011 <https://archive.patris.gr/articles/211328>

¹¹⁶ Κώστας Αρκουδέας, *Το χαμένο Νόμπελ*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2015

¹¹⁷ Ε. Καζαντζάκη, Νίκος Καζαντζάκης. Ο ασυμβίβαστος, Εκδόσεις Καζαντζάκη, Αθήνα 1998 σ. 652

Παρά την πολεμική που δέχτηκε ο συγγραφέας Νίκος Καζαντζάκης για τα έργα του από το χώρο της Εκκλησίας, κανείς δεν αμφισβητεί ότι είναι εμπνευσμένα από τις χριστιανικές διδασκαλίες για το Χριστό, τη σωτηρία και την ασκητική παράδοση του χριστιανισμού. Γράφοντας σε έναν από τους φίλους του κατά τη σύνθεση του «Τελευταίου Πειρασμού», ο Καζαντζάκης ισχυρίζεται: «Εδώ και ένα χρόνο βγάζω από τη βιβλιοθήκη των Καννών όλα τα βιβλία που γράφτηκαν για τον Χριστό και την Ιουδαία, τα Χρονικά εκείνης της εποχής, το Ταλμούδ κ.λπ. Και έτσι όλες οι λεπτομέρειες είναι ιστορικά σωστές, παρόλο που αναγνωρίζω το δικαίωμα του δημιουργού να μην ακολουθεί την ιστορία με δουλικό τρόπο»¹¹⁸

Η μελέτη του Καζαντζάκη για τα Ευαγγέλια και τις θεωρίες για τα Ευαγγέλια, ήταν μάλλον ενδελεχής, αν κρίνουμε από τα στοιχεία που ενσωματώθηκαν στα έργα του, στα οποία εγείρει ερωτήματα ιδεολογικά συνδεδεμένα με τον Χριστιανισμό.

Οι αφηγήσεις του δείχνουν ότι το υλικό στις πλοκές των σεναρίων του αντλείται από τα κανονικά Ευαγγέλια του Ματθαίου, του Μάρκου, του Λουκά και του Ιωάννη, τα οποία είχαν αναλυθεί για περισσότερο από ενάμιση αιώνα, όχι μόνο ως θεολογικά έγγραφα, αλλά και ως λογοτεχνικές πηγές για την κατανόηση του πώς ήταν ο Ιησούς ως ιστορική προσωπικότητα. Ο Καζαντζάκης υποστηρίζει ότι τα καλύτερα χαρακτηριστικά μας βρίσκονται στη ζωή και τη διδασκαλία του Ιησού από τη Ναζαρέτ. Τόσο στην αγάπη του για τον Θεό όσο και στη συμπεριφορά του προς τους άλλους, ο Ιησούς αποτελεί παράδειγμα και μας καλεί να τον ακολουθήσουμε. Φυσικά, τίποτα στα μυθιστορήματα δεν έρχεται σε αντίθεση με την άποψη της Εκκλησίας όσο η ψυχολογική αναταραχή και ο αγώνας που πολιορκεί τον Χριστό του Καζαντζάκη μέχρι το τέλος της επίγειας ζωής του.

Στα ευαγγέλια ο Ιησούς είναι γνωστός με διάφορα ονόματα, τα οποία χρησιμοποιεί και ο Καζαντζάκης στα έργα του. Στο έργο «ο Χριστός ξανασταυρώνεται» ο ήρωας λέγεται Μανολιός (Κατὰ Ματθαίον Εὐαγγέλιον, 1, 23)

¹¹⁸ Helen Kazantzakis, Nikos Kazantzakis: *A Biography Based on His Letters*, trans. Amy Mims (New York: Simon & Schuster, 1968), 505—6.

Στον «Τελευταίο πειρασμό» ο Ιησούς αναφέρεται ως «Γιος του ξυλουργού» στην αρχή της πνευματικής του εξέλιξης, όταν ζει ακόμα με τους γονείς του στη Ναζαρέτ και είναι απασχολημένος με τις καθημερινές του υποχρεώσεις. Ο «γιος του ξυλουργού» εμφανίζεται μόνο μία φορά στα Ευαγγέλια (Ματθαίος 13:55·- Μάρκος 6:3). Ως «Γιός του Ανθρώπου» αποκαλείται επανειλημμένα αποκλειστικά στα Συνοπτικά Ευαγγέλια (Ματθαίος, Μάρκος, Λουκάς), σαν να επέλεξε ο Ιησούς αυτό το όνομα ως αυτοπροσδιορισμό για την ανθρώπινη φύση του. Στο μυθιστόρημα, ο Καζαντζάκης το χρησιμοποιεί για να ταυτίσει τον Ιησού με τον αναμενόμενο Μεσσία που έχει ήδη έρθει. Η έκφραση «Γιος του Δαβίδ» δεν αναφέρεται στα ευαγγέλια από τον ίδιο τον Ιησού. Ωστόσο, αυτό το όνομα αναφέρεται ειδικά στο Ευαγγέλιο του Ματθαίου, όπου ο συγγραφέας του Ευαγγελίου, επειδή απευθύνεται στο εβραϊκό κοινό, ενδιαφέρεται ιδιαίτερα για την προέλευση του Ιησού από τον βασιλιά Δαβίδ και, ως εκ τούτου, την εκπλήρωση των προφητειών των Εβραίων, οι οποίοι περίμεναν τον Μεσσία (Ματθαίος 1:1-17). Στο μυθιστόρημα, μετά τη βάπτιση του Ιησού από τον Ιωάννη και την παραμονή του στην έρημο, μπαίνει στη σκηνή του «Γιού του Δαβίδ» στο κατώφλι της συναγωγής. Ως Γιος του Δαβίδ, ο Ιησούς υπερασπίζεται την επαναστατική πολιτική που υποστηρίζεται από τον Ιούδα. Όπως ο διαβόητος μαθητής του, ο Ιησούς επιλέγει να χρησιμοποιήσει τα όπλα του μίσους, τις διαμάχες και τη βία για να πετύχει τους στόχους του. Ο Καζαντζάκης εδώ ακολουθεί το εδάφιο στο οποίο καταφεύγει ο Ιησούς: «Δεν ήρθα για να φέρω ειρήνη, αλλά ξίφος» (Ευαγγέλιο κατά Ματθαίου, 10:34· Ευαγγέλιο κατά Λουκά, 12:51). Πιθανόν να κάνει και μία έμμεση σύγκριση ανάμεσα στο Θεό της Παλαιάς και της Καινής Διαθήκης.

Από τα τέσσερα ονόματα που επέλεξε ο Καζαντζάκης για να προσδιορίσει τα στάδια της ζωής του Ιησού, ο τίτλος «Υιός του Θεού» εμφανίζεται πιο συχνά στο Ευαγγέλιο του Ιωάννη. Τα ευαγγέλια του Ματθαίου και του Μάρκου επιβεβαιώνουν τη θεϊκή καταγωγή του Ιησού ο οποίος με τον θάνατό του στον σταυρό (Ματθαίος 27:54· Μάρκος 15:39) μεταμορφωνόμενος από Υιός του Δαβίδ σε Υιό του Θεού ενισχύει την ακλόνητη ελπίδα ότι κάποια στιγμή στο μέλλον σίγουρα θα θριαμβεύσει το καλό.

Ο Καζαντζάκης αναφέρει την περιγραφή του θανάτου του Ιησού ως συνειδητή εκπλήρωση της προφητείας του Ησαΐα - άποψη αποδεκτή όχι μόνο στην εκκλησιαστική θεολογία, αλλά και σε κύκλους που μελετούν την ιστορικότητα του Ιησού. Ωστόσο, ο Καζαντζάκης ανατρέπει την παραδοσιακή ερμηνεία του θανάτου του Ιησού, τελειώνοντας το

μυθιστόρημα με το θάνατο στο σταυρό, χωρίς να επιβεβαιώνει την μετέπειτα ανάσταση Του από τους νεκρούς.

Και τα τέσσερα Ευαγγέλια περιγράφουν τα Πάθη του Ιησού από την είσοδό Του στην Ιερουσαλήμ έως τη σταύρωσή Του (*Μάρκος 11-15, Ματθαίος 21-27, Λουκάς 19-23, Ιωάννης 12-19*). Και στο μυθιστόρημα «Ο τελευταίος πειρασμός» επιλέγεται ως πλοκή η ιστορία του ευαγγελίου. Ο Χριστός και οι μαθητές του, στο μυθιστόρημα «Ο Χριστός ξανασταυρώνεται», είναι αντίστοιχα οι ήρωες που σε μια συγκεκριμένη ιστορική εποχή (XX αιώνα) βρίσκονται σε θέσεις ευαγγελικών χαρακτήρων.

Σύμφωνα με τα Συνοπτικά Ευαγγέλια, ο Ιησούς μιλάει για τη «βασιλεία του Θεού» (ο Ματθαίος προτιμά τη φράση «βασιλεία των ουρανών») στις παραβολές Του. Στο έργο «Ο Χριστός ξανασταυρώνεται» ο Μανολιός υπερασπίζεται την ενότητα της βασιλείας των ουρανών και της επίγειας πραγματότητάς της: *«Τι θα πει πιστεύω στον άλλο κόσμο; Πως όλες μας οι πράξεις εδώ, στην επίγεια ζωή, θα ζυγιαστούν στον άλλο κόσμο –κι οι κακές θα τιμωρηθούν, οι καλές θα πληρωθούν. Όποιος ελεήσει τους αδελφούς του εδώ στην πρόσκαιρη ζωή, θα πληρωθεί με την αιώνια»*. Στο μυθιστόρημα «Ο τελευταίος πειρασμός» η «βασιλεία των ουρανών» παρουσιάζεται ως ολοκληρωμένη και όχι ως εσχατολογία, συχνά με αναφορές στο Λουκά (17:21) ότι η βασιλεία είναι «μέσα μας»

Όμως, ο Χριστός του Καζαντζάκη συμμετέχει και σε γεγονότα που δεν βρίσκονται στην Καινή Διαθήκη αλλά αποτελούν μία δημιουργική προσέγγιση του συγγραφέα, για να ενισχύσει την πλοκή των έργων του, όπως για παράδειγμα η ταύτιση διαφόρων γυναικών αμφίβολου ήθους (που δεν κατονομάζονται στα Ευαγγέλια) με τη Μαρία τη Μαγδαληνή. Στο μυθιστόρημα «Ο Χριστός ξανασταυρώνεται» οι μαθητές προσπαθούν να είναι αντάξιοι του δασκάλου τους (μέχρι που απαρνούνται την παρουσία τους) ¹¹⁹ενώ στον «τελευταίο πειρασμό» υποβόσκει στους μαθητές-αποστόλους μια δευτερεύουσα φύση που έλκεται από τα υλικά αγαθά. Ο Καζαντζάκης περιγράφει τη διαμαρτυρία του Ιησού στο Ματθαίο, που με το ζήλο του να εκπληρώσει τον ρόλο του ως χρονικογράφου, όχι μόνο καταγράφει, αλλά κι επινοεί γεγονότα για το Ευαγγέλιό του, άρα ο ίδιος δεν είναι ιστορικά ακριβής. Ενυπάρχει

¹¹⁹ Ο Μιχαήλ απαντά μέσα από το λόγο του Ευαγγελίου: «τι σε ωφελεί λέει ο Χριστός, να τηρείς όλες τις εντολές; δε φτάνει, πούλησε τα υπάρχοντά σου και μοίρασέ τα στους φτωχούς, αν, θες να μπει στην βασιλεία των ουρανών. Έκαμα λοιπόν ότι παραγγέλνει ο Χριστός, τι φωνάζεις;» Όπως τον καταντήσατε εσείς, οι παπάδες, οι δεσποτάδες, οι νοικοκυραίοι, ο Χριστός έγινε ένας γερό Λαδάς (τοκογλύφος), υποκριτής, παμπόνηρος, ψεύτης, δειλός, με τα σεντούκια γεμάτα τούρκικες κι εγγλέζικες χρυσές λίρες...Και τα κάνει πλακάκια, ο Χριστός ο δικός σας, με όλους τους δυνατούς της γης, για να γλυτώσει το τομάρι του και το πουγκί του!» σ. 327

εδώ, ένας έμμεσος υπαινιγμός ότι οι άνθρωποι τείνουν να χρησιμοποιούν τα λόγια του Χριστού εξυπηρετώντας τα δικά τους συμφέροντα. Διαφαίνεται επίσης, η πίστη του συγγραφέα ότι ο Ιησούς είναι ένα πραγματικό ιστορικό πρόσωπο, που έζησε στη Γαλιλαία στις αρχές του 1ου αιώνα, έκανε κήρυγμα στους μαθητές Του και σε άλλους ακροατές και στη συνέχεια σταυρώθηκε στην Ιερουσαλήμ αλλά αν και τα κείμενα των Ευαγγελίων περιέχουν τα πραγματικά λόγια και τις πράξεις Του, τα κείμενα αυτά αναθεωρήθηκαν, επιμελήθηκαν και συμπληρώθηκαν από τους πρώτους Χριστιανούς σύμφωνα με τις πεποιθήσεις και τις ιδέες τους.

Το μεγάλο κατηγορώ του Καζαντζάκη στον θεσμό της Εκκλησίας, για το πόσο έχει διαβρωθεί και απομακρυνθεί από το ουσιαστικό πνεύμα της διδασκαλίας του Χριστιανισμού εκφράζεται περισσότερο στο έργο «Ο Χριστός ξανασταυρώνεται» μέσα από την αλληγορία των παθών του Ιησού, τον κατατρεγμό των φτωχών και αδύναμων, την ταπεινότητα μπροστά στο μεγαλείο του Θεού αλλά και την αλαζονεία της εξουσίας (εκκλησιαστικής και πολιτικής).

Ο Καζαντζάκης ήρθε σε σύγκρουση με την ιεραρχία της Εκκλησίας και λόγω του μυθιστορήματος «Ο τελευταίος πειρασμός». Προφανώς, ο Χριστός του Καζαντζάκη είναι μια πρόκληση για εκείνους τους εκκλησιαστικούς λειτουργούς που έχουν από καιρό απαλλαγεί από την ανάγκη επίλυσης δύσκολων κοινωνικών προβλημάτων («Ο Χριστός ξανασταυρώνεται») και δεν θέλουν να δουν στη χριστιανική ζωή έναν διαρκή αγώνα, όπου ξεπερνώντας τον εαυτό τους, οδηγούνται στην αναζήτηση του Θεού («Ο τελευταίος πειρασμός»).

Σύμφωνα με τον Άγιο Γρηγόριο Νύσσης στην ενδέκατη ομιλία του στο Άσμα Ασμάτων η πορεία προς το Θεό αποτελείται από τρία στάδια. Πρώτα απομακρύνεται κάποιος από τις εσφαλμένες ιδέες για τον Θεό. Αμέσως μετά συνειδητοποιεί τη ματαιότητα των εγκοσμίων και οδηγείται μέσα από τις αισθήσεις σε έναν υπεραισθητό και αόρατο κόσμο. Στο τρίτο στάδιο, εφόσον η ψυχή έχει πλέον φωτισθεί, καθαρθεί και μεταμορφωθεί σε κάτι θεϊκό και αναμάρτητο μπορεί να εισέλθει μέσα στο θείο (*Γρηγορίου Νύσσης, Άσμα Ασμάτων 11, 322,9-323,9*).

Την ίδια πορεία βλέπουμε να ακολουθούν οι ήρωες των μυθιστορημάτων του Καζαντζάκη, όπως ο Μανολιός στο «Ο Χριστός Ξανασταυρώνεται» και ο Ιησούς στον «Τελευταίος πειρασμός» Ο Μανολιός και ο Ιησούς στα έργα αρχικά διέρχονται από το στάδιο της κάθαρσης. Προσπαθούν να αποφύγουν τους σαρκικούς πειρασμούς και γενικώς τα

εγκόσμια. Νιώθουν ότι φωτίζονται καθώς επιστρέφουν στο Θεό. Δεν διστάζουν να αυτοθυσιασθούν για το κοινό καλό, ως τον Χριστό, κι έτσι επέρχεται πλέον η μεταμόρφωση τους.

Μια στιγμή εσωτερικής πάλης, μια σύγκρουση με τις δικές του επιθυμίες, ξεπερνώντας την επιθυμία για προσωπική ευτυχία είναι τα κίνητρα τόσο στον Μανολιό, όσο και στον Τελευταίο Πειρασμό, όπου ο Ιησούς τελικά, αποδεικνύεται ότι είναι πάνω από το πάθος για οικογενειακή ευτυχία. Στο μυθιστόρημα «Ο Χριστός ξανασταυρώνεται» ο Μανολιός αν και λογοδοσμένος με το Λενιώ, γοητεύεται από την χήρα Κατερίνα-Μαγδαληνή αλλά η ασθένεια - λέπρα που του αποστέλλεται γίνεται αντιληπτή από αυτόν ως άνωθεν σημάδι, που τον ελευθερώνει από τον πειρασμό. Στον Τελευταίο Πειρασμό, η πλοκή Χριστού και γυναίκας είναι πολύ πιο περίπλοκη. Υπάρχει η βασανιστική επιθυμία στον Ιησού για γυναικεία αγάπη; Ο Καζαντζάκης στο τέλος του μυθιστορήματος θέλει να δείξει τι θα είχε συμβεί αν υπέκυπτε ο Ιησούς στον τελευταίο πειρασμό. Σε αυτό το σημείο επικεντρώνεται η έντονη αντιπαράθεση όσων διαμαρτύρονται ότι το έργο απομακρύνεται από τη χριστιανική θρησκευτική παράδοση, με την απεικόνιση των ερωτικών σχέσεων του Ιησού, πρώτα με τη Μαρία τη Μαγδαληνή και στη συνέχεια με τη διγαμική ένωσή του με τη Μαρία και τη Μάρθα, τις αδερφές του Λαζάρου, παρά το γεγονός ότι όλα είναι μέρος ενός οράματος, στο οποίο ο Ιησούς δελεάζεται από την επίγεια ευτυχία. Ο Καζαντζάκης τονίζει το μη πραγματικό του τελευταίου πειρασμού και τοποθετεί το όλο ζήτημα μέσα στην ίδια την ανθρώπινη ψυχή. Ενώ όλοι οι προηγούμενοι πειρασμοί συνέβησαν έξω από το άτομο, ο τελευταίος πειρασμός συνέβη εσωτερικά, μέσα στην ψυχική του δομή. Είναι μια σύγκρουση μεταξύ της πραγματικής του ζωής και του ψυχικού του κόσμου. Ο κόσμος των ονείρων του είναι ο απόλυτος εφιάλτης.

Προφανώς, ο πειρασμός του Ιησού θα ήταν μάταιος αν δεν αμάρτησε πριν από τον πειρασμό και δεν μπορούσε να επιτρέψει καμία αμαρτία κατά τη διάρκεια του πειρασμού. Αν ο Ίδιος είπε στους μαθητές για τους πειρασμούς Του και οι μαθητές μετέδωσαν σωστά τα λόγια Του, τότε τίθεται το ερώτημα: μιλώντας για τον Πειρασμό ανέλαβε ο ίδιος την πιθανότητα αμαρτίας και υπέκυψε; Επίσης, εάν αποδεχόμενοι την εκκλησιαστική διδασκαλία ότι ο Χριστός ήταν αναμάρτητος και, δεν μπορούσε να διαπράξει αμαρτία, πού έγκειται η αξία στο να ξεπεράσει τους πειρασμούς αφού τελικά, απλώς δεν υπήρχαν γι' Αυτόν; Αυτά τα ερωτήματα αντιπροσωπεύουν ένα από τα βαθύτερα θεολογικά προβλήματα και εφόσον και

οι ίδιοι οι Πατέρες της Εκκλησίας είχαν την απορία, δε θα μπορούσε να την παρακάμψει ο Καζαντζάκης.

Ως προς την παρουσίαση της άποψης ότι αγωνίστηκε με την ταυτότητα του εαυτού Του, οι Ευαγγελιστές περιγράφουν τον Ιησού ως έναν άνθρωπο που ξέρει ξεκάθαρα τι κάνει, ακολουθώντας το μονοπάτι που έχει δρομολογήσει γι' Αυτόν ο Θεός. Αυτή η συνειδητοποίηση δεν έρχεται σε Αυτόν σε καμία συγκεκριμένη χρονική στιγμή: είναι εγγενής σε Αυτόν από την αρχή. Ήδη σε ηλικία δώδεκα ετών, μιλάει με σιγουριά για τον Θεό ως Πατέρα Του, για τον ναό ως τόπο που ανήκει στον Πατέρα Του (*Λουκάς 2:49*). Η ακλόνητη επιθυμία να εκπληρώσει το θέλημα του Πατέρα Τον οδηγεί στον Ιορδάνη. Η ίδια επιθυμία θα Τον οδηγήσει στον σταυρό.

Ήταν πραγματικά ο Ιησούς σαν εμάς; Ναι και όχι. Ο σωτήριος ρόλος του Χριστού απαιτεί να υπάρχει ομοιότητα και διαφορά ανάμεσα σε Αυτόν και σε εμάς. Πρέπει να είναι ένας από εμάς (*Εβρ. 2:10-18*) και ταυτόχρονα να είναι διαφορετικός από εμάς. Ο Ιησούς είναι ο δεύτερος Αδάμ (*1 Κορ. 14:45*), ο εκπρόσωπος του ανθρώπινου γένους, και ταυτόχρονα το σύμβολο της νέας λυτρωμένης ανθρωπότητας. Γι' αυτό οι δύο φύσεις Του πρέπει να παραμείνουν σε αμοιβαία ισορροπία και σε καμία δεν πρέπει να δοθεί μεγαλύτερη σημασία από την άλλη. Αλλιώς χάνεται η σωτήρια πτυχή της θείας αποστολής Του.

Αν ο Ιησούς είχε υποκύψει στον πειρασμό ώστε να απαλλαγεί από τις δυσάρεστες περιστάσεις της ζωής με τρόπους απρόσιτους για τους απλούς θνητούς, δεν θα ήταν σε θέση να «σπλαχνιστεί εμάς για τις αδυναμίες μας» (*Εβρ. 4:15*). Ωστόσο, δεδομένου ότι ο Ιησούς ήταν «όπως εμείς, πειραζόμενος σε όλα, εκτός από την αμαρτία» (*Εβρ. 4:15*), μπόρεσε να γίνει «ελεήμων και πιστός αρχιερέας ενώπιον του Θεού για να εξιλεώσει τις αμαρτίες του λαού διότι, όπως ο ίδιος υπέμεινε και πειράστηκε, μπορεί να βοηθήσει εκείνους που πειράζονται» (*Εβρ. 2:17-18*). Έτσι, σύμφωνα με αυτή την ερμηνεία, ο διάβολος ήθελε να οδηγήσει τον Ιησού σε εκείνες τις πράξεις που θα τον εμπόδιζαν να βιώσει πλήρως τις ανθρώπινες δυσκολίες,

Όμως, η στρατηγική της μεσσιανικής Του διακονίας ήταν διαφορετική: να διδάσκει με λόγο και παράδειγμα, ώστε οι άνθρωποι να βλέπουν και να αποδέχονται το θείο δώρο της χάρις και της δύναμης που προσφέρεται σε όλους όσοι μετανοούν και δέχονται την κλήση της Βασιλείας. Ο Ιησούς θεώρησε την πίστη ως μια ελεύθερη απόφαση και στην αρχή της διακονίας Του αποφάσισε ότι τα θαύματά Του θα έπαιζαν δευτερεύοντα ρόλο, βοηθώντας, ως το παράδειγμα άξιο μίμησης, να πιστέψουν εκείνοι που έχουν ήδη την τάση στην πίστη

(*Έβρ. 5, 7-9*). Λόγω της υποστατικής ένωσης των δύο φύσεων στον Ιησού Χριστό, δεν είναι μόνο απαλλαγμένος από την αμαρτία και την τάση προς την αμαρτία, αλλά και από κάθε εσωτερικό πειρασμό. Ως τέλειος άνθρωπος, ο Ιησούς είχε μια τέλεια ανθρώπινη φύση με όλες τις ιδιότητες της, δηλαδή με ό,τι κάνει αυτή τη φύση αμετάβλητα ανθρώπινη. Ο Κύριος Ιησούς Χριστός έφερε μέσα Του ό,τι φυσικά ανήκει στην ανθρώπινη φύση. Η αμαρτία δεν είναι αναπόσπαστο μέρος, φυσικό συστατικό της ανθρώπινης φύσης, επομένως ο Κύριος Ιησούς Χριστός στην ανθρώπινη φύση Του δεν την είχε. Και ως τέλειος Θεός και τέλειος άνθρωπος, δεν μπορεί να αμαρτήσει. Αυτός είναι ο νόμος, ο αμετάβλητος νόμος του Θείου Προσώπου Του. Το να λέμε γι' Αυτόν ότι μπορεί να αμαρτάνει σημαίνει να Του στερούμε τη Θεϊκή Του υπόσταση και φύση γιατί η αγιότητα είναι το υψηλότερο επίπεδο, στο οποίο είναι σχεδόν αδύνατο να διαπράξει κανείς μια αμαρτία, αλλά ακόμη και να σκεφτεί μια αμαρτία. Πιστοί στην αποκαλυπτόμενη αλήθεια της απόλυτης αγιότητας και αναμαρτησίας του Ιησού Χριστού, άλλωστε οι Πατέρες της Ε' Οικουμενικής Συνόδου καταδίκασαν στον δωδέκατο αναθεματισμό τους τον Θεόδωρο τον Μοψουεστίας, ο οποίος ισχυρίστηκε ότι ο Κύριος Ιησούς δεν ήταν απαλλαγμένος από εσωτερικούς πειρασμούς και πάθη και παραθέτοντας από την Αγία Γραφή τα χωρία που μαρτυρούν την αναμαρτησία του Κυρίου Ιησού Χριστού, ο Ωριγένης αναφέρει ότι «όλα δείχνουν ότι δεν υπήρχε αίσθηση αμαρτίας μέσα Του (*omnia nullum in eo peccati sensum indicant existisse*) και ότι η αίσθηση της αμαρτίας δεν μπήκε ποτέ μέσα Του (*nunquam in eum iniquitatis sensus intrasset*).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Πραγματικά μεγάλος συγγραφέας είναι εκείνος που προξενεί έκπληξη γράφοντας κάτι που εμείς το ξέραμε πάντα.

Jean Rostand

Ο Χριστός είναι ο ίδιος ο Θεός στην αποκάλυψή Του στον κόσμο. Και τα ευαγγέλια δεν είναι απλώς ιστορίες για τις επίγειες πράξεις, τα θαύματα και τα λόγια του Ιησού: είναι μια αποκάλυψη του ανθρώπου που δημιούργησε ο Θεός. Ο Καζαντζάκης παρουσιάζει στα δύο έργα του μία από τις πολλές καλλιτεχνικές βιογραφίες του Χριστού χωρίς να παραβιάζει την ιστορική του βάση, απλά τη διακοσμεί και εμφανώς την αναθεωρεί με την άποψη ότι ο Ιησούς δεν ήταν μόνο ο γιος του Θεού, αλλά και ο γιος του ανθρώπου, που σημαίνει ότι τίποτα ανθρώπινο δεν του είναι ξένο. Το περίγραμμα του προσώπου Του δεν διαφέρει από την εκδοχή που περιγράφεται στα Ευαγγέλια αλλά παράλληλα, ο συγγραφέας θέτει ερωτήματα στον θεατή και επανεξετάζει τις εικόνες των χαρακτήρων, δίνοντάς τους τη δική τους εκδοχή κινήτρου και καθιστώντας τους ζωτικούς. Όσοι αναγνώστες αντιλαμβάνονται την πλοκή τους μόνο σε πρωτογενές επίπεδο, τείνουν να θεωρούν τα δύο μυθιστορήματα ως αιρετικά ή ως αιρετικό τον δημιουργό τους. Είναι όμως απίθανο ο βαθιά θρησκευόμενος Έλληνας συγγραφέας να επιδίωξε μια βλάσφημη αναθεώρηση των Ευαγγελίων. Στην πραγματικότητα και στα δύο του έργα περιγράφει έναν πνευματικό και ιδεολογικό αγώνα με σκοπό την αλλαγή της κοινωνικοπολιτικής πραγματικότητας με έρεισμα τις βασικές αρχές και αξίες της χριστιανικής θρησκείας.

Ο Νίκος Καζαντζάκης καλεί τον αναγνώστη να αναγνωρίσει τον Χριστό ως προσωπικό ήρωα. Αυτό σημαίνει ότι τα μυθιστορήματα (ειδικά ο Τελευταίος Πειρασμός) πρέπει να θεωρούνται ως μια συγκεκριμένη μέθοδος προσέγγισης του Χριστού. Για τον Καζαντζάκη που συχνά ανασυνθέτει τα γεγονότα του Ευαγγελίου, είναι πολύ σημαντικό να ελαχιστοποιηθεί η απόσταση που χωρίζει ένα άτομο από τον Ιησού. Ο Χριστός του παρουσιάζεται ως ένα εντελώς πραγματικό πρόσωπο, με πραγματικές ανθρώπινες επιθυμίες και διλήμματα, είναι ένας άνθρωπος σε συνεχή εσωτερική πάλη. «Είμαι λεύτερος. Όποιο δρόμο θέλω, διαλέγω' διαλέγω τον ανήφορο. Αυτός μου αρέσει». Μπορεί να είναι σε δύσκολη σχέση με τον Θεό, να διαφωνεί με τη μοίρα του, ο πειρασμός να υπάρχει ως το

σημαντικότερο κίνητρο για την αποφασιστικότητά του. Συχνά εναντιώνεται στους χριστιανούς ή στον κλήρο, πιστεύοντας ότι είναι πολύ παθητικοί και αδρανείς στην επίλυση των προβλημάτων όσων αδύναμων υποφέρουν. *«Μα απάνω απ' όλα η ζωή· υπέφερα πολύ, αγάπησα πολύ τον άνθρωπο που υποφέρει· τίποτ' άλλο»*

Αλλά η ανθρώπινη φύση Του είναι αυτή που κάνει τη διαφορά. Η ανθρωπιά είναι πιο σημαντική στον χαρακτήρα του από τη θεϊκότητα. *«Ο,τι είχε βαθιά ανθρώπινο ο Χριστός, μας βοηθάει να τον καταλάβουμε και να τον αγαπήσουμε και να παρακολουθούμε τα Πάθη του, σαν να 'ταν δικά μας πάθη. Αν δεν είχε μέσα του το ζεστό ανθρώπινο στοιχείο, δε θα μπορούσε ποτέ με τόση σιγουράδα και τρυφερότητα ν' αγγίζει την καρδιά μας. Και δε θα μπορούσε να γίνει πρότυπο στη ζωή μας.»* Πάνω απ' όλα όμως και στα δύο έργα του συγγραφέα ο Χριστός είναι ένας ιδεολόγος επαναστάτης *«Ο επαναστάτης έχει σύστημα, τάξη, συνοχή στην ενέργεια του, χαλινάρι στην καρδιά του· εσύ 'σαι αντάρτης»*. Το πρόσωπο του Χριστού αποτελεί για τον Καζαντζάκη τη συνισταμένη που συνδυάζει τις ηθικές αξίες του χριστιανισμού και της σοσιαλιστικής- κομμουνιστικής ιδεολογίας. Αυτός είναι ο λόγος που από τη μία στα έργα του επιλέγεται ως πλοκή η πιστή ιστορία του ευαγγελίου και παράλληλα, το κοινωνικοϊστορικό τους πλαίσιο γίνεται ένας νέος χώρος συνειδητοποίησης των ηρώων που παίζουν τους ρόλους του Χριστού, των αποστόλων, του Ιούδα, των Φαρισαίων. Από την άλλη, εμφανιζόμενος ως υπερήρωας ο Χριστός υπερβαίνει την επιθυμία για προσωπική ευτυχία (έτσι αιτιολογείται ο «πειρασμός» στο πρόσωπο του επαναστάτη που αγωνίζεται για να σώσει τον κόσμο) και συμμετέχει σε εκδηλώσεις που αποτελούν κοινωνική επανάσταση. *«Αυτό θα πει άνθρωπος: να πονάς, ν' αδικιέσαι, να παλεύεις και να μην το βάνεις κάτω!»*. Η ηθική του χριστιανισμού συναντά την κομμουνιστική ηθική και προσανατολίζουν την ταυτότητα της εικόνας του Χριστού στα δύο έργα του συγγραφέα. *«Άτιμος είναι ο κόσμος τούτος Αγά μου, άδικος τιποτένιος. Οι πιο καλοί πεινούν κι αδικιούνται, οι πιο κακοί τρών και πίνουν και κυβερνούν, χωρίς πίστη, χωρίς ντροπή, χωρίς αγάπη. Δεν μπορεί πια το άδικο να βαστάξει ! Θα βγω στους γύρω δρόμους, θα σταθώ στις πλατείες, θ' ανέβω στις στέγες και θα φωνάζω: Ελάτε όλοι οι πεινασμένοι κι οι αδικημένοι κι οι τίμοι να σμίξουμε, να βάλουμε φωτιά, να καθαρίσει η γης από δεσποτάδες κι αφεντάδες κι αγάδες»*.

Δε θα πρέπει, επίσης, να αγνοηθεί ότι ο Καζαντζάκης έχει μεν αναζητήσει ενδελεχώς κάθε ιστορική γνώση για τη ζωή του Χριστού, πλην όμως δεν είναι θεολόγος, ούτε η πρόθεσή του είναι να συγγράψει βιβλία θεολογικής ερμηνείας. Επιδιώκει μέσα από τα μάτια του λογοτέχνη να παρουσιάσει όχι έναν θρησκευτικό ή έναν ιστορικό Ιησού, αλλά έναν Ιησού-παράδειγμα, *«Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, προσκαλεσάμενος ὁ Ἰησοῦς τὸν ὄχλον σὺν τοῖς μαθηταῖς*

αὐτοῦ εἶπεν αὐτοῖς· ὅστις θέλει ὀπίσω μου ἀκολουθεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθεῖτω μοι» (Μαρκ. η' 34) του οποίου η ανθρώπινη φύση είναι ένα ψυχολογικό πορτρέτο που κάθε άνθρωπος θα μπορέσει να διδαχθεί, να ακολουθήσει τη στάση ζωής του, να αποκτήσει τις αξίες του, να νιώσει την δύναμη της Ελευθερίας, της Πίστης, της Αλήθειας, της Εντιμότητας, της Ευθύνης «Στρατηγέ μου, τελεύει η μάχη, κάνω την αναφορά μου, να που πολέμησα, να πως πολέμησα, λαβώθηκα, δείλιασα, μα δε λιποτάχτησα, τα δόντια μου καταχτυπούσαν από το φόβο, μα τύλιγα σφιχτά το κούτελό μου μ' ένα κόκκινο μαντίλι, να μην ξεκρίνονται τα αίματα, κι έκανα γιουρούσι.»

Ο Καζαντζάκης μοιράζεται μαζί μας την πεποίθησή του ότι σε αυτόν τον κόσμο που φθείρεται μπορεί να δοθεί νέα ζωή δημιουργώντας νέους που θα γίνουν οι γιοι του ξυλουργού, μετά οι γιοι των ανθρώπων, μετά οι γιοι του Δαβίδ και τέλος οι γιοι του Θεού - νέοι που θα μετακινηθούν από τα εγκόσμια στην κλήση, που θα αρνηθούν να λιμνάσουν στη δική τους αδράνεια, που θα απορρίψουν την ευτυχία. Αυτός είναι και ο τελευταίος πειρασμός όταν η ανθρώπινη ψυχή αποφασίζει ότι τελικά θα συνεχίσει να ενεργεί ως αθάνατη, πιστεύοντας στη διαρκή δύναμη του πνεύματος.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

*«Θα συνεχίσουμε να διαβάζουμε Καζαντζάκη και στον 21ο αιώνα; Αν η απάντηση είναι «ναι», πολύ αμφιβάλλω ότι θα συνεχίσουμε να τον διαβάζουμε είτε λόγω του εξωτισμού του είτε λόγω του μεγάλου πλούτου των συναισθημάτων, να μην αναφερθώ και στη σχέση του με τα παιδιά των λουλουδιών. Ωστόσο, ίσως θα συνεχίσουμε να τον διαβάζουμε σαν έναν στοχαστή που κάνει πολύ ενδιαφέρουσες σκέψεις πάνω στη θρησκεία. [...]*¹²⁰

Ένα άτομο γεννιέται χωρίς να γνωρίζει τίποτα για τον κόσμο, για τον εαυτό του, για τη θέση του στη γη. Μεγαλώνει περιτριγυρισμένος από θεωρίες, πειρασμούς και αμφιβολίες. Πιθανώς, αυτό είναι το πιο σημαντικό πράγμα: να βρει τον εαυτό του, να καθορίσει το επάγγελμά του, τη θέση του στην κοινωνία.

Γιατί να μην υποθέσει ένας λογοτέχνης ότι, έχοντας γεννηθεί ως άνθρωπος, ο Κύριος αποφάσισε να ακολουθήσει το μονοπάτι του ανθρώπου από την αρχή μέχρι το τέλος; Είναι δύσκολο να γεννηθείς και να ζήσεις τη ζωή ως άνθρωπος - θεός με ένα καθαρά συνειδητό έργο, αλλά είναι πιο εύκολο από το να γεννηθείς ως άνθρωπος που πρέπει πρώτα να καταλάβει τον εαυτό του και μετά να κάνει ό,τι πρέπει.

Ένας άνθρωπος κατηγορεί πάντα τη μοίρα για τις πράξεις του ή για τις ελλείψεις του: βρίσκεται σε τόσο δύσκολες συνθήκες που έχει πάντα μια δικαιολογία για την αμαρτία. Ίσως ο Θεός των μυθιστορημάτων αποφάσισε να αποδείξει σε όλους εμάς τους αδύναμους και αμαρτωλούς ότι ένας άνθρωπος μπορεί να λειτουργήσει διαφορετικά διότι έχει τη δύναμη να το κάνει. Ότι οι καιροί είναι πάντα δύσκολοι, οι καταστάσεις είναι πάντα ζοφερές, αλλά η επιλογή πρέπει να γίνεται και τώρα και πάντα. Δεν χρειάζεται να είσαι άγιος για να μπορείς να κάνεις μια θυσία υπερασπιζόμενος το δίκαιο και το ηθικό.

Αλλά επιλέγοντας τον εύκολο δρόμο, μη τολμώντας να κάνουμε αυτό για το οποίο γεννηθήκαμε, δεν θα γλιτώσουμε από τα βάσανα. Αναπόφευκτα θα αντιμετωπίσουμε τις πραγματικότητες της ζωής. Και η αγαπημένη γυναίκα, η πρόφαση, για την οποία

¹²⁰ Peter Bien, *Γιατί να διαβάζουμε Καζαντζάκη τον 21ο αιώνα;*, μτφ. Μανώλης Αρετουλάκης, περ. *Θέματα Λογοτεχνίας*, τχ. 35 (Μάιος-Αύγ. 2007) 189»

θυσιάστηκαν τα πάντα, πεθαίνει κάποτε, γιατί οι άνθρωποι είναι θνητοί. Βρίσκοντας ένα υποκατάστατο για τη χαμένη αγάπη, χάνουμε εν τέλει και τα ιδανικά μας κι επομένως ένα κομμάτι της ψυχής μας.

Ο Κύριος έχει δώσει αυτήν ακριβώς την ελευθερία επιλογής σε κάθε άτομο. Στη φαντασία ενός συγγραφέα, γεννημένος ως άνθρωπος ο Θεός βρίσκεται συμβολικά σε άγνοια και αμφιβολίες για το νόημα της ζωής του· σαν άνθρωπος αρχίζει να μαντεύει το πεπρωμένο Του, σαν άνθρωπος προσπαθεί να αποφύγει τις πικρές πλευρές του, σαν Άνθρωπος παίρνει μια τελική απόφαση.

Αλλά αυτή η ζωή, με θυσιασμένα ιδανικά, με ανεκπλήρωτα καθήκοντα, με ανεξόφλητα χρέη, τρέχει γρήγορα και αναπόφευκτα τίθεται ξανά το ερώτημα, ξεχασμένο μέσα στα βάθη της καρδιάς: άξιζε τον κόπο η διαδρομή της ζωής μας;

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αγουρίδης, Σ. *Τα Απόκρυφα της Π.Δ., τ. Β'*, Αθήνα. 1985
- Αλεξίου, Ε. *Για να γίνει μεγάλος*, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα. 2004,
- Αρκουδέας, Κ. *Το χαμένο Νόμπελ*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα
- Beaton, Roderick. *Εισαγωγή στη νεότερη ελληνική λογοτεχνία*, Αθήνα: 1996
- Bien P. (1983). *Νίκος Καζαντζάκης*. (μετ. Κ. Αγγελάκη-Ρουκ), Αθήνα: Κέδρος
- Γιαγκάζογλου, Σ. «*Η Ορθοδοξία ως πολιτισμικό επίτευγμα και τα προβλήματα του σύγχρονου αν-θρώπου*», Ορθοδοξία και [Μετα-]νεωτερικότητα, στο τομ. Γ' Πάτρα: ΕΑΠ 2008
- Γκανάς, Ευ. *Μυθιστόρημα και θεολογία: Δρόμοι ασύμβατοι; Νέα Εστία, 1765 (2004)*
- Γουδέλη, Γ. *Ο Νίκος Καζαντζάκης ξανασταυρώνεται*, εκδ. Δίφρος, Αθήνα 1987
- Γρηγόριος ο Θεολόγος, *Αγ. Λόγος 45. Επί του Αγίου Πάσχα*
- Δεσπότης, Σ. *Ο Κώδικας των Ευαγγελίων, Ερμηνεία και Ερμηνευτική των Συνοπτικών Ευαγγελίων*, (Αθως), Αθήνα 2007
- Ζιγαβινός, Ευθ, *Το κατά Μάρκον Ευαγγέλιον (Expositio in Marcum)*,
- Ζιγαβινός, Ευθ., *Το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον (Expositio in Matthaëum)*
- Ιωάννης ο Δαμασκηνός: *Εκδοσις ακριβής της ορθοδόξου πίστεως*
- Ιωαννίδης, Θ. *Τό κατά Λουκᾶν Ευαγγέλιον και οί Πράξεις τῶν Ἀποστόλων (Ο πρώτος και ο δεύτερος λόγος του Λουκά)*, Επ. Θεολ. Σχολ. Πανεπ. Θεσσαλονίκης Τμήματος Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας (2004)
- Καζαντζάκη, Ν. *Αναφορά στον Γκρέκο*, εκδ. Ελ. Καζαντζάκη, Αθήνα: 1961
- Καζαντζάκη. Ν *Επιστολές προς τη Γαλάτεια*. Έκδοση-σχόλια Έλλης Αλεξίου. Δίφρος, β' έκδοση, Αθήνα :1984
- Καζαντζάκη, Ν Θέατρο, Β' Τραγωδίες
- Καζαντζάκη, Ν *Ο Βραχόκηπος*, εκδ. Καζαντζάκη, Λευκωσία: 1981
- Καλαϊτζίδης, Π. «*Θεολογικές προϋποθέσεις του διαλόγου με τη μοντέρνα λογοτεχνία*», Νέα Εστία, 1765 (2004)
- Καραβιδόπουλος, Ι. *Απόκρυφα Χριστιανικά Κείμενα, Απόκρυφα Ευαγγέλια, Εισαγωγικά περί των Αποκρύφων τ. Α* Πουρναρά, Θεσσαλονίκη :1999
- Καραβιδόπουλος, Ι, *Το κατά Μάρκον ευαγγέλιο*, εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη: 1988
- Κυριατζή, Αντωνία. *Η εκκλησία στην Ελλάδα και το καζαντζακικό ζήτημα. Ιστορική αναμνηλάφηση με βάση τις πηγές*, εκδ. Ostracon Publishing p.c., 2016

Διαμαντάκη Βικτωρία

Το πρόσωπο του Χριστού στον Νίκο Καζαντζάκη. Σπουδή σε δύο «εξ-αιρετικά» έργα του Νίκου Καζαντζάκη: Ο Χριστός ξανασταυρώνεται & Ο τελευταίος πειρασμός

Ματσούκα, Νίκου, *Η ελληνική παράδοση στον Νίκο Καζαντζάκη*, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1989

Ματσούκα, Νίκου, *Ιστορία της Φιλοσοφίας*, Πουρνάρας, Θεσσαλονίκη 1997

Μητσάκης, Κάρολος, *Τα δοκίμια της Βοστώνης, Κείμενα και κριτική του Νεοελληνικού λόγου*, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα

Μποζίνης, Κ. *Τα απόκρυφα της Κ.Δ., προσέγγιση μιας παράδοσης σιωπώμενης και μυστικής*, Βυζαντινά, τ. 27 (2007)

Παναγιωτάκη, Γ. *Νίκος Καζαντζάκης. Η μορφή και το έργο του*, Κρήτη :2001

Παπαδόπουλος, Σ. *Πατρολογία*, τ. Α΄

Πατρώνος Π. Γεωργίου, *Η ιστορική πορεία του Ιησού*, Δόμος, 1997

Παφλαγόνος, Ν *Εξήγησις εις το Ευαγγέλιον του Λουκά, Απόσπασμα (Expositions in Evangelium Lucae Fragmenta*

Πρεβελάκης, Π. *Τετρακόσια Γράμματα του Πρεβελάκη στον Καζαντζάκη*, Εκδόσεις Καζαντζάκη, Αθήνα :1984

π. Σκιαδαρέσης, Ι. *Ερμηνεία Περικοπών Ιωάννειας Γραμματείας*, Εκδόσεις Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη :2008

Τρεμπέλας, Π. *Ο Ιησούς από τή Ναζαρέτ*, εκδ. «ΖΩΗ», Αθήνα :1928

Τρεμπέλας, Π. *Υπόμνημα εις το κατά Ιωάννην*,

Φειδᾶ, Β. *Ἱ. Ἐκκλησιαστική Ἱστορία Α΄*. Ἀθήναι 3 2002

Φιλίππιδης Λεων., *Ιστορία της Εποχής της Καινής Διαθήκης*, Εκδόσεις Ιδιωτική, Αθήναι, 1958

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Bauer W. *Orthodoxy and Heresy in Earliest Christianity*. Philadelphia: Fortress, 1971

Bertrand Westphal *The Novel and the Gospel: Transferring the Gospel to the European Novel* , , Press Univ. Limoges, 2002

Chappat, Maurice *Gospel of Judas* , , Παρίσι, Gallimard, 2001

Danielou J. *Platonism et theologie mystique*. 1954

Danielou J. *Theologie du iudeo-Christianism* 1959

DeConick A. D. *The Thirteenth Apostle: What the Gospel of Judas Really Says*. L., 2007 (Rev. ed.: 2009

Διαμαντάκη Βικτωρία

Το πρόσωπο του Χριστού στον Νίκο Καζαντζάκη. Σπουδή σε δύο «εξ-αιρετικά» έργα του Νίκου Καζαντζάκη: Ο Χριστός ξανασταυρώνεται & Ο τελευταίος πειρασμός

Du Manoir De Juaye, Hubert, *Dogme et Spiritualité chez Saint Cyrille d' Alexandrie*, Εκδ. «Librairie Philosophique J. Vrin», Paris, 1944

Ehrman B. D. 2006 *The Lost Gospel of Judas Iscariot: A New Look at Betrayer and Betrayed*. N. Y.,

Ehrman, Bart D. (1993), *Orthodox Corruption of Scripture: The Influence of Early Christological Debates on the New Testament Text*, Νέα Υόρκη: Oxford University Press,

Esther de Boer, *The Mary Magdalene Cover up. The Sources Behind the Myth*

Foster, P. *The apocryphal Gospels, A very short introduction*, Oxford – New York, 2009

Florovsky. G, *The Eastern Fathers of the Fourth Century*

Harnack A. von. *Bruchsstucke des Evangeliums und der Apokalypse des Petrus*. Λειψία, 1893. S. 36

Harnack, A. *Die Mission und Ausbreitung des Christentums in ~den ersten drei Jahrhunderten*,(4) τόμ. 2ος (1924)

Isenberg, Wesley W. (1996). «Ευαγγέλιο του Φιλίππου». Στο Robinson, James McConkie (επιμ.). Βιβλιοθήκη Nag Hammadi

History of World Literature. T. 1. M., 1983

Karen King, *Ο Ιησούς και η πρώτη γυναίκα απόστολος. Το Ευαγγέλιο της Μαγδαληνής*,

Kazantzakis, Helen, *Nikos Kazantzakis: A Biography Based on His Letters*, trans. Amy Mims (New York: Simon & Schuster, 1968),

Krause M., Pahor Labib. *Die drei Versionen des Apocryphon des Johannes im Koptischen Museum zu Alt-Kairo*. Wiesbaden, 1962

Kroll. Gott und Holle. S. 205–315; 363–512. J. Chaine. Descente du Christ aux enfers. – Dictionnaire de la Bible. Supplement. T. II. Paris, 1934

Lea, J.F. (1979): *Kazantzakis: The Politics of Salvation*, Tuscaloosa: University of Alabama Press

Maximus the Confessor. *Dogmatic tomos to presbyter Marin / Theological and polemical writings*. RKHGA. 2014

Men A. *Son of Man.. Note. 2 to Ch. 2.*

Menard JE *L'Evangile selon Philippe*. Strasbourg, 1967

Διαμαντάκη Βικτωρία

Το πρόσωπο του Χριστού στον Νίκο Καζαντζάκη. Σπουδή σε δύο «εξ-αιρετικά» έργα του Νίκου Καζαντζάκη: Ο Χριστός ξανασταυρώνεται & Ο τελευταίος πειρασμός

Meyendorff, John (1975) *Christ in Eastern Christian Thought* (2nd ed.). Crestwood, NY: St. Vladimir's Seminary

Meyer, Marvin V.; De Boer, Esther A. *Τα Ευαγγέλια της Μαρίας: Η μυστική παράδοση της Μαρίας Μαγδαληνής, Συντρόφου του Ιησού*. HarperOne.. 2009

Pelikan, Jaroslav *The Christian Tradition: A History of the Development of Doctrine*, 1989, University of Chicago Press

Pierre, Buhler. *An Introduction to Systematic Theology*. Παρίσι, Labor et fides. 2008

Quispel G. Vallentinan Gnosis and Apocryphon of John // The Rediscovery of Gnosticism. Τομ. IP 119

Rausch, Thomas P. *Who is Jesus? : an introduction to Christology*, Liturgical Press. 2003

S. Maximi Confessoris. *Opuscula theological et polemica // Patrologiae cursus completus (Series Graeca)*... T. 91. Col. 105B

Schaberg, Jane *Resurrection of Mary Magdalene, legends, apocrypha and the Christian testament*

Scheidweiler, Felix (2003) [1991]. Το κατά Νικόδημο Ευαγγέλιο: Οι πράξεις του Πιλάτου και η κάθοδος του Χριστού στην κόλαση στο Schneemelcher, Wilhelm; Wilson, Robert MacLachlan (επιμ.). Απόκρυφα της Καινής Διαθήκης: Τα Ευαγγέλια και τα σχετικά γραπτά . 1 (Αναθεωρημένη έκδοση). Louisville, KY: John Knox Westminster Press.

Schmidt C. *Irenaus und seine Quelle* στο Adv. haer. 1. 29 1907

Souter, Alexander. « *The Text and Canon of the New Testament*». Second ed., 1953

Tischendorf, C. *Ευαγγέλια Απόκρυφα*, Αθήναι: 1959,

Wilhelra Schneemelcher, επιμ., New Testament Apocrypha, 2 vols. (tr. R, McL. Wilson, Philadelphia: Westminster Press, 1992, 1993

ΙΣΤΟΤΟΠΟΙ

Αρτέμη Ειρήνη: Η ισοτιμία των δύο φύλων στη χριστιανική διδασκαλία

<https://www.pemptousia.gr/2015/03/gineka/>

Αρτέμη Ειρήνη: Ο Άρειος και η Α' Οικουμενική Σύνοδος:

<https://www.impantokratoros.gr/eirhnh-artemi-apolloinarios.el.aspx>

Γιαγκάζογλου, Σ. Χριστολογία Χριστολογικές έριδες και πατερική παράδοση στο

<https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/THEOL293/%CE%9C%CE%AC%CE%>

Διαμαντάκη Βικτωρία

Το πρόσωπο του Χριστού στον Νίκο Καζαντζάκη. Σπουδή σε δύο «εξ-αιρετικά» έργα του Νίκου Καζαντζάκη: Ο Χριστός ξανασταυρώνεται & Ο τελευταίος πειρασμός

[B8%CE%B7%CE%BC%CE%B1%204%CE%BF%2C%20%CE%A7%CF%81%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CE%AD%CF%82%20%CE%AD%CF%81%CE%B9%CE%B4%CE%B5%CF%82.pdf](#)

Καρέλλης, Μ «Η καταστροφή των ατομικών φακέλων πολιτικών φρονημάτων Ελλήνων πολιτών», Πατρίς, 26/10/2011 <https://archive.patris.gr/articles/211328>

Διαμαντάκη Βικτωρία

Το πρόσωπο του Χριστού στον Νίκο Καζαντζάκη. Σπουδή σε δύο «εξ-αιρετικά» έργα του Νίκου Καζαντζάκη: Ο Χριστός ξανασταυρώνεται & Ο τελευταίος πειρασμός

...

Διαμαντάκη Βικτωρία

Το πρόσωπο του Χριστού στον Νίκο Καζαντζάκη. Σπουδή σε δύο «εξ-αιρετικά» έργα του Νίκου Καζαντζάκη: Ο Χριστός ξανασταυρώνεται & Ο τελευταίος πειρασμός

...

Διαμαντάκη Βικτωρία

Το πρόσωπο του Χριστού στον Νίκο Καζαντζάκη. Σπουδή σε δύο «εξ-αιρετικά» έργα του Νίκου Καζαντζάκη: Ο Χριστός ξανασταυρώνεται & Ο τελευταίος πειρασμός

Υπέθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν. 1599/1986 και τα άρθρα 2,4,6 παρ. 3 του Ν. 1256/1982, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής εργασίας και δεν προσβάλλει κάθε μορφής πνευματικά δικαιώματα τρίτων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον.